

Видання засновано у 2025 р.

ISSN 3083-7235

УДК 159.9

**Засновник і видавець —
Національна академія
Національної гвардії України**

**Науковий журнал
«ПСИХОЛОГІЯ
БЕЗПЕКИ»**

Випуск 1 (1) 2025

**Періодичність випуску
видання — двічі на рік**

Тематичні напрямки:

*Внесено до Реєстру суб'єктів
у сфері медіа та присвоєно
ідентифікатор медіа R-30-06674
(рішення Національної ради
України з питань телебачення
і радіомовлення
від 23.10.2025 р. № 2220)*

Психологія діяльності
в особливих умовах
Психологічне забезпечення сил
безпеки та оборони
Військова психологія

*У журналі публікуються оригінальні
наукові статті, що містять
результати наукових досліджень*

*Рецензоване видання
з відкритим доступом
до наукових публікацій*

Адреса редакції:
Національна академія
Національної гвардії України,
майдан Захисників України, 3,
м. Харків, 61001

Тел./факс: (057) 732-75-12;
тел.: (097) 655-70-62.
E-mail: center.oknid@nangu.edu.ua

Вебсайт видання:
<https://pos.nangu.edu.ua/>

Харків 2025

*Рекомендовано до друку та розміщення в мережі Інтернет вченою радою
Національної академії Національної гвардії України
(рішення № 24 від 30.10.2025 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Приходько Ігор Іванович – доктор психологічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України (**голова редакційної колегії**);

Барко Вадим Іванович – доктор психологічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України;

Веземан Ульріх – доктор медицини, старший науковий співробітник, відділення психіатрії та психотерапії Берлінського військового госпіталю, Берлін, Німеччина;

Верметтен Ерік – доктор психології, професор, професор, Лейденський університет, Лейден, Нідерланди; професор, Нью-Йоркський університет, Нью-Йорк, США;

Євдокімова Олена Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ;

Калашченко Світлана Ігорівна – доктор філософії, доцент, доцент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, Київ, Україна;

Ларіонов Станіслав Олександрович – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України;

Лоренсо Руїс Алексіс – доктор психології, професор, професор факультету психології Гаванського університету, Гавана, Куба;

Мацегора Яніна Володимирівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Національна академія Національної гвардії України;

Онщенко Наталя Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;

Романенко Олена Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ;

Шовалтер Маріон – доктор психології, професор, Вюрцбургський університет імені Юліуса та Максиміліана, Вюрцбург, Німеччина.

Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів. Відповідальність за зміст, посилання та інші відомості в наукових статтях покладається на авторів.

Для фахівців Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, правоохоронних органів, інших військових формувань, науковців, викладачів, ад'юнктів, курсантів та студентів закладів вищої освіти України.

Зміст

**Байда М. С., Мацегора Я. В.,
Пащенко А. О.**

Прояви посттравматичних
стресових симптомів у
військовослужбовців різних вікових
груп після участі в бойових діях..... 5

Барко В. І.

Психологічні засоби дослідження
професійно важливих індивідуальних
властивостей курсантів – майбутніх
командирів військових підрозділів
Національної гвардії України..... 16

**Большакова А. М., Дубінін Д. О.,
Зайцева О. О.**

Професійне вигорання як чинник
процесуальної резильєнтності
працівників поліції..... 31

Васищев В. С.

Вітчизняний і зарубіжний досвід
психологічної реабілітації сімей
військовослужбовців із
посттравматичним стресовим розладом 45

**Ващенко І. В., Стаднік А. В.,
Круть П. П.**

Цивільно-військове співробітництво
як чинник національної безпеки
України: соціально-психологічний
аспект..... 58

Головіна М. В.

Соціально-психологічні чинники
самовільного залишення військових
частин військовослужбовцями в умовах
війни..... 68

**Данильченко А. О., Мяло В. М.,
Василенко Л. А.**

Уніфікація нормативно-правової бази,
що регламентує діяльність сил сектору
безпеки і оборони (на прикладі документів з
морально-психологічного забезпечення
застосування військ (сил))..... 88

Contents

**Bayda M., Matsehora Ya.,
Pashchenko A.**

Manifestations of post-traumatic stress
symptoms in military personnel of
different age groups after combat
participation..... 5

Barko V.

Psychological means of researching
professionally important individual
properties of cadets – future commanders
of military units of the National Guard of
Ukraine..... 16

**Bolshakova A., Dubinin D.,
Zaitseva O.**

Professional burnout as a factor of
processual resilience in police officers..... 31

Vasyshchev V.

Domestic and international experience
in the psychological rehabilitation of
military families with post-traumatic stress
disorder..... 45

Vashchenko I., Stadnyk A., Krut P.

Civil-military cooperation as a factor
of Ukraine's National Security: socio-
psychological aspect 58

Holovina M.

Socio-psychological factors of
unauthorized leaving of military units by
servicemen under war conditions..... 68

**Danylchenko O., Mialo V.,
Vasilenko L.**

Unification of the regulatory and legal
framework governing the activities of the
security and defense sector forces (on the
example of documents on moral and
psychological support of troops (forces)
employment)..... 88

Зміст

Доценко В. В.

Психологічні ресурси як предиктор стресостійкості поліцейських в умовах невизначеності..... 98

Єгоров Є. Г.

Типи ціннісної сфери курсантів ВВНЗ у контексті стійкості до бойової психологічної травматизації..... 108

Керницький О. М., Першина К. В.

Шляхи удосконалення системи роботи посадових осіб військових частин Національної гвардії України щодо мінімізації негативних наслідків інформаційно-психологічних впливів противника..... 124

Ларіонов С. О., Приходько І. І.

Особливості ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців після участі в бойових діях..... 134

Наші автори..... 145

Contents

Dotsenko V.

Psychological resources as a predictor of stress resilience in police officers under conditions of uncertainty..... 98

Yehorov Y.

Types of value sphere of military higher education institution cadets in the context of resilience to combat psychological traumatization..... 108

Kernickyi O., Pershyna K.

Ways to improve the work system of officials of military units of the National Guard of Ukraine in terms of minimizing the negative consequences of the enemy's informational and psychological influences..... 124

Larionov S., Prykhodko I.

Features of the mobilized servicemen's value sphere after participation in combat operations..... 134

Our authors..... 145

М. С. Байда

Я. В. Мацегора

А. О. Пащенко

ПРОЯВИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ СИМПТОМІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП ПІСЛЯ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Байда Максим Степанович,

доктор філософії з державної безпеки,

<https://orcid.org/0000-0001-7658-4709>, e-mail: maxbayda79@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Мацегора Яніна Володимирівна,

кандидат психологічних наук,

<https://orcid.org/0000-0001-6103-1466>, e-mail: yanina_gora@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Пащенко Андрій Олександрович,

доктор філософії з психології,

<https://orcid.org/0000-0002-0303-6661>, e-mail: paschenkoandrew@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті представлено результати дослідження особливостей прояву посттравматичних стресових симптомів у військовослужбовців різних вікових груп після участі в бойових діях. Виявлено, що рівень інтенсивності симптомів ПТСР знижується з віком, тоді як зрілі військовослужбовці демонструють вищу стійкість до бойового стресу та нижчий рівень дезадаптивності. Надано практичні висновки для вікової диференціації програм психологічного відновлення.

Ключові слова: посттравматичний стресовий стан; військовослужбовець; вік; бойовий досвід; адаптація; психологічна стійкість; відновлення; ПТСР.

Вступ

Повномасштабна війна, яку російська федерація веде проти України, супроводжується безпрецедентним рівнем бойового стресу, втрат та психологічних травм серед військовослужбовців. Досвід бойових дій, пов'язаний із постійною загрозою життю, свідченнями поранень і загибелі побратимів, спричиняє виникнення у значної частини військових посттравматичних стресових розладів (ПТСР) або окремих симптомів посттравматичного стресового спектра. Актуальність вивчення цієї проблеми зумовлена потребою своєчасного виявлення психологічних наслідків бойових дій, удосконалення системи психологічного відновлення та профілактики дезадаптивних станів у військовослужбовців.

Особливої ваги набуває дослідження вікових особливостей перебігу посттравматичних стресових станів. Психологічна пружність, копінг-стратегії, рівень адаптації до дії бойових стрес-факторів істотно відрізняються у військовослужбовців різного віку (Prykhodko, Matsehora, & Bayda, 2024).

ПТСР, що характеризується появою психологічних симптомів після переживання травматичної(-их) події(-й), визначається наявністю чотирьох категорій симптомів: повторне переживання, негативні думки та настрої, гіперзбудження та уникнення, пов'язане з минулою травмою. Клінічний діагноз вимагає наявності зазначених вище симптомів протягом щонайменше одного місяця, але вони можуть зберігатися роками (American Psychiatric Association, 2013). ПТСР часто поєднується з іншими психічними розладами, такими як депресія, розлади, пов'язані з уживанням психоактивних речовин, проблеми з пам'яттю, фізичним та психічним здоров'ям тощо (Durai et al., 2011; Ikin, Creamer, Sim, & McKenzie, 2010; Armour et al., 2015).

Хоча дослідження проводилися серед дорослого населення, напрацювань щодо ПТСР у людей похилого віку бракує (Böttche, Kuwert, & Knaevelsrud, 2012; Hiskey, Luckie, Davies, & Brewin, 2008; Reynolds, Pietrzak, Mackenzie, Chou, & Sareen, 2016). Відповідно, маємо значний обсяг наукових робіт, що вивчають психічне здоров'я та ПТСР у військових, та порівняно менше тих, які безпосередньо стосуються психічного здоров'я та ПТСР у ветеранів, які, можливо, були звільнені зі служби десятки років тому (Tansey, Raina, & Wolfson, 2013; Lapp, Agbokou, & Ferreri, 2011).

У зв'язку із цим вивчення закономірностей прояву посттравматичних стресових симптомів у військовослужбовців різних вікових груп має не лише теоретичне, а й практичне значення – воно сприятиме розробленню більш адресних диференційованих програм відновлення, підвищенню психологічної стійкості та збереженню психічного здоров'я учасників бойових дій.

Мета статті – визначення деяких особливостей перебігу посттравматичних стресових симптомів у військовослужбовців різних вікових груп, які є важливими для реалізації програми відновлення військовослужбовців-учасників інтенсивних бойових дій.

Матеріали та методи дослідження

Вікові особливості адаптації, пружності до дії стрес-факторів та відновлення є одними з найбільш поширених показників і такими, що мають бути враховані під час розроблення програм відновлення.

Наведені в цій статті статистичні дані збиралися протягом 8 тижнів в одному із центрів психологічного відновлення військовослужбовців Харківського гарнізону. Протягом цього часу в центрі пройшли програму відновлення 546 військовослужбовців – від солдата до майора, в переважній більшості чоловіки (незначна кількість жінок не дала змоги виділити їх у самостійні групи), які брали безпосередню участь у бойових діях чи здійснювали тилове забезпечення бойових дій у зоні зіткнення. У цій вибірці було представлено три вікові групи за класифікацією ВООЗ (таблиця 1).

Таблиця 1 – Розподіл військовослужбовців, які проходять психологічне відновлення, за віковими групами (у %)

Вікові градації	Кількість осіб	%
Юні (до 25 років)	73	13,37
Молоді (25–44 роки)	278	50,92
Зрілі (44–60 років)	195	35,71
Усього (18–60 років)	546	100,00

Як відомо, Міссісіпську шкалу було розроблено для оцінювання ступеня вираженості посттравматичних стресових реакцій у ветеранів бойових дій, та на сьогодні вона є одним з найбільш використовуваних інструментів для вимірювання ознак ПТСР (Keane, Caddell, & Taylor, 1988). Шкала складається із 35 тверджень, кожне з яких оцінюється за п'ятибальною шкалою Ліккерта. Підсумковий показник за шкалою дає змогу виявити ступінь впливу перенесеного травматичного досвіду. Пункти шкали відповідають 4 категоріям, три з яких

зіставні з критеріями DSM. Так, по 11 пунктів виділено на симптоми вторгнення та уникнення, ще 8 пунктів – симптоми фізіологічної збудливості, 5 пунктів – спрямовані на виявлення почуття провини та суїцидальності. Повідомляється, що підсумковий бал за шкалою корелює з діагнозом «посттравматичний стресовий розлад». Використана в дослідженні Міссісіпська шкала має стандартизацію для української вибірки військовослужбовців.

Методика «Стійкість до психологічної травматизації бойовим досвідом» розроблена доктором психологічних наук О. С. Колесніченком на основі авторської концепції бойової психічної травматизації військовослужбовців. Методика відбиває передбачені в цій концепції три рівні (етапи) реалізації стійкості до дії бойових стрес-факторів, які пов'язані з: 1) підготовкою до діяльності в умовах дії бойових стрес-факторів та наявними очікуваннями щодо дії стрес-факторів і своєї здатності їх подолати, 2) безпосередньою здатністю долати стресові впливи, використовувати адекватні ситуації копіngu та 3) здатністю прийняти й реалізовувати набутий досвід дій у стресових умовах. Передбачено розрахунок загального показника стійкості до бойової психологічної травматизації. Повідомляється, що цей показник має зворотний кореляційний зв'язок із Міссісіпською шкалою для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант) ($r = -0,60$, $p \leq 0,01$).

Методика «Дезадаптивність» є експрес-версією методики «Адаптивність», яка має тривалу традицію використання в збройних силах країн Східної Європи. Її розроблено, апробовано та валідизовано у 2017 р. науковцями науково-дослідного центру СБД НГУ (Приходько, Мацегора, Колесніченко, та Байда, 2017). Вона спрямована на визначення конкретних та таких, що найбільше впливають на здатність адекватно виконувати покладені завдання, порушень адаптаційного потенціалу. Методика містить 4 шкали, на кожен з яких розроблено 10 питань – «Порушення поведінкової регуляції», «Вірогідність вчинення суїцидальних спроб», «Порушення моральної нормативності» та «Втрата комунікативного потенціалу». Передбачено розрахунок загального показника «Дезадаптивності». Цей розрахунок є простим та зручним і може здійснюватися в польових умовах без будь-яких додаткових інструментів. Хоча робота з методикою передбачає наявність довіри до психолога, сама методика має шкалу щирості. Розробники наводять дані про її задовільні психометричні показники.

«Оцінка задоволеності від участі в програмі відновлення» є прикінцевим опитуванням за 11 пунктами, які дають змогу диференційовано оцінити ставлення військовослужбовців до психологічних та медичних (санаторного лікування) аспектів програми відновлення. За першими 10 пунктами оцінка здійснюється за шкалою від 0 до 10 балів. Останній пункт, який стосується бажаних термінів програми відновлення, передбачає пряму відповідь у кількості днів.

Статистичні методи, які було використано для порівняння особливостей у вікових групах військовослужбовців, та змін, що відбуваються під час проходження програми відновлення в цих групах – t-критерій Стюдента та ф-критерій (кутове перетворення Фішера).

Результати

У кожній із цих вікових груп приблизно половина військовослужбовців має ознаки посттравматичних стресових станів – від окремих симптомів до практично сформованої клінічної картини ПТСР за градацією Міссісіпської шкали. Проте інтенсивність скарг у вікових групах є неоднаковою. Серед військовослужбовців-юнаків найбільший відсоток тих, у кого формується клінічна картина перебігу ПТСР – 32,88 %, у представників зрілого віку цей відсоток найнижчий – 13,85 %. За цією градацією інтенсивності скарг на симптоматику ПТСР розбіжності між віковими групами сягають рівня статистичної значущості (таблиця 2).

Оскільки в дослідженні взяли участь військовослужбовці, які після інтенсивних бойових дій тимчасово (протягом 1-2 тижнів) проходять програму відновлення, то показники Міссісіпської шкали свідчать не стільки про сформований ПТСР (не витриманий показник латентного періоду його формування), скільки про наявність посттравматичних стресових

станів. Відповідно до мети дослідження, з військовослужбовців, у яких показники за Міссісіпською шкалою перевищили нормативні (78 та більше балів), було сформовано три вікові групи дослідження: 1 група – військовослужбовці юнацького віку в кількості 39 осіб; 2 група – військовослужбовці молодого віку в кількості 147 осіб та 3 група – військовослужбовці зрілого віку в кількості 95 осіб. Як уже було зазначено, вікові групи з самого початку відрізняються інтенсивністю проявів посттравматичних стресових станів. Так, у першій групі ця інтенсивність відповідно до вимірів Міссісіпською шкалою є найвищою – $102,15 \pm 14,41$, та зменшується з віком – у другій групі показник дорівнює $96,94 \pm 14,85$, у третій – $92,77 \pm 11,84$. Розбіжності за цими показниками сягають рівня статистичної значущості: $t_{1-2} = 2,00$, $p \leq 0,05$; $t_{1-3} = 3,60$, $p \leq 0,001$; $t_{2-3} = 2,42$, $p \leq 0,05$. Одразу слід зазначити, що виявлена закономірність зниження інтенсивності скарг (проявів) на посттравматичні стресові стани з віком є вірною лише для осіб, які пройшли військову лікарняну комісію й за своїм станом здоров'я є придатними для несення строювої служби у воєнний час та пройшли необхідну військову підготовку для участі в бойових діях. Цю закономірність не слід поширювати на загальну вибірку.

Таблиця 2 – Градації показника ПТСР за Міссісіпською шкалою у вікових групах (у %)

Рівні за Міссісіпською шкалою	Групи			Значущість розбіжностей		
	1 група юний вік	2 група молодий вік	3 група зрілий вік	Φ_{1-2}	Φ_{1-3}	Φ_{2-3}
Нормативний показник (0–77)	46,58	47,12	51,28	0,08	0,69	0,90
Окремі симптоми (78–97)	20,55	31,65	34,87	1,93*	2,35**	0,73
Ознаки сформованого (98–145)	32,88	21,22	13,85	2,02*	3,34***	2,07*

Примітка. $^0p \leq 0,1$; $*p \leq 0,05$; $**p \leq 0,01$; $***p \leq 0,001$.

Результати військовослужбовців, які мають нормативні показники ПТСР за Міссісіпською шкалою, через обмеженість обсягу матеріалу, який може бути подано, у цій статті не будуть наведені. Зазначимо, що такі військовослужбовці у будь-якій віковій групі мають задовільні вихідні показники за методиками, використаними в дослідженні для опису наслідків впливу бойових стрес-факторів, та надзвичайно гарні результати й відгуки на програму відновлення. Тому у статті наведено лише дані вибірки, які потребують обговорення з метою пошуку шляхів вдосконалення програми відновлення військовослужбовців-учасників інтенсивних бойових дій.

У таблицях 3 і 4 наведено деякі характеристики військовослужбовців різних вікових груп, врахування яких може бути важливим під час реалізації програми відновлення учасників інтенсивних бойових дій.

Так, у таблиці 3 наведено дані щодо стійкості до бойового стресу військовослужбовців виділених у дослідженні груп.

Таблиця 3 – Стійкість до бойового стресу військовослужбовців різних вікових груп з ознаками посттравматичних стресових станів

	Групи			Значущість розбіжностей		
	1 група юний вік	2 група молодий вік	3 група зрілий вік	t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
Очікування від участі в бойових діях	$40,91 \pm 11,62$	$42,74 \pm 10,73$	$46,29 \pm 11,01$	0,89	2,47*	2,47*
Подолання стресової ситуації	$47,44 \pm 11,30$	$49,40 \pm 10,29$	$51,03 \pm 10,76$	0,98	1,69 ⁰	1,17
Реалізація набутого бойового досвіду	$40,82 \pm 11,63$	$41,79 \pm 10,05$	$43,90 \pm 9,95$	0,48	1,45	1,60
Загальний показник	$129,18 \pm 31,43$	$133,93 \pm 26,49$	$141,22 \pm 27,73$	0,87	2,08*	2,03*

Примітка. $^0p \leq 0,1$; $*p \leq 0,05$; $**p \leq 0,01$; $***p \leq 0,001$.

Як видно із даних, наведених у таблиці 3, у всіх вікових групах з ознаками посттравматичних стресових станів незадовільний показник стійкості (до 143 балів). Проте військовослужбовці зрілого віку мають найбільш реалістичні очікування щодо участі в бойових діях ($46,29 \pm 11,01$), що дає їм змогу краще налаштуватися до дії стрес-факторів; за цим показником вони відрізняються від більш молодих представників війська ($t_{1-3} = 2,47$, $p \leq 0,05$; $t_{2-3} = 2,47$, $p \leq 0,05$). І хоча всі військовослужбовці проходять однакову базову підготовку щодо подолання бойових стрес-факторів, саме особи зрілого віку є дещо ефективнішими у протидії бойовим стрес-факторам. Виявлено тенденцію до значущих розбіжностей за цим показником з військовослужбовцями юнацького віку ($t_{1-3} = 1,69$, $p \leq 0,1$). Встановлені розбіжності є не настільки виразними, щоб дійти висновку про те, що власний життєвий досвід, накопичений особами зрілого віку, допомагає їм у подоланні бойових стрес-факторів. Імовірніше, більш вірним є судження, що виклики війни є такими, для яких навіть за умови гарної підготовки неможливо бути цілком готовими, чим і зумовлюється розвиток посттравматичних стресових станів у військовослужбовців-учасників бойових дій. Проте зрілим військовослужбовцям легше провести аналогію між власним досвідом подолання життєвих негараздів і тими прийомами, яким їх навчають, готуючи до участі в бойових діях, що робить формування у них навичок подолання стресових реакцій більш надійним.

Як видно із даних таблиці 3, в усіх вікових групах поки що не відбувається рефлексування і вбудовування досвіду участі в бойових діях у «лінію життя», що узгоджується з тим, що усі учасники дослідження не завершили бойову місію (програма відновлення перериває її на певний час, даючи змогу відпочити від тиску бойових стрес-факторів та відновити психологічну пружність) та в них ще не реалізовано «латентний період» (місяць після події травми), за результатами якого відбувається посттравматичне зростання чи формування клінічної картини ПТСР.

Таким чином, попри те, що учасники дослідження не пройшли «повний цикл» формування стійкості до бойових стрес-факторів, який передбачає підготовку, вироблення власних копінг-стратегій та усвідомлення набутого досвіду протидії бойовим стрес-факторам, на актуальному етапі її формування зрілі військовослужбовці мають більші загальні показники стійкості до дії бойових стрес-факторів. Знов таки маємо зазначити, що ці висновки стосуються тих, хто за станом здоров'я (відповідно до висновку ВЛК) може брати участь у бойових діях. Також можна припустити, що в цю групу увійшли найбільш досвідчені військовослужбовці, проте отримані дані показують, що їхній досвід не стосується подолання дії бойових стрес-факторів, характерних для широкомасштабних бойових дій (за цим показником вони не відрізняються від інших вікових груп).

У таблиці 4 наведено дані про особливості дезадаптивності у військовослужбовців різних вікових груп з ознаками посттравматичних стресових станів.

Таблиця 4 – Показники «Дезадаптивності» у військовослужбовців різних вікових груп з ознаками посттравматичних стресових станів

	Групи			Значущість розбіжностей		
	1 група юний вік	2 група молодий вік	3 група зрілий вік	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₂₋₃
Щирість	3,87±1,13	3,42±1,24	3,28±1,23	2,17*	2,67**	0,85
Порушення поведінкової регуляції	5,90±2,40	4,64±2,36	4,22±2,06	2,92**	3,82***	1,46
Вірогідність вчинення суїцидальних спроб	3,36±2,36	3,12±2,46	2,80±2,43	0,57	1,24	0,98
Порушення моральної нормативності	4,49±1,97	4,07±2,18	3,28±1,74	1,15	3,32**	3,09**
Втрата комунікативного потенціалу	4,85±1,80	3,99±2,35	3,94±2,19	2,46*	2,49*	0,19
Дезадаптивність	18,59±6,19	15,82±7,45	14,24±6,10	2,38*	3,71***	1,80 ⁰

Примітка. ⁰p ≤ 0,1; *p ≤ 0,054; **p ≤ 0,01; ***p ≤ 0,001.

Як видно з наведених даних, практично всі змістовні показники дезадаптивності зменшуються в напрямку від юнацького віку (в якому дезадаптивність є вираженою) до зрілого, в якому показники (дез)адаптивності балансують на межі норми. Розбіжності між першою та двома іншими віковими групами сягають рівня статистичної значущості. Виняток становить показник «вірогідності вчинення суїцидальних спроб», який в усіх групах є приблизно однаковим і відносно низьким. (Зазвичай суїцидальна активність має вікові особливості, тому виявлена рівність і низький рівень показників суїцидальної активності, можливо, є наслідком інтенсивної програми профілактики, яка проводиться в структурі Збройних Сил України останнім часом. Остання не лише приводить до реального зниження суїцидальної активності, але й до усвідомлення ознак такої активності та формування знань щодо її приховування.) Та показник «моральної нормативності», збільшення якого однаково інтенсивно турбує як військовослужбовців юнацького ($4,49 \pm 1,97$), так і молодого віку ($4,07 \pm 2,18$), $t_{1-2} = 1,15$, $p > 0,05$. І лише військовослужбовці зрілого віку після впливу стрес-факторів війни залишаються впевненими у своїх ціннісних пріоритетах, чим на статистично значущому рівні відрізняються від двох інших груп: $t_{1-3} = 3,32$, $t_{2-3} = 3,09$, $p \leq 0,01$ для обох значень.

Обговорення

Питання індивідуальних відмінностей у психологічній стійкості та ефективності програм відновлення військовослужбовців активно розглядається сучасними науковцями у сфері військової психології (Adler, Bliese, McGurk, Hoge, & Castro, 2009; Britt, Shen, Sinclair, Grossman, & Klieger, 2016). У нашому дослідженні завданням було з'ясувати, як вік військовослужбовців впливає на динаміку їхнього відновлення після участі у програмі психологічного відновлення.

Отримані результати свідчать, що зрілі військовослужбовці демонструють найвищі базові показники стійкості до стресу та адаптивності, а також високу задоволеність результатами участі у програмі. Водночас їхній потенціал для подальших змін виявився обмеженим, що може бути зумовлено як фізіологічними чинниками, так і зниженням мотивації до глибоких трансформацій. Подібні висновки спостерігалися і в дослідженнях ветеранів США та Великої Британії, де зазначалося, що старші за віком учасники мають вищу початкову психологічну стабільність, але нижчу гнучкість у поведінкових змінах (King et al., 2015; Vogt et al., 2013).

Учасники молодшого віку, хоча й продемонстрували позитивну динаміку відновлення, часто схильні знецінювати власний прогрес. Це співвідноситься з даними про «когнітивну недооцінку власних ресурсів», описану в роботах Steenkamp & Litz (2013), які зазначають, що молоді військовослужбовці частіше потребують зовнішнього підкріплення та зворотного зв'язку, щоб усвідомити зміни свого психоемоційного стану. Таким чином, програми реабілітації для цієї групи мають охоплювати процедури саморефлексії, самооцінки та групового зворотного зв'язку, що дають змогу учасникам краще розуміти власні досягнення.

Військовослужбовці-юнаки виявили найбільшу емоційну реактивність на стресові події, а також потребу в тривалішому періоді адаптації. Це узгоджується з даними нейропсихологічних досліджень Casey, Heller, Gee, & Cohen (2019), згідно з якими молодий вік характеризується підвищеною варіабельністю у функціонуванні емоційно-регуляторних систем мозку, що впливає на швидкість відновлення після стресу. Дослідження серед молодих солдатів також свідчать про необхідність тривалішого навчання навичкам емоційної саморегуляції та соціальної підтримки для стабілізації психічного стану (Southwick & Charney, 2012).

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджують, що вік є важливим модератором ефективності програм психологічного відновлення. Для зрілих військовослужбовців доцільно орієнтувати програми на підтримку досягнутих результатів і покращення якості життя, тоді як для молодих і юних – на розвиток усвідомленості,

саморефлексії та поступового тренування стресостійкості. Отримані дані узгоджуються з міжнародними дослідженнями Pietrzak et al. (2010) і свідчать про необхідність вікової диференціації відновлювальних програм у військовому середовищі.

Висновки

Зрілі військовослужбовці усвідомлюють свої вікові особливості та не очікують значних змін, тому демонструють високий рівень задоволеності тими результатами, що отримують. І хоча представники зрілого віку мають найкращі вихідні показники (показники до програми відновлення щодо стійкості до стресу й (дез)адаптивності) та одні з найкращих підсумкових показників після програми, але вони ж і виявляють найменший потенціал для змін та подальшого посттравматичного зростання (подальша стимуляція (мотивування) не веде до значного зростання через фізичні обмеження (нестачу сил)).

Військовослужбовці молодого віку, хоча і мають досить позитивні зрушення щодо свого стану, проте знецінюють їх. Це робить потрібним збільшення акценту в цій віковій групі на процедурах в програмі відновлення, які дають змогу усвідомлювати зміни свого стану.

Військовослужбовці-юнаки мають «найбільшу амплітуду» реагування на стресові події, вони потребують більше часу для переходу в більш гармонійний стан (відновлення) та закріплення досягнутих результатів.

Список використаних джерел

Приходько, І., Мацегора, Я., Колесніченко, О., & Байда, М. (2017). Експрес-опитувальник «Деадаптивність»: розроблення, апробація, психометричні показники. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологія*, 3. <http://surl.li/odwht>

Adler, A. B., Bliese, P. D., McGurk, D., Hoge, C. W., & Castro, C. A. (2009). Battlemind debriefing and battlemind training as early interventions with soldiers returning from Iraq: Randomization by platoon. *Journal of consulting and clinical psychology*, 77(5), 928–940. <https://doi.org/10.1037/a0016877>

American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-5™* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

Armour, C., Contractor, A., Elhai, J. D., Stringer, M., Lyle, G., Forbes, D., & Richardson, J. D. (2015). Identifying latent profiles of posttraumatic stress and major depression symptoms in Canadian veterans: Exploring differences across profiles in health related functioning. *Psychiatry research*, 228(1), 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.03.011>

Böttche, M., Kuwert, P., & Knaevelsrud, C. (2012). Posttraumatic stress disorder in older adults: an overview of characteristics and treatment approaches. *International journal of geriatric psychiatry*, 27(3), 230–239. <https://doi.org/10.1002/gps.2725>

Britt, T. W., Shen, W., Sinclair, R. R., Grossman, M. R., & Klieger, D. M. (2016). How much do we really know about employee resilience? *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 9(2), 378–404. <https://doi.org/10.1017/iop.2015.107>

Casey, B. J., Heller, A. S., Gee, D. G., & Cohen, A. O. (2019). Development of the emotional brain. *Neuroscience letters*, 693, 29–34. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.11.055>

Durai, U. N., Chopra, M. P., Coakley, E., Llorente, M. D., Kirchner, J. E., Cook, J. M., & Levkoff, S. E. (2011). Exposure to trauma and posttraumatic stress disorder symptoms in older veterans attending primary care: comorbid conditions and self-rated health status. *Journal of the American Geriatrics Society*, 59(6), 1087–1092. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2011.03407.x>

Hiskey, S., Luckie, M., Davies, S., & Brewin, C. R. (2008). The emergence of posttraumatic distress in later life: a review. *Journal of geriatric psychiatry and neurology*, 21(4), 232–241. <https://doi.org/10.1177/0891988708324937>

- Ikin, J. F., Creamer, M. C., Sim, M. R., & McKenzie, D. P. (2010). Comorbidity of PTSD and depression in Korean War veterans: prevalence, predictors, and impairment. *Journal of affective disorders*, 125(1-3), 279–286. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.12.005>
- Keane, T. M., Caddell, J. M., & Taylor, K. L. (1988). Mississippi Scale for Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder: three studies in reliability and validity. *Journal of consulting and clinical psychology*, 56(1), 85–90. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.56.1.85>
- King, D. W., King, L. A., Park, C. L., Lee, L. O., Kaiser, A. P., Spiro 3rd, A., Moore, J. L., Kaloupek, D. G., & Keane, T. M. (2015). Positive Adjustment Among American Repatriated Prisoners of the Vietnam War: Modeling the Long-Term Effects of Captivity. *Clinical psychological science: a journal of the Association for Psychological Science*, 3(6), 861–876. <https://doi.org/10.1177/2167702614554448>
- Lapp, L. K., Agbokou, C., & Ferreri, F. (2011). PTSD in the elderly: the interaction between trauma and aging. *International psychogeriatrics*, 23(6), 858–868. <https://doi.org/10.1017/S1041610211000366>
- Pietrzak, R. H., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., Johnson, D. C., Morgan 3rd, C. A., & Southwick, S. M. (2010). Posttraumatic growth in Veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Journal of affective disorders*, 126(1-2), 230–235. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2010.03.021>
- Prykhodko, I., Matsehora, Ya., & Bayda, M. (2024). “Proactive coping questionnaire”: modification, approbation, psychometric indicators. *Honor and Law*, 3 (90), 120–138. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2024/3/90/318490>
- Reynolds, K., Pietrzak, R. H., Mackenzie, C. S., Chou, K. L., & Sareen, J. (2016). Post-Traumatic Stress Disorder Across the Adult Lifespan: Findings From a Nationally Representative Survey. *The American journal of geriatric psychiatry*, 24(1), 81–93. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2015.11.001>
- Southwick, S. M., & Charney, D. S. (2012). The science of resilience: implications for the prevention and treatment of depression. *Science*, 338(6103), 79–82. <https://doi.org/10.1126/science.1222942>
- Steenkamp, M. M., & Litz, B. T. (2013). Psychotherapy for military-related posttraumatic stress disorder: review of the evidence. *Clinical psychology review*, 33(1), 45–53. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.002>
- Tansey, C. M., Raina, P., & Wolfson, C. (2013). Veterans' physical health. *Epidemiologic reviews*, 35, 66–74. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxs005>
- Vogt, D., Smith, B. N., King, L. A., King, D. W., Knight, J., & Vasterling, J. J. (2013). Deployment risk and resilience inventory-2 (DRRI-2): an updated tool for assessing psychosocial risk and resilience factors among service members and veterans. *Journal of traumatic stress*, 26(6), 710–717. <https://doi.org/10.1002/jts.21868>

References

- Adler, A. B., Bliese, P. D., McGurk, D., Hoge, C. W., & Castro, C. A. (2009). Battlemind debriefing and battlemind training as early interventions with soldiers returning from Iraq: Randomization by platoon. *Journal of consulting and clinical psychology*, 77(5), 928–940. <https://doi.org/10.1037/a0016877>
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-5™* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Armour, C., Contractor, A., Elhai, J. D., Stringer, M., Lyle, G., Forbes, D., & Richardson, J. D. (2015). Identifying latent profiles of posttraumatic stress and major depression symptoms in Canadian veterans: Exploring differences across profiles in health related functioning. *Psychiatry research*, 228(1), 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.03.011>

- Böttche, M., Kuwert, P., & Knaevelsrud, C. (2012). Posttraumatic stress disorder in older adults: an overview of characteristics and treatment approaches. *International journal of geriatric psychiatry*, 27(3), 230–239. <https://doi.org/10.1002/gps.2725>
- Britt, T. W., Shen, W., Sinclair, R. R., Grossman, M. R., & Klieger, D. M. (2016). How much do we really know about employee resilience? *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 9(2), 378–404. <https://doi.org/10.1017/iop.2015.107>
- Casey, B. J., Heller, A. S., Gee, D. G., & Cohen, A. O. (2019). Development of the emotional brain. *Neuroscience letters*, 693, 29–34. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.11.055>
- Durai, U. N., Chopra, M. P., Coakley, E., Llorente, M. D., Kirchner, J. E., Cook, J. M., & Levkoff, S. E. (2011). Exposure to trauma and posttraumatic stress disorder symptoms in older veterans attending primary care: comorbid conditions and self-rated health status. *Journal of the American Geriatrics Society*, 59(6), 1087–1092. <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2011.03407.x>
- Hiskey, S., Luckie, M., Davies, S., & Brewin, C. R. (2008). The emergence of posttraumatic distress in later life: a review. *Journal of geriatric psychiatry and neurology*, 21(4), 232–241. <https://doi.org/10.1177/0891988708324937>
- Ikin, J. F., Creamer, M. C., Sim, M. R., & McKenzie, D. P. (2010). Comorbidity of PTSD and depression in Korean War veterans: prevalence, predictors, and impairment. *Journal of affective disorders*, 125(1-3), 279–286. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.12.005>
- Keane, T. M., Caddell, J. M., & Taylor, K. L. (1988). Mississippi Scale for Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder: three studies in reliability and validity. *Journal of consulting and clinical psychology*, 56(1), 85–90. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.56.1.85>
- King, D. W., King, L. A., Park, C. L., Lee, L. O., Kaiser, A. P., Spiro 3rd, A., Moore, J. L., Kaloupek, D. G., & Keane, T. M. (2015). Positive Adjustment Among American Repatriated Prisoners of the Vietnam War: Modeling the Long-Term Effects of Captivity. *Clinical psychological science: a journal of the Association for Psychological Science*, 3(6), 861–876. <https://doi.org/10.1177/2167702614554448>
- Lapp, L. K., Agbokou, C., & Ferreri, F. (2011). PTSD in the elderly: the interaction between trauma and aging. *International psychogeriatrics*, 23(6), 858–868. <https://doi.org/10.1017/S1041610211000366>
- Pietrzak, R. H., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., Johnson, D. C., Morgan 3rd, C. A., & Southwick, S. M. (2010). Posttraumatic growth in Veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Journal of affective disorders*, 126(1-2), 230–235. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2010.03.021>
- Prykhodko, I., Matsehora, Ya., & Bayda, M. (2024). “Proactive coping questionnaire”: modification, approbation, psychometric indicators. *Honor and Law*, 3 (90), 120–138. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2024/3/90/318490>
- Prykhodko, I., Matsehora, Ya., Kolesnichenko, O., & Baida, M. (2017). *Ekspres-opytuvalnyk “Dezadaptivnist”: rozroblennia, aprobatyia, psykhotetrychni pokaznyky* [Express questionnaire “Disadaptation”: development, approval, psychometric indicators]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Psykholohiia*, 3. <http://surl.li/odwht> [in Ukrainian]
- Reynolds, K., Pietrzak, R. H., Mackenzie, C. S., Chou, K. L., & Sareen, J. (2016). Post-Traumatic Stress Disorder Across the Adult Lifespan: Findings From a Nationally Representative Survey. *The American journal of geriatric psychiatry*, 24(1), 81–93. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2015.11.001>
- Southwick, S. M., & Charney, D. S. (2012). The science of resilience: implications for the prevention and treatment of depression. *Science*, 338(6103), 79–82. <https://doi.org/10.1126/science.1222942>
- Steenkamp, M. M., & Litz, B. T. (2013). Psychotherapy for military-related posttraumatic stress disorder: review of the evidence. *Clinical psychology review*, 33(1), 45–53. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.002>

Tansey, C. M., Raina, P., & Wolfson, C. (2013). Veterans' physical health. *Epidemiologic reviews*, 35, 66–74. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxs005>

Vogt, D., Smith, B. N., King, L. A., King, D. W., Knight, J., & Vasterling, J. J. (2013). Deployment risk and resilience inventory-2 (DRRI-2): an updated tool for assessing psychosocial risk and resilience factors among service members and veterans. *Journal of traumatic stress*, 26(6), 710–717. <https://doi.org/10.1002/jts.21868>

Summary

MANIFESTATIONS OF POST-TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS IN MILITARY PERSONNEL OF DIFFERENT AGE GROUPS AFTER COMBAT PARTICIPATION

Maksym Bayda,

PhD in State Security,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Yanina Matsehora,

PhD in Psychology, Senior Researcher,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Andrii Pashchenko,

PhD in Psychology,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The full-scale war against Ukraine has led to unprecedented levels of combat stress, losses, and psychological trauma among service members. Prolonged exposure to life-threatening situations, witnessing injury and death, and sustained operational stress have resulted in widespread post-traumatic stress symptoms (PTSS). Age has emerged as an important factor influencing resilience, adaptation, and recovery potential following combat exposure.

Purpose of the article. The aim of this study was to identify age-related differences in the manifestation of post-traumatic stress symptoms among military personnel and to define psychological patterns significant for designing effective recovery programs.

Materials and Methods. The study involved 546 Ukrainian service members who underwent a psychological recovery program at a rehabilitation center in Kharkiv. Participants were divided into three age groups according to WHO classification: young (under 25 years), middle-aged (25–44 years), and mature (44–60 years). The research employed the Mississippi Scale for Combat-Related PTSD, the Combat Psychological Trauma Resilience Scale, and the Maladaptation Inventory. Statistical analysis used Student's *t*-test and Fisher's ϕ -criterion to assess differences between groups.

Results. The findings revealed a distinct age-related pattern in the manifestation of PTSS. Younger soldiers exhibited the highest intensity of post-traumatic symptoms, emotional reactivity, and behavioral maladaptation. Middle-aged participants demonstrated moderate symptom levels but tended to underestimate their recovery progress. Mature personnel showed greater stress resilience, more realistic expectations, and higher satisfaction with rehabilitation outcomes, though their potential for further psychological growth was limited by physiological and motivational factors. Overall, the intensity of PTSS symptoms decreased with age, confirming that age moderates stress resilience and adaptation dynamics.

Conclusions. The study substantiates that age plays a key role in determining the effectiveness of psychological rehabilitation programs. Rehabilitation for younger personnel should emphasize self-reflection, emotional regulation, and social support, whereas for mature service members, the focus should be on maintaining psychological balance and integrating combat experience into life meaning.

Future research should explore longitudinal changes in PTSS recovery trajectories across age cohorts to develop more personalized rehabilitation models for Ukrainian military personnel.

Keywords: *post-traumatic stress; military personnel; age differences; combat experience; adaptation; resilience; psychological recovery; PTSD.*

В. І. Барко

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КУРСАНТІВ – МАЙБУТНІХ КОМАНДИРІВ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Барко Вадим Іванович,

доктор психологічних наук, професор,

<https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>, e-mail: barkoua@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті науково обґрунтовано сучасні психологічні інструменти дослідження індивідуальних властивостей військових керівників. Зазначено, що управління військовим персоналом є складним видом професійної діяльності, пов'язаним із стресовим навантаженням і підвищеними вимогами до індивідуальних властивостей командирів. Запропоновано комплекс психодіагностичних методик, ефективність яких підтверджена експериментально.

Ключові слова: психологічна діагностика, курсанти, командири військових підрозділів, психодіагностичний комплекс, професійно важливі властивості, оптимізація, кореляційний аналіз.

Вступ

У складні часи війни і супутніх соціально-економічних змін та з огляду на перебудову систем управління в секторі безпеки і оборони України (СБО) вагомим аспектом успішної та продуктивної діяльності керівників є їхня професійна позиція, яка має бути орієнтованою на завдання організації та досягнення покладених цілей. У військових підрозділах особливу роль відводять їхнім керівникам. У специфічних умовах воєнного стану реалізація особистості керівника доволі часто спирається на певні психологічні передумови, що визначають наявність стійких професійно важливих індивідуальних властивостей (відповідальність, комунікабельність, ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість, упевненість у собі тощо), розвинених соціально-психологічних навичок (створення сприятливої атмосфери в колективі, прояви емпатії та поваги до підлеглих, демонстрація високої комунікативної культури). Для керівників вагомими є організаційні здібності й навички лідерів, що передбачають можливість налаштувати продуктивну діяльність колег, здатність визначити чіткі завдання перед колективом, впливати на перебіг виконання доручень та кінцевий результат роботи організації загалом.

Звідси важливим напрямом підвищення ефективності діяльності керівників військових підрозділів постає вдосконалення системи їхнього психологічного вивчення. Це передусім необхідно для добору на службу та призначення на посади найбільш психологічно придатних осіб, здатних ефективно виконувати службово-бойові завдання, а також організовувати роботу та впливати на технологічні процеси. Варто також зазначити, що посада керівника являє собою складну систему різних видів діяльності (психолого-педагогічної, методичної, організаційної, виховної тощо), що перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Особливого значення

для підвищення ефективності психологічного етапу добору набуває розв'язання завдань з використання комплексу надійних методик психологічної діагностики індивідуально-особистісних властивостей людини.

Згідно з усталеною практикою (В. І. Барко, Бойко-Бузиль, та В. В. Барко, 2022, с. 151; Bondarenko et al., 2021, р. 274), добір на службу і конкурс на керівні посади проводяться в декілька етапів, одним з яких є проведення психологічного тесту для вивчення особистісних характеристик особи. Разом із тим дослідники справедливо зазначають (Okhrimenko, Perkatyi, Topchii, Andrusyshyn, & Ponomarenko, 2022, р. 68; Ostapovich et al., 2020, р. 123), що психодіагностичний інструментарій для фахівців військових підрозділів потребує оптимізації в напрямку пошуку лімітованого за кількістю і часом використання комплексу діагностичних методик, здатного якісно і всебічно прогнозувати психологічну придатність особи до специфіки службової діяльності.

Теоретико-методологічні підвалини і доцільність розроблення такого оптимального комплексу для керівного складу СБО держави неодноразово обґрунтовано в публікаціях науковців (Barco, I. Okhrimenko, Medvediev, Vagina, & S. Okhrimenko, 2020). Автори наголошували, що психодіагностичний прогноз на основі використання оптимального психодіагностичного комплексу дає змогу практичному психологу швидко визначити професійно важливі типологічні й характерологічні особливості фахівців, насамперед достатню силу і лабільність нервової системи, стресостійкість, активність, рішучість, спонтанність, відповідальність, сумлінність, відкритість досвіду, емпатійність тощо. Якісний психологічний діагноз також може суттєво допомогти у виборі сфери діяльності, подоланні особистісних проблем, оптимізації міжособистісної взаємодії в колективі тощо. Науковці також достатньо глибоко досліджували індивідуальні особливості керівників СБО і відповідний психологічний інструментарій (Okhrimenko, Perkatyi, Topchii, Andrusyshyn, & Ponomarenko, 2022; Ponomarenko et al., 2022; Deschenes, Gendron, Boivin, & Rioux, 2022). З метою вивчення особистості керівника вони зазвичай рекомендують використовувати широкий арсенал психодіагностичних методів, наприклад, Hogan Personal Inventory (HPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invalid Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS) тощо (Александров та Давидова, 2015; Okhrimenko et al., 2022). Натомість на цей час збільшується потреба в застосуванні комплексу валідних, надійних і ергономічних методів прогнозування психологічної придатності керівників до дій в екстремальних умовах і проведення їхнього ефективного професійного добору до складу керівників військових підрозділів. Такий комплекс має відповідати вимогам оптимальності, тобто бути спрямованим на повноцінну діагностику найважливіших особистісних характеристик керівників, налічувати незначну кількість (3–5) методик, не потребувати значних часових і фінансових витрат та зусиль психологів і респондентів під час їхнього використання.

Отже, незважаючи на давність первинних спроб дослідити психологічні особливості керівників СБО, а також чималий обсяг залученого інструментарію, серед науковців немає єдиної загальноприйнятої думки щодо ключових підходів та уявлення про оптимальний психодіагностичний комплекс, який варто використовувати під час вивчення психологічних особливостей цієї категорії фахівців. Аналізуючи сучасні тенденції, можна стверджувати, що теоретичні основи оцінювання психологічних характеристик керівників ще недостатньо розроблені.

Метою статті є дослідити найважливіші професійно важливі індивідуально-особистісні властивості керівників військових підрозділів з використанням оптимального комплексу психодіагностичного інструментарію. З огляду на вищезазначену мету було виділено такі завдання:

– розкрити методологічні засади проведення емпіричного дослідження, а також наукові підходи до визначення професійно важливих індивідуально-психологічних особливостей

керівників військових підрозділів;

- науково обґрунтувати і підібрати комплекс діагностичних методик на основі критеріїв системності й оптимальності;

- провести психодіагностичне обстеження курсантів – майбутніх керівників військових підрозділів з використанням психодіагностичного інструментарію;

- здійснити аналіз результатів і дійти висновку щодо психологічної ефективності розробленого діагностичного комплексу.

З метою оцінювання і вимірювання професійно важливих психологічних характеристик керівників військових підрозділів убачається за доцільне, по-перше, реалізувати системний підхід до розуміння індивідуальності, який ґрунтується на конвергенції біогенетичних і соціокультурних рівнів індивідуальності (біологічний базис, предметно-змістовні якості, духовно-світоглядні характеристики). За такого підходу індивідуальність керівника буде усвідомлюватися як продукт злиття соціального і біологічного в професійному розвитку фахівця. Особистість є складовою індивідуальності, її характеристикою як суспільного індивіда, суб'єкта технологічного процесу. По-друге, вибір оптимальних діагностичних інструментів вивчення керівників військових підрозділів доцільно базувати на незалежних (або ортогональних) моделях індивідуальності, які уможливають виокремлення базисних характеристик типу реагування, що виявляються в соціальних аспектах та специфіці перебігу керівної діяльності. Згідно з незалежними моделями індивідуальності, тип реагування значною мірою визначається особливостями вищої нервової діяльності. Сучасна типологія індивідуальності починається з конституційно заданих властивостей, продовжується в індивідуально-психологічних і особистісних особливостях та може бути представлена схемою, в якій фундаментальні ортогональні ознаки інтроверсії – екстраверсії й тривожності – агресивності доповнені протиставленими одна одній ригідністю – лабільністю і сензитивністю – спонтанністю. В основі такого індивідуально окресленого стилю сприйняття, перероблення і відтворення інформації лежить так звана провідна тенденція, яка охоплює всі рівні індивідуальності. Це більш ємне і динамічне поняття, ніж властивість чи стан, яке їх об'єднує, нібито узагальнена риса. Наприклад, підвищена тривожність як конституціональна властивість веде до формування підвищеного рівня тривожності як індивідуально-особистісної риси і легко переростає в стан тривоги в разі несприятливої або екстремальної ситуації.

Матеріали та методи дослідження

Експериментальне дослідження проводилося поетапно упродовж 2025 р. На першому етапі було визначено професійно важливі властивості керівників військових підрозділів Національної гвардії України (НГУ) і підібрано оптимальний комплекс діагностичного інструментарію; на другому – проводилося обстеження майбутніх керівників – 123 курсантів командно-штабного і гуманітарного факультетів Національної академії НГУ віком від 21 до 29 років; спеціальні звання респондентів – від рядового до сержанта; 25 осіб становили жінки; на третьому етапі за результатами обстеження визначалися статистичні норми для респондентів. Кількісний показник вибірки був репрезентативним (за довірчого рівня ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,05). Для вирішення покладених завдань використовувався комплекс таких методів:

- теоретичні (аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження);

- емпіричні (передбачали використання адаптованих психодіагностичних інструментів: Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО, провідні тенденції і тип реагування); Опитувальник великої п'ятірки (ОВП, характерологічні особливості); Каліфорнійський психологічний опитувальник (КПО, поведінкові, когнітивні і характерологічні властивості особистості); опитування та інтерв'ювання; кореляційний аналіз між шкалами залучених опитувальників;

– методи математично-статистичної обробки даних (був залучений пакет прикладних програм «SPSS 22.0» та «Microsoft Office Excel», що забезпечило розрахунок варіаційних статистичних показників: t-критерій Стюдента щодо незалежних вибірок для виявлення статистично значущих відмінностей між середніми значеннями порівнюваних показників з групами дослідження), кореляційний аналіз.

Для психодіагностичного обстеження були відібрані курсанти, які мають відмінні й добрі показники навчання, а також мають авторитет у колективах підрозділів, їм притаманні високі моральні й ділові якості (за висновками керівників та експертів). Респонденти були заздалегідь ознайомлені з процедурою, їм роз'яснювалися призначення і мета тестування, доводилася інструкція. У процесі тестування було дотримано умови щодо простору, освітлення приміщення; інструкцію доведено письмово; стимульний матеріал був стандартним для усіх, часові обмеження – ідентичними. Було дотримано також вимоги щодо доступності, лаконічності, точності інструкції та тверджень; можливості опрацювання відповідей респондентів за допомогою «ключів».

Результати

Таким чином, у дослідженні нами було дотримано позиції, згідно з якою особистість слід розуміти як цілісне утворення, відкриту саморегульовальну систему, в якій на всіх рівнях виявляється провідна тенденція, що надає індивідуальне забарвлення таким структурним компонентам, як мотиваційна спрямованість, емоційна сфера, стиль мислення і спосіб комунікації. Саме провідна тенденція підказує шлях посилення контролю і оволодіння ситуацією, необхідний для кожного керівника.

Застосований у дослідженні діагностичний комплекс уможливорює оцінювання й вимірювання професійно важливих типологічних, індивідуальних та індивідуально-особистісних особливостей керівників військових підрозділів. Розглянемо ці психодіагностичні можливості опитувальників детальніше.

Методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» (ІТО) дає змогу діагностувати конституціональні й індивідуальні риси особи за вісьмома базовими шкалами: 1 – екстраверсія; 2 – спонтанність; 3 – агресивність; 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – лабільність (емотивність). Відповідно до зазначених методологічних підходів, індивідуальна типологія базується на протиставленні контрастних властивостей, які є ортогональними: інтроверсія – екстраверсія, тривожність – агресивність, лабільність (емотивність) – ригідність, сензитивність – спонтанність. Ці властивості співвідносні з параметрами нервової системи: активованість – інактивованість, лабільність – інертність, динамічність збудження – динамічність гальмування, сила – слабкість (Ostapovich et al., 2020, p. 124).

Опитувальник великої п'ятірки (ОВП) є теоретичним підґрунтям багатьох сучасних психодіагностичних методик. Він складається із 44 персональних характеристик і дає змогу оцінити конституціональні та індивідуально-особистісні риси на основі п'яти полярних чинників: екстраверсія, нейротизм, поступливість, сумлінність, відкритість досвіду (Barko, I. Okhrimenko, Medvediev, Vagina, & S. Okhrimenko, 2020, p. 15).

Каліфорнійський психологічний опитувальник (КПО) дає змогу визначити індивідуально-особистісні властивості особи за 20 шкалами. До них належать: 1. Домінування (Do); 2. Статус (Cs); 3. Відкритість (Sy); 4. Спонтанність (Sp); 5. Самосприйняття (Sa); 6. Незалежність (In); 7. Емпатія (Em); 8. Відповідальність (Re); 9. Конформність (So); 10. Самоконтроль (Sc); 11. Ввічливість (Gi); 12. Звичайність (Cm); 13. Благополуччя (Wb); 14. Толерантність (To); 15. Досягнення через конформізм (Ac); 16. Досягнення через незалежність (Ai); 17. Інтелектуальна ефективність (Ie); 18. Проникливість (Py); 19. Гнучкість (Fx); 20. Сензитивність (Sn). Серед цих шкал є три оцінні шкали: 11. «Ввічливість» (Gi); 12. «Звичайність» (Cm) та 13. «Благополуччя» (Wb). Основні шкали КПО групуються в чотири категорії – відносини з іншими, управління собою, мотивація або когнітивний стиль,

особистісні характеристики. Кожна шкала є полярною, один полюс означає низький рівень проявів особистісної риси, інший полюс демонструє яскравий прояв властивостей особистості (В. В. Барко, В. І. Барко, & Бондаренко, 2021, с. 14).

У таблиці 1 наведено середні значення і стандартні відхилення показників тестування респондентів за опитувальником ІТО.

Таблиця 1 – Середньонормативні показники психодіагностичного обстеження респондентів за методикою ІТО (n = 123)

	1	2	3	4	5	6	7	8	L	F
М	5,68	5,10	5,41	3,85	4,02	3,88	4,16	5,11	3,40	0,38
σ	1,69	1,40	1,65	1,72	1,55	1,35	1,46	1,71	1,54	0,54

Примітка. М – середнє значення; σ – стандартне відхилення. *Шкали методики ІТО*: 1 – екстраверсія, 2 – спонтанність, 3 – агресивність, 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – емотивність (лабільність); L – брехня; F – агравація.

Беручи до уваги показники таблиці, зауважимо, що поєднання високих оцінок за шкалами 1–3 свідчить про домінування у майбутніх керівників стеничних рис, що дає змогу описувати особистість у характеристиках сили і лабільності нервових процесів, домінування процесів збудження. Для них властиві висока працездатність, стресостійкість, сміливість, активність, екстраверсія, спонтанність і рішучість. Вираженою є також потреба в комунікації. Такі респонденти вміють легко та швидко (часто за власною ініціативою) вступати в контакти з колегами та слухачами; вони мають значний комунікативний досвід, водночас зазначеним відносинам часто властивий нетривалий характер, очевидно, визначений термінами підготовки працівників. Високі середні значення за шкалою 3 відображають схильність респондентів до ризику, виражену мотивацію досягання, високий рівень домагань, оптимістичність і дієвість. Доволі високі оцінки за вищезгаданими шкалами свідчать про досвідченість, швидкість прийняття рішень, гнучкість мислення, високу научуваність, креативність. Водночас знижені середні значення за шкалами 5, 6 і 7 вказують на те, що для керівників не властиві риси гіпостеничного типу реагування – інтроверсія, сензитивність, тривожність. Вони не схильні підкорятися, уникати ситуацій, у яких необхідно брати на себе відповідальність. Невисокі значення за шкалами 6 і 7 свідчать про критичність під час оцінювання професійних ситуацій, високу самооцінку та упевненість у собі. Помірно високі середні бали за шкалою 8 говорять про певну стриманість, поміркованість, емоційну зрілість, реалістичність, уміння об'єктивно оцінювати професійні ситуації та приймати виважені рішення, деяку мінливість настрою, демонстративність тощо.

Отже, отримані результати в цілому співпадають із теоретично очікуваними та, на нашу думку, відображають ключові професійно важливі особливості, що властиві ефективним керівникам.

У продовження нашого емпіричного дослідження наведемо дані щодо середніх значень і стандартних відхилень для шкал за методикою ОВП (таблиця 2).

Таблиця 2 – Середні значення і стандартні відхилення показників за шкалами ОВП

№	Шкала	М	σ
1	Екстравертованість	33,7	5,7
2	Поступливість	35,3	4,1
3	Сумлінність	36,9	3,8
4	Нейротизм	29,4	3,7
5	Відкритість досвіду	38,1	6,0

Примітка. М – середнє значення; σ – стандартне відхилення.

З наведених показників видно, що дані обстеження керівників підтверджують раніше отримані результати. Так, їм властиві вищі за середні показники екстравертованості, сумлінності й відкритості досвіду, що свідчить про їхню активність, сміливість, енергійність, працездатність, лідерський потенціал, комунікабельність, наполегливість. Дещо завищені індекси поступливості свідчать про самоконтроль, уміння долати конфлікти, контроль над імпульсивністю. Знижені індекси нейротизму говорять про стресостійкість, рішучість, самовладання в кризових ситуаціях, здатність відстоювати власну позицію тощо.

Як було зазначено вище, основні шкали Каліфорнійського психологічного опитувальника (КПО) групуються в чотири категорії – відносини з іншими, управління собою, мотивація або когнітивний стиль, особистісні характеристики. Комбінація шкал цих категорій у межах ортогональної системи координат (вертикальна вісь – інтернальність – екстернальність, горизонтальна – інтроверсія – екстраверсія) дає змогу виокремити *чотири особистісні типи* й оцінити ступінь їх прояву (В. В. Барко, В. І. Барко, & Бондаренко, 2021, с. 15).

1. Альфа (реалізовувальний тип) – це інтернально орієнтовані, екстравертовані особистості, вони активні й амбітні, орієнтовані на міжособистісну взаємодію, стабільні, продуктивні, зосереджені на життєвих завданнях (цілях), лідери, які прагнуть дотримуватися соціальних норм. В ідеалі цей тип на основі інтернальності та екстравертованості схильний до спільної творчості в усіх основних видах діяльності та подоланні розбіжностей (у конфліктах обирають зазвичай стратегію «співробітництво»).

2. Бета (підтримувальний тип) – інтернально орієнтовані особистості, які є інтровертами і дотримуються зовні заданих норм і цінностей, спокійні, ригідні, терплячі, замкнені, скромні, сумлінні, здатні підтримувати інших, часто із заниженою самооцінкою. Результатом поведінки таких осіб найчастіше є уникнення складних ситуацій (у конфліктних ситуаціях обирають стратегію «уникнення»). Духовна робота над собою, загострена рефлексія в самовдосконаленні в цілому характеризують цей тип як інтернала, оберненого на себе.

3. Гамма (інноваційний тип) – екстернально орієнтовані особи, зосереджені на міжособистісній взаємодії екстраверти, здатні мати власну думку або приймати самостійні рішення, творчі, інноваційні, імпульсивні, запальні, схильні до перегляду і навіть порушення соціальних норм і правил. У поведінці представників цього типу домінує екстравертованість та екстернальність (у конфліктах обирають стратегію «змагання, суперництво»). Імідж цього типу певною мірою є продуктом не лише виховання, але й обставин, що іноді некритично сприймаються. Гамма-тип притаманний людям мужнім, сміливим, енергійним, активним.

4. Дельта (далекоглядний тип) – екстернально орієнтовані особи, інтроверти з багатим внутрішнім життям, дещо відірвані від соціуму, індивідуалістичні, з багатою уявою, мрійні, дещо боязкі, схильні до абстрактних міркувань. Представники цього типу є водночас екстерналами й інтровертами, їхня поведінка може варіювати від покірності, сподівання на щасливий випадок або долю до жорсткого пригнічення власної індивідуальності та індивідуальностей інших. Унаслідок цього у вирішальні моменти діяльності такі особистості ведуть себе екстернально: покладаються на інших людей, не відстоюють цілей чи стосунків. Їхній імідж захищає репутація надійної, постійної людини. Результатом єдності мотивації ставлення і досягнення є прагнення таких людей до компромісів. Стратегія поведінки на основі екстернальності й інтровертованості в колективній діяльності сприяє спільній творчості та подоланню конфліктів і суперечок.

Беручи до уваги наведені характеристики, у межах використаного нами КПО були отримані середньонормативні показники керівників (таблиця 3).

Таблиця 3 – Емпіричні показники курсантів (у %, n = 123)

Показники	Категорії та шкали КПО																			
	1. Взаємини з іншими							2. Управління собою							3. Мотивація або когнітивний стиль			4. Особистісні характеристики		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
М	61,2	51,2	64,2	58,3	62,5	75,0	42,5	53,0	53,7	66,6	54,0	70,9	67,7	55,5	53,1	59,4	54,1	44,1	43,0	38,4
σ	10,1	11,7	12,4	10,9	13,6	15,8	9,0	10,7	12,8	14,5	11,6	13,6	12,3	13,1	13,9	14,0	11,2	12,3	11,0	9,5

Примітка. М – середнє значення; σ – стандартне відхилення. Шкали КПО: 1. Домінування (Do); 2. Статус (Cs); 3. Відкритість (Sy); 4. Спонтанність (Sp); 5. Самосприйняття (Sa); 6. Незалежність (In); 7. Емпатія (Em); 8. Відповідальність (Re); 9. Конформність (So); 10. Самоконтроль (Sc); 11. Ввічливість (Gi); 12. Звичайність (Cm); 13. Благополуччя (Wb); 14. Толерантність (To); 15. Досягнення через конформізм (Ac); 16. Досягнення через незалежність (Ai); 17. Інтелектуальна ефективність (Ie); 18. Проникливість (Py); 19. Гнучкість (Fx); 20. Сензитивність (Sn).

Отримані нами результати з використанням КПО в цілому узгоджуються з наведеними раніше показниками. Середні показники за шкалами стенічного типу реагування 1–6 у середовищі професійної діяльності майбутніх керівників є доволі високими. Водночас за показниками шкал гіпостенічного типу (9; 11; 15; 20) середні показники є незначними ($p = 0,01$). Звідси можна стверджувати, що їм властиві стенічні особистісні риси, висока працездатність, лідерські якості, стресостійкість, сміливість, активність, незалежність, спонтанність, рішучість. Отримані значення шкал також свідчать про критичність під час оцінювання професійних ситуацій, високу самооцінку, упевненість у собі. Високі середні значення за шкалою 16 відображають доволі виражену мотивацію досягання через незалежність, високий рівень домагань. Укупі з цим невисокі середні значення за шкалами 18–20 свідчать про те, що керівникам мало властиві риси гіпостенічного типу реагування – сензитивність, проникливість, гнучкість.

Надалі нами проводився кореляційний аналіз отриманих результатів, що узгоджувалися за шкалами різних опитувальників. Показники обстеження майбутніх керівників за шкалами КПО виявили кореляції з деякими шкалами методик ІТО та ОВП (таблиці 4 і 5).

Таблиця 4 – Виявлені кореляції в показниках за шкалами КПО та ІТО

Шкали ІТО	Категорії та шкали КПО																			
	1. Відносини з іншими							2. Управління собою							3. Когнітивний стиль			4. Особистісні характеристики		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	0,30*	0,25	-0,33	0,34	0,42*	0,37*	0,20	0,16	0,20	0,13	0,11	0,19	0,34*	0,29	0,17	0,21	0,11	-0,20	-0,19	-0,28
2	0,33*	0,28	0,26	0,40*	0,38*	0,40*	0,02	0,15	0,21	-0,30	0,07	0,15	-0,13	0,10	0,15	0,29	0,22*	-0,25	-0,36*	-0,28
3	0,35*	0,30*	0,26	0,38*	0,36*	0,42*	0,11*	0,15	-0,03	-0,38	0,01	0,05	0,12	0,08	0,04	0,27	0,13*	-0,26	-0,34	-0,35*
4	0,31*	0,26	-0,22*	0,26	0,24	0,38*	0,14*	0,30	-0,30*	0,41*	0,07	0,11	-0,25	0,32*	0,20	0,20	0,20	0,30	-0,29*	-0,33
5	0,02	-0,13	-0,13	-0,11	-0,24*	-0,30*	0,25	0,32	0,30	0,39	0,40*	0,27	0,21	0,33*	0,24	0,05	0,22	0,34*	0,23	0,28
6	-0,31*	-0,35*	-0,24	-0,34*	-0,25	-0,29	0,30*	0,34	0,31*	0,38	0,30*	0,28	0,13	0,35*	0,20	0,28	0,22	0,35*	0,41*	0,30
7	-0,22	-0,30*	-0,15	-0,36*	-0,24	-0,35*	0,36	0,28	0,30*	0,39	0,23	0,30*	0,21	0,20	0,26	-0,30*	0,25	0,30*	0,30*	0,35*
8	0,10	0,31*	0,31*	0,37*	0,11	0,24	0,40*	0,43*	0,33*	0,42	0,25	0,20	0,46*	0,40*	0,28	0,23	0,27	0,38*	0,30*	0,38*

Примітка. $p = 0,05$; $*p = 0,01$ ($n = 123$). Шкали КПО: 1. Домінування (Do); 2. Статус (Cs); 3. Відкритість (Sy); 4. Спонтанність (Sp); 5. Самосприйняття (Sa); 6. Незалежність (In); 7. Емпатія (Em); 8. Відповідальність (Re); 9. Конформність (So); 10. Самоконтроль (Sc); 11. Ввічливість (Gi); 12. Звичайність (Cm); 13. Благополуччя (Wb); 14. Толерантність (To); 15. Досягнення через конформізм (Ac); 16. Досягнення через незалежність (Ai); 17. Інтелектуальна ефективність (Ie); 18. Проникливість (Py); 19. Гнучкість (Fx); 20. Сензитивність (Sn). Шкали ІТО: 1 – екстраверсія; 2 – спонтанність; 3 – агресивність; 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – лабільність (емотивність).

Як видно з таблиці 4, показники за шкалами КПО першої категорії «Відносини з іншими», які відображають комунікативні тенденції до лідерства, домінування, незалежності тощо (1–6) помірно позитивно корелюють зі шкалами стеничного типу реагування методики ІТО – екстраверсією (0,42–0,20), спонтанністю (0,40–0,26), агресивністю (0,42–0,26). Спостерігається їхня негативна кореляція зі шкалами гіпостеничного типу – інтроверсією (-0,30) – (-0,11), сензитивністю (-0,35) – (-0,24), тривожністю (-0,35) – (-0,15). Шкали другої категорії «Управління собою» (8, 10, 14), у яких відображено такі риси, як відповідальність, дисциплінованість, толерантність, також помірно позитивно корелюють зі шкалами змішаного і гіпостеничного типу реагування – ригідністю (0,41–0,30), інтроверсією (0,39–0,32), сензитивністю (0,38–0,34). Шкали КПО третьої категорії «Когнітивний стиль» (15–17) майже не виявили значущих кореляційних зв'язків зі шкалами методики ІТО (0,30–0,10).

Натомість зафіксовано середні за величиною значущі кореляції шкал КПО четвертої категорії «Особистісні характеристики» (18–20) зі шкалами стеничного і гіпостеничного типів методики ІТО. Так, виявлено позитивні індекси кореляції зазначених шкал (проникливість, гнучкість, сензитивність) з гіпостеничними шкалами методики ІТО – інтроверсією (0,41–0,30); тривожністю (0,35–0,30); емотивністю (0,38–0,30) і негативні – зі стеничними шкалами – спонтанністю (-0,36; -0,25); агресивністю (-0,35; -0,26); екстраверсією (-0,28; -0,20).

Дані, отримані на основі порівняння показників курсантів за шкалами КПО та ІТО, було доповнено й підтверджено аналізом зв'язків між шкалами КПО та ОВП (таблиця 5).

Таблиця 5 – Кореляційні зв'язки показників за шкалами КПО та ОВП

Шкали ОВП	Категорії та шкали КПО																			
	1. Відносини з іншими							2. Управління собою							3. Когнітив- ний стиль			4. Особистісні характеристики		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	0,33*	0,26	0,35*	0,35*	0,40*	0,35	0,21	0,10	0,25	0,11	0,13	0,25	0,36*	0,28	0,20	0,22	0,12	-0,15	-0,15	-0,25
2	-0,25	-0,32	-0,18	-0,38*	-0,29	-0,38	0,39*	0,27	0,35	0,40*	0,22	0,34	0,25	0,23	0,25	0,27	0,25	0,39*	0,38*	0,37*
3	0,10	0,25	0,26*	0,35*	0,10	0,39*	0,43*	0,47*	0,35*	0,45*	0,25	0,22	0,27	0,41*	0,23	0,23	0,24	0,36*	0,36*	0,39*
4	-0,33*	-0,37*	-0,25	-0,36*	-0,27	-0,29	0,35*	0,36*	0,36	0,38*	0,39*	0,29	0,13	0,28	0,23	-0,24	0,23	0,35	0,42*	0,35
5	0,40*	0,25	0,27	0,21	0,24*	0,30*	0,20	0,31	0,10	0,20	0,41*	0,12	0,21	0,35	0,10	0,24	0,14	-0,32*	-0,30*	-0,20

Примітка. $p = 0,05$; $*p = 0,01$ ($n = 123$). Шкали КПО: 1. Домінування (Do); 2. Статус (Cs); 3. Відкритість (Sy); 4. Спонтанність (Sp); 5. Самосприйняття (Sa); 6. Незалежність (In); 7. Емпатія (Em); 8. Відповідальність (Re); 9. Конформність (So); 10. Самоконтроль (Sc); 11. Ввічливість (Gi); 12. Звичайність (Cm); 13. Благополуччя (Wb); 14. Толерантність (To); 15. Досягнення через конформізм (Ac); 16. Досягнення через незалежність (Ai); 17. Інтелектуальна ефективність (Ie); 18. Проникливість (Py); 19. Гнучкість (Fx); 20. Сензитивність (Sn). Шкали ОВП: 1 – екстраверсія; 2 – нейротизм; 3 – сумлінність; 4 – поступливість; 5 – відкритість досвіду.

Із таблиці 5 стає очевидним, що виявляються позитивні кореляції стенічних шкал категорії «Відносини з іншими» КПО із шкалами 1 і 5 (екстраверсія та відкритість досвіду) ОВП (0,40–0,25), а також негативні кореляції із шкалами 2 (нейротизм) і 4 (поступливість) ОВП (-0,38; -0,18).

Аналіз зв'язків шкал другої категорії КПО «Управління собою» (8, 10, 14) (відповідальність, самоконтроль, толерантність) виявив помірну позитивну кореляцію із шкалами гіпостенічного типу реагування ОВП – нейротизмом (0,40–0,27), поступливістю (0,38–0,28), сумлінністю (0,45–0,41). Не виявлено значущих кореляційних зв'язків між шкалами категорії «Когнітивний стиль» КПО (15–17) і шкалами ОВП (0,28–0,10).

Встановлено середні за величиною значущі кореляції шкал четвертої категорії КПО «Особистісні характеристики» (18–20) з деякими шкалами ОВП. Були очікуваними позитивні значення коефіцієнтів кореляцій шкал КПО – проникливість, гнучкість і сензитивність із такими шкалами ОВП, як нейротизм (0,39–0,37); поступливість (0,42–0,35); сумлінність (0,39–0,36), і негативні – із шкалами екстраверсії (-0,25; -0,15) та відкритості досвіду (-0,32; -0,20).

Таким чином, за результатами використання КПО під час діагностичної роботи психолог зможе визначити, до якого особистісного типу належить респондент. Так, високі й середні індекси показників курсантів (від 6 до 12 балів) за шкалами стенічного типу реагування (1–6; 16) і низькі (5 балів і менше) за шкалами гіпостенічного регістру (7–11; 18–20) дають змогу віднести особу до альфа- чи гамма-типу; низькі значення за стенічними шкалами і високі за гіпостенічними – означають належність особи до бета- або дельта-типів. Певне комбінування шкал опитувальника дає змогу точніше конкретизувати тип: а) якщо респондент отримав середні значення (6–9 балів) за стенічними і низькі (0–5 балів) або середні за гіпостенічними – це альфа-тип; б) якщо високі значення шкал гіпостенічного регістру (10–12 балів) і низькі стенічного – це бета-тип; в) якщо високі індекси за стенічними шкалами (10–12 балів) і низькі за гіпостенічними – це гамма-тип; г) якщо високі або середні значення гіпостенічних шкал і низькі або середні стенічного – це дельта-тип. За аналогічним принципом, у межах нашого емпіричного дослідження було встановлено, що від 55 до 65 % обстежених нами продемонстрували показники за альфа-типом, 17-18 % – за гамма-типом. Саме ці типи особистості є продуктивними для службово-бойової діяльності, адже характеризуються екстравертованістю, активністю, лідерськими й організаційними якостями, тенденціями до розвитку, енергійністю тощо.

Встановлено значущі кореляційні зв'язки між шкалами трьох використаних опитувальників (КПО, ІТО та ОВП), що уможливило підвищення точності психодіагностичного висновку психолога підрозділу психологічного забезпечення Національної академії НГУ щодо психологічної готовності військовослужбовця до службово-бойової діяльності. Отримані емпіричні результати підтвердили те, що пропонується психодіагностичний комплекс характеризується взаємною доповнюваністю шкал. Так, професійно важливі для службово-бойової діяльності індивідуально-особистісні властивості стенічної провідної тенденції, такі як домінантність, статус, відкритість, спонтанність, самосприйняття, незалежність (діагностовані за допомогою КПО), проявляються спільно з такими рисами, як екстравертованість, спонтанність, агресивність, відкритість досвіду (діагностовані з використанням ІТО та ОВП). Індивідуально-психологічні властивості гіпостенічної тенденції, такі як проникливість, ввічливість, гнучкість, сензитивність, теж виявляються одночасно з рисами гіпостенічного регістру, такими як інтроверсія, нейротизм, поступливість (діагностовані із застосуванням ІТО та ОВП).

Обговорення

У працях інших вчених, які також займалися питаннями професійної діяльності персоналу СБО (Bondarenko et al., 2022; Fedorenko, Dotsenko, Okhrimenko, Radchenko, & Gorbenko, 2020), стверджується, що керівна посада передбачає реалізацію системи

компонентів (пізнавальних, конструктивних, організаційних, комунікативних тощо), що відображають її специфіку та складність.

Також акцентується на тому, що нерідко керівна професійна діяльність у СБО насичена напруженими та стресовими ситуаціями, що вимагають від особистості розвинених організаційних та вольових якостей, а також проявів стресостійкості (Prontenko et al., 2019; Shvets et al., 2020). Разом із тим визначено, що специфічні чинники керівної діяльності в СБО передбачають здійснення конфліктної комунікації з різними учасниками взаємодії, що може викликати внутрішню напруженість, відчуття психологічного дискомфорту і невпевненості в собі. У міру повторення несприятливих службових чи педагогічних ситуацій подібна практика здатна викликати конфліктність, дратівливість, підозрілість, байдужість до оточуючих і до роботи загалом (Fedorenko, Dotsenko, Okhrimenko, Radchenko, & Gorbenko, 2020). Усе це потребує проведення діагностичної роботи на ранніх етапах їхньої професійної кар'єри, адже негативні психічні зміни особистості в подальшому починають усе частіше виявлятися в службовій діяльності й спілкуванні, обумовлюючи тим самим появу незвичних способів (моделей) поведінки.

Варто погодитися з думкою окремих дослідників, що в сучасних військових організаціях соціальні, організаційні та технологічні чинники вимагають ефективного використання різних технологій, насамперед залучення оптимального інструментарію в роботі з персоналом (Bondarenko et al., 2022). Доцільність розроблення комплексу психодіагностичного інструментарію для роботи керівників неодноразово обґрунтовувалася в публікаціях науковців (Barko, I. Okhrimenko, Medvediev, Vagina, & S. Okhrimenko, 2020; Bondarenko et al., 2022; N. Galbraith, Boyda, McFeeters, & V. Galbraith, 2021). Наголошено, що вектор психодіагностичного прогнозу дає змогу практичному психологу швидко визначити їхні типологічні й характерологічні особливості, допомогти в подоланні особистісних проблем, оптимізації міжособистісної взаємодії зі слухачами та колегами тощо (Correia, Romão, Almeida, & Ramos, 2023). Сучасний керівник має бути також обізнаним із переліком професійно значущих властивостей і прагнути їх розвивати, самовдосконалюючись та приділяючи увагу розвитку комунікативних якостей, відповідальності, впевненості в собі, емпатії і толерантності, тактовності у ставленні до підлеглих. Це підтверджується висновками багатьох вчених (Bondarenko et al., 2021; Deschenes, Gendron, Boivin, & Rioux, 2022; Miloradova, Okhrimenko, Dotsenko, Matiienko, & Rivchachenko, 2022; Prontenko et al., 2019; Shvets et al., 2020), у роботах яких окреслено показники фахівців цієї категорії, інструменти оцінювання та розвитку їхнього особистісного та професійного потенціалу упродовж службової діяльності.

Висновки

У процесі дослідження встановлено, що науковий підхід до підбору психодіагностичного інструментарію з метою комплексного вивчення індивідуально-психологічних властивостей керівників має ґрунтуватися на багатовимірних моделях індивідуальності, теорії провідних тенденцій, а також принципах системності й оптимізації. Це дає змогу психологу обґрунтовано підбирати психодіагностичні методики та за результатами їх використання доповнювати і уточнювати отримані дані. Зазначеним принципам відповідає комплексне використання Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО), Опитувальника великої п'ятірки (ОВП), Каліфорнійського психологічного опитувальника (КПО), що дає можливість визначити типологічні особливості військового керівника, встановити особливості реагування, характерологічні властивості тощо. Використання пропонуваного оптимального психодіагностичного інструментарію дало змогу встановити, що курсанти – майбутні військові керівники – виявляють високі показники працездатності, стресостійкості, комунікабельності, активності, оптимістичності, лідерства. Укупі з цим їм притаманні стеничний тип реагування, виражена мотивація особистісних досягнень, доволі високі показники когнітивної гнучкості, креативність. Їм не властиві

характеристики гіпотимного стилю поведінки – нейротизм, інтровертованість, сензитивність, емотивність тощо. Більшість респондентів продемонстрували показники за альфа- та гамма-типом особистості, які є продуктивними для службово-бойової керівної діяльності, характеризуються екстравертованістю, активністю, лідерськими й організаційними якостями, тенденціями до розвитку, енергійністю тощо.

Під час дослідження також виявлено значущі кореляційні зв'язки між шкалами зазначених опитувальників, що дає можливість збільшити ефективність і надійність прогнозу успішності діяльності. Виявлені зв'язки відповідають сучасним теоретичним уявленням, отримані дані свідчать про взаємну доповнюваність шкал пропонованого комплексу психологічної діагностики. Встановлено, що важливі для професійної військової діяльності риси стеничного типу реагування (домінування, статус, відкритість, спонтанність, незалежність), діагностовані за допомогою КПО, виявляються одночасно за шкалами екстравертованості, спонтанності, агресивності, відкритості опитувальників ІТО і ОВП, супроводжують і доповнюють одна одну. Індивідуальні якості гіпостеничного типу – проникливість, гнучкість, чутливість тощо також проявляються паралельно з гіпотимними рисами, діагностованими ІТО і ОВП (інтровертованість, тривожність, нейротизм, поступливість), які є небажаними для службово-бойової діяльності керівників військових підрозділів.

Доповнити зазначений комплекс можна завдяки використанню інших заснованих на ортогональних моделях методик, наприклад, Міні-Мульт, Діагностика міжособистісних відносин (ДМВ), які дають змогу встановити характерологічні особливості, тип інтерперсональної взаємодії та їхню узгодженість зі способами реагування. Пропонований у статті підхід і методичний комплекс реалізує номотетичний психодіагностичний напрям, який дає змогу розподілити респондентів за рівнем розвитку певної психологічної властивості, визначати більш і менш придатних до службово-бойової діяльності осіб тощо. Посилити прогностичну точність психологічного діагнозу можна завдяки використанню методів ідеографічного дослідження особистості, здатних визначати унікальні психологічні особливості людини (наприклад, застосовуючи проєктивні тести Г. Роршаха і Л. Сонді). Ці гіпотези зможуть отримати підтвердження в процесі подальших досліджень.

Список використаних джерел

Александров, Д. О., & Давидова, О. В. (2015). *Діагностика особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження: навч.-метод. посіб.* Київ. Національна академія внутрішніх справ

Барко, В. В., Барко, В. І., & Бондаренко, В. Д. (2021). Теоретичні засади розроблення Каліфорнійського психологічного опитувальника. *Вісник Національного університету оборони України*, 1 (59), 12–21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2021_1_4

Барко, В. І., Бойко-Бузиль, Ю. Ю. & Барко, В. В. (2022). Порівняльний аналіз психограм поліцейських за основними видами службової діяльності в Національній поліції України. *Психологічний часопис*, 8(1), 149–159. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.1.11>

Barko, V., Okhrimenko, I., Medvediev, V., Vagina, O., & Okhrimenko, S. (2020). Professional psychological profile of a modern patrol officer as the basis of efficient official activities. *Postmodern Openings*, 11(3), 01–19. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/197>

Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Bilevych, N., Rohovenko, M., Tsurkan, O., & Holyk, V. (2022). Tendency of dynamics of physical and mental working capacity of law enforcement officers at different stages of their professional activities. *Acta Balneologica*, 64(4), 358–362. <https://doi.org/10.36740/ABAL202204115>

Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Lyakhova, N., Klymenko, I., Shvets, D., & Aleksandrov, Yu. (2021). Means of police officers' physical and psychological rehabilitation in the conditions of their service activities. *Acta Balneologica*, 63(4), 273–278. <https://doi.org/10.36740/ABAL202104105>

Correia, I., Romão, Â., Almeida, A. E., & Ramos, S. (2023). Protecting police officers against burnout: Overcoming a fragmented research field. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 38, 622–638. <https://doi.org/10.1007/s11896-023-09584-4>

Deschenes, A. A., Gendron, A., Boivin, R., & Rioux, C. A. (2022). Management issues in police organizations during a health crisis. *Criminologie*, 55(2), 171–186. <https://doi.org/10.7202/1093869ar>

Fedorenko, O., Dotsenko, V., Okhrimenko, I., Radchenko, K., & Gorbenko, D. (2020). Coping behavior of criminal police officers at different stages of professional activity. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 124–146. <https://doi.org/10.18662/brain/11.2/78>

Galbraith, N., Boyda, D., McFeeters, D., & Galbraith, V. (2021). Patterns of occupational stress in police contact and dispatch personnel: implications for physical and psychological health. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 94(2), 231–241. <https://doi.org/10.1007/s00420-020-01562-1>

Miloradova, N., Okhrimenko, I., Dotsenko, V., Matiienko, T., & Rivchachenko, O. (2022). Training technologies as a means of communicative competences development of prejudicial inquiry agencies' investigators. *Postmodern Openings*, 13(2), 01–22. <https://doi.org/10.18662/po/13.2/441>

Okhrimenko, I., Ostapovich, V., Barko, V. V., Barko, V. I., Smirnova, O., Hruzynska, I., & Marchenko, O. (2022). Individual and psychological characteristics of law enforcement officers as a basis for effective psychological selection of personnel for modern police organizations. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 141–162. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/380>

Okhrimenko, I., Perkatyi, R., Topchii, H., Andrusyshyn, Yu., & Ponomarenko, A. (2022). Level of self-educational competence of cadets of higher educational institutions with specific training environment. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 66–87. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/598>

Ostapovich, V., Barko, V., Okhrimenko, I., Yevdokimova, O., Ponomarenko, Ya, Prontenko, K., Antonova, O., Sydorchuk, N., Sokolovskyi, O., & Bloshchynskyi, I. (2020). Psychological profile of successful criminal police officer. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(3), 120–133. <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/755>

Ponomarenko, Ya., Okhrimenko, I., Klymenko, I., Shvets, D., Yevdokimova, O., & Okhrimenko, S. (2022). Peculiarities of decision making by police officers with different levels of professional self-fulfilment. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(2), 328–346. <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/346>

Prontenko, K., Griban, G., Bloshchynskyi, I., Boyko, D., Loiko, O., Andreychuk, V., Novitska, I., & Tkachenko, P. (2019). Development of power qualities of cadets of Ukrainian higher military educational institutions during kettlebell lifting training. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, 11(3), 27–38. doi: 10.29359/BJHPA.11.3.04

Shvets, D., Yevdokimova, O., Okhrimenko, I., Ponomarenko, Ya., Aleksandrov, Yu., Okhrimenko, S., & Prontenko, K. (2020). The New Police Training System: Psychological Aspects. *Postmodern Openings*, 11(1Sup1), 200–217. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/130>

References

Aleksandrov, D. O., & Davydova, O. V. (2015). *Diahnostyka osobystosti pratsivnyka OVS v systemi psykholohichnoho suprovodzhennya* [Diagnostics of the personality of a law enforcement officer in the system of psychological support]. Kyiv. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian]

Barko, V. V., Barko, V. I., & Bondarenko, V. D. (2021). *Teoretychni zasady rozroblennia Kaliforniiskoho psykholohichnoho opytuvalnyka* [Theoretical foundations of the development of the

California Psychological Questionnaire]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1(59), 12–21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2021_1_4 [in Ukrainian]

Barko, V. I., Boiko-Buzyl, Yu. Yu., & Barko, V. V. (2022). *Porivnialnyi analiz psykhhogram politseiskyykh za osnovnymy vydamy sluzhbovoi diialnosti v Natsionalnii politsii Ukrainy* [Comparative analysis of psychographs of police officers by main types of official activity in the National Police of Ukraine]. *Psykhologichnyi chasopys*, 8(1), 149–159. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.1.11> [in Ukrainian]

Barko, V., Okhrimenko, I., Medvediev, V., Vagina, O., & Okhrimenko, S. (2020). Professional psychological profile of a modern patrol officer as the basis of efficient official activities. *Postmodern Openings*, 11(3), 01–19. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/197>

Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Bilevych, N., Rohovenko, M., Tsurkan, O., & Holyk, V. (2022). Tendency of dynamics of physical and mental working capacity of law enforcement officers at different stages of their professional activities. *Acta Balneologica*, 64(4), 358–362. <https://doi.org/10.36740/ABAL202204115>

Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Lyakhova N., Klymenko, I., Shvets, D., & Aleksandrov, Yu. (2021). Means of police officers' physical and psychological rehabilitation in the conditions of their service activities. *Acta Balneologica*, 63(4), 273–278. <https://doi.org/10.36740/ABAL202104105>

Correia, I., Romão, Â., Almeida, A. E., & Ramos, S. (2023). Protecting police officers against burnout: Overcoming a fragmented research field. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 38, 622–638. <https://doi.org/10.1007/s11896-023-09584-4>

Deschenes, A. A., Gendron, A., Boivin, R., & Rioux, C. A. (2022). Management issues in police organizations during a health crisis. *Criminologie*, 55(2), 171–186. <https://doi.org/10.7202/1093869ar>

Fedorenko, O., Dotsenko, V., Okhrimenko, I., Radchenko, K., & Gorbenko, D. (2020). Coping behavior of criminal police officers at different stages of professional activity. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 124–146. <https://doi.org/10.18662/brain/11.2/78>

Galbraith, N., Boyda, D., McFeeters, D., & Galbraith, V. (2021). Patterns of occupational stress in police contact and dispatch personnel: implications for physical and psychological health. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 94(2), 231–241. <https://doi.org/10.1007/s00420-020-01562-1>

Miloradova, N., Okhrimenko, I., Dotsenko, V., Matiienko, T., & Rivchachenko, O. (2022). Training technologies as a means of communicative competences development of prejudicial inquiry agencies' investigators. *Postmodern Openings*, 13(2), 01–22. <https://doi.org/10.18662/po/13.2/441>

Okhrimenko, I., Ostapovich, V., Barko, V. V., Barko, V. I., Smirnova, O., Hruzynska, I., & Marchenko, O. (2022). Individual and psychological characteristics of law enforcement officers as a basis for effective psychological selection of personnel for modern police organizations. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 141–162. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/380>

Okhrimenko, I., Perkatyi, R., Topchii, H., Andrusyshyn, Yu., & Ponomarenko, A. (2022). Level of self-educational competence of cadets of higher educational institutions with specific training environment. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 66–87. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/598>

Ostapovich, V., Barko, V., Okhrimenko, I., Yevdokimova, O., Ponomarenko, Ya, Prontenko, K., Antonova, O., Sydorchuk, N., Sokolovskiy, O., & Bloshchynskiy, I. (2020). Psychological profile of successful criminal police officer. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(3), 120–133. <http://www.ijaep.com/index.php/IJAE/article/view/755>

Ponomarenko, Ya., Okhrimenko, I., Klymenko, I., Shvets, D., Yevdokimova, O., & Okhrimenko, S. (2022). Peculiarities of decision making by police officers with different levels of

professional self-fulfilment. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(2), 328–346. <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/346>

Prontenko, K., Griban, G., Bloshchynskyi, I., Boyko, D., Loiko, O., Andreychuk, V., Novitska, I., & Tkachenko, P. (2019). Development of power qualities of cadets of Ukrainian higher military educational institutions during kettlebell lifting training. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, 11(3), 27–38. doi: 10.29359/BJHPA.11.3.04

Shvets, D., Yevdokimova, O., Okhrimenko, I., Ponomarenko, Ya., Aleksandrov, Yu., Okhrimenko, S., & Prontenko, K. (2020). The New Police Training System: Psychological Aspects. *Postmodern Openings*, 11(1Sup1), 200–217. <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/130>

Summary

PSYCHOLOGICAL MEANS OF RESEARCHING PROFESSIONALLY IMPORTANT INDIVIDUAL PROPERTIES OF CADETS – FUTURE COMMANDERS OF MILITARY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Vadym Barko,

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Introduction. The article is devoted to the selection of effective psychological tools that can be used to assess and measure professionally important properties of managerial personnel of military units for the purpose of professional selection and appointment of the most suitable persons to positions, forecasting their suitability for service activities, as well as timely detection of signs of professional deformation. It is noted that the management of personnel of military units is a complex type of professional activity, which is accompanied by a significant stress load on managers and places increased demands on many individual psychological properties of a person. Insufficient compliance with the requirements of managerial activity, the absence of the necessary traits in the psychological profile of the personality (stress resistance, courage, sociability, conscientiousness, etc.) can become a serious obstacle to mastering military activities and skills.

Purpose of the article is to investigate the main professionally important individual and personal qualities of military unit leaders using the optimal set of psychodiagnostic tools. The article provides a scientific justification and selection of modern tools for studying the individual properties of future military leaders using an optimal set of diagnostic methods for the rapid implementation of a forecast of the effectiveness of service and combat activities on this basis.

Materials and Methods. A set of methods was used: theoretical methods (analysis, synthesis and generalization of scientific literature on the research problem); empirical methods (provided for the use of adapted psychodiagnostic tools: Individual Typological Questionnaire (ITO, leading tendencies and response type); Big Five Inventory (BFI, characterological features); California Psychological Inventory (CPI, behavioral, cognitive and characterological personality traits); survey and interviewing; correlation analysis between scales of the questionnaires involved; methods of mathematical and statistical data processing. The study involved cadets of the command and staff and humanitarian faculties, future commanders, women and men with experience in service and combat activities.

Results. Based on the ideas of systematicity, optimality, multi-level individuality, the article proposes the use of a complex of psychodiagnostic methods, the effectiveness of which has been confirmed experimentally. The results of using a complex of three diagnostic methods are presented: the Individual Typological Questionnaire, the Big Five Inventory, the California Psychological Inventory, which meets the requirements of optimality, as it allows for the rapid determination of

professionally important typological features of managers, leading tendencies, characterological properties, and their consistency with the personality type.

Conclusions. *The theoretical approaches used allow for a reasonable selection of psychodiagnostic methods, to supplement and refine the results obtained. Significant correlations were found between the scales of the questionnaires, which makes it possible to increase the accuracy of the forecast of the success of the manager's activities. Additionally, it is possible to use other methods based on orthogonal models: Mini-Mult, Diagnostics of Interpersonal Relations, some projective methods that allow you to establish characterological features, the type of interpersonal interaction and their consistency with the methods of response.*

Keywords: *psychological diagnostics, cadets, leaders of military units, psychodiagnostic complex, professionally important individual characteristics, optimization, correlation analysis.*

А. М. Большакова

Д. О. Дубінін

О. О. Зайцева

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЧИННИК ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Большакова Анастасія Миколаївна,

доктор психологічних наук, професор,

<https://orcid.org/0000-0002-4343-6694>, e-mail: bolshakova777@ukr.net,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Дубінін Дмитро Олегович,

<https://orcid.org/0009-0001-0584-2181>, e-mail: dimitry.dubinin@gmail.com,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Зайцева Ольга Олександрівна,

доктор філософії, доцент,

<https://orcid.org/0000-0001-8529-7269>, e-mail: zaytseva1005@gmail.com,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Анотація. У статті подано результати емпіричного дослідження взаємозв'язку професійного вигорання та процесуальної резильєнтності працівників поліції. Отримані результати підтверджують, що професійне вигорання є ключовим ризиковим чинником зниження процесуальної резильєнтності працівників поліції, а розвиток саморегуляційних і мотиваційних ресурсів – важливим напрямом психологічного супроводу та профілактики емоційного виснаження у професійному середовищі.

Ключові слова: професійне вигорання; резильєнтність; працівники поліції; стресостійкість; саморегуляція; бойовий досвід; професійний стаж.

Вступ

Службова діяльність працівників поліції супроводжується систематичним впливом стресогенних чинників, пов'язаних із високим рівнем відповідальності, ризиком для життя, необхідністю прийняття рішень у невизначених або екстремальних умовах. Тривале перебування у стані професійного напруження призводить до емоційного виснаження, редукції особистісних ресурсів та формування синдрому професійного вигорання.

Проблема професійного вигорання посідає центральне місце в сучасній психології праці та організаційній психології, оскільки відображає процес поступового виснаження внутрішніх ресурсів особистості в умовах тривалого емоційного та професійного навантаження.

Концепцію професійного вигорання вперше запропонував американський психіатр Freudenberger (1974), який описав цей феномен як стан фізичного, емоційного та мотиваційного виснаження, що виникає в осіб, які працюють у сфері допомоги людям. Дослідник підкреслював, що вигорання є результатом тривалого залучення до професійної діяльності з високим рівнем емоційної віддачі, коли, допомагаючи іншим, працівник поступово втрачає власну енергію, ентузіазм і сенс професійної місії. На його думку, вигорання розвивається поступово – від етапу надмірної відданості роботі до стадії апатії,

дратівливості, зниження самооцінки та емоційного відчуження. Таким чином, Freudenberger (1974) розглядав професійне вигорання як закономірний наслідок тривалого психоемоційного навантаження в умовах хронічного стресу, що порушує баланс між віддачею та відновленням внутрішніх ресурсів особистості.

Подальший розвиток розуміння феномена професійного вигорання пов'язаний із працями Hochschild (1983), яка в межах своєї концепції визначила, що тривале або надмірне виконання емоційної праці, особливо за відсутності достатніх відновлювальних ресурсів, поступово спричиняє емоційне виснаження, втрату природності в міжособистісній взаємодії, виникнення внутрішнього напруження між справжніми переживаннями та рольовими очікуваннями, що з часом формує передумови для розвитку синдрому професійного вигорання.

Подальший теоретичний розвиток проблеми професійного вигорання належить Maslach, Jackson, & Leiter K. (1996), які запропонували одну з найвпливовіших моделей цього феномена. Дослідниці визначили вигорання як специфічну форму емоційного виснаження, що виникає внаслідок тривалого стресу у сфері міжособистісної взаємодії в межах професійної діяльності. Вони виокремили три взаємопов'язані компоненти синдрому: емоційне виснаження (відчуття спустошеності, втоми, втрати енергії), деперсоналізацію (байдужість, цинічне ставлення до клієнтів чи колег) та редукцію професійних досягнень (зниження віри у власну компетентність і ефективність). Таким чином, концепція Maslach, Jackson, & Leiter (1996) окреслила вигорання як багатовимірне явище, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові аспекти, відображаючи комплексне виснаження особистісних ресурсів у професійній діяльності.

Bakker & Demerouti (2007) розробили модель вимог і ресурсів роботи, в якій вигорання розглядається як наслідок дисбалансу між професійними вимогами та наявними ресурсами працівника. Надмірні вимоги (інтенсивне навантаження, часовий тиск, емоційна напруга), на думку вчених, призводять до виснаження, а недостатність ресурсів, таких як соціальна підтримка, автономія, визнання чи можливості професійного розвитку, знижує здатність компенсувати ці витрати. Bakker & Demerouti (2007) стверджують, що саме поєднання високих вимог і дефіциту ресурсів створює найвищий ризик формування синдрому вигорання, який проявляється емоційним виснаженням, цинізмом і зниженням ефективності.

Узагальнення теоретичних підходів до проблеми професійного вигорання дає змогу розглядати його як багатовимірне явище, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові прояви виснаження особистісних ресурсів у процесі професійної діяльності. Незалежно від теоретичної орієнтації, дослідники підкреслюють, що вигорання формується під впливом хронічного стресу, емоційної праці та дисбалансу між професійними вимогами і ресурсами, що зумовлює зниження резильєнтності та психологічної стійкості.

Вигорання, зі свого боку, знижує здатність особистості ефективно діяти в умовах стресу, порушує процеси саморегуляції, цілеспрямованості та конструктивного подолання труднощів. У цьому контексті ефективність професійної діяльності поліцейських значною мірою визначається рівнем їхньої резильєнтності – здатності адаптуватися, зберігати внутрішню рівновагу та відновлювати функційний стан після психотравмувальних впливів (Кокун, Лозінська, Пішко, & Олійник, 2025; Bartone, Ursano, Wright, & Ingraham, 1989; Bolton & Praetorius, 2016; Bonanno, 2004; Connor & Davidson, 2003). Особливий інтерес становить процесуальна резильєнтність, яка відображає динамічні аспекти подолання труднощів – орієнтацію на виклики, гнучкість мислення, стійкість у досягненні цілей, здатність до рефлексії та контролю власних дій (Дубінін, 2025).

Попри зростання кількості досліджень резильєнтності у представників ризикових професій, питання взаємозв'язку професійного вигорання та процесуальної резильєнтності поліцейських досі залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, недостатньо з'ясовано, яким чином рівень вигорання впливає на процесуальні компоненти резильєнтності та яку роль

у цьому відіграють такі чинники, як стаж служби чи наявність бойового досвіду.

Таким чином, виявлені теоретичні закономірності підтверджують доцільність емпіричного дослідження впливу професійного вигорання на процесуальну резильєнтність працівників поліції, що дасть змогу глибше зрозуміти механізми збереження їхньої психологічної стійкості у стресових умовах служби.

Метою дослідження є емпіричне вивчення взаємозв'язку між професійним вигоранням та процесуальною резильєнтністю працівників поліції, з метою розширення уявлень про механізми збереження їхньої психологічної стійкості та забезпечення професійної ефективності в умовах підвищеного навантаження.

Матеріали та методи дослідження

Емпіричне дослідження проводилося на базі окремих підрозділів Національної поліції України. До вибірки було залучено 127 поліцейських віком від 20 до 44 років. За показником стажу служби учасники розподілилися таким чином: до 5 років – 17 осіб, від 5 до 10 років – 42 особи, від 10 до 15 років – 32 особи, понад 15 років – 36 осіб. Серед обстежених 43 працівники мали бойовий досвід, тоді як 84 – не брали участі в бойових діях. Участь у дослідженні була добровільною та здійснювалася на основі усвідомленої згоди респондентів.

Методика дослідження: психодіагностичні методики (опитувальник для виявлення синдрому професійного вигорання, розроблений О. Чабаном, О. Хаустовою та В. Омеляновичем (2025), Шкала резильєнтності К. Коннора та Дж. Девідсона (CD-RISC-25) в адаптації Є. Грішина (Грішин, 2024), методи математичної статистики (дисперсійний аналіз).

Результати

З метою визначення впливу професійного вигорання на процесуальну резильєнтність працівників поліції було проведено дисперсійний аналіз із урахуванням двох додаткових чинників – стажу служби та наявності бойового досвіду. Отримані результати дали змогу виявити статистично значущі відмінності у рівнях окремих показників процесуальної резильєнтності поліцейських залежно від вираженості професійного вигорання.

На рисунку 1 показано, як показник процесуальної резильєнтності «Орієнтація на виклики і досягнення цілей» залежить від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських.

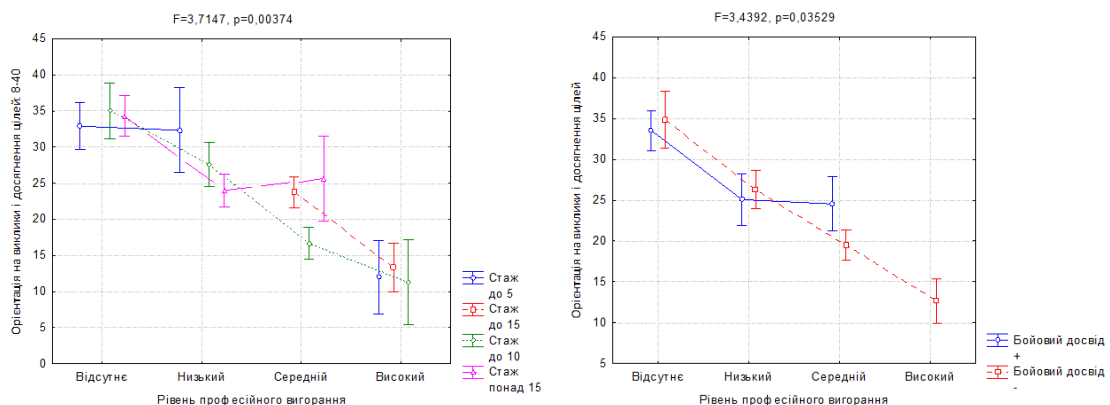

Рисунок 1 – Орієнтація на виклики і досягнення цілей залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду поліцейських

Отримані результати показали, що рівень професійного вигорання справляє статистично значущий вплив на орієнтацію на виклики і досягнення цілей ($F = 3,7147$; $p = 0,00374$). У міру зростання вигорання спостерігається стійка тенденція до зниження цього показника, що свідчить про поступову втрату здатності сприймати труднощі як можливість для самореалізації та про зниження мотиваційно-смыслової активності особистості. Високі рівні

виснаження, типові для працівників із середнім та великим стажем, супроводжуються зменшенням ініціативності, наполегливості та орієнтації на досягнення результатів.

Водночас виявлено відмінності залежно від тривалості служби: найвищі показники орієнтації на виклики мають працівники зі стажем до 5 років та понад 15 років, тоді як у групах із середнім стажем (5–15 років) цей показник помітно нижчий. Така динаміка може відображати U-подібну траєкторію професійної мотивації, коли молоді фахівці вирізняються високою внутрішньою мотивацією і відкритістю до нових завдань, а досвідчені – сформованою системою смислових орієнтирів і навичками саморегуляції. Натомість у фахівців середнього стажу частіше фіксується стан емоційної втоми та переоцінки професійних цінностей, що знижує їхню процесуальну резильєнтність.

Виявлено також залежність орієнтації на виклики і досягнення цілей від рівня професійного вигорання з урахуванням наявності бойового досвіду ($F = 3,4392$; $p = 0,03529$). Як видно з рисунку, у поліцейських із бойовим досвідом рівень орієнтації на виклики вищий на всіх етапах вигорання, ніж у тих, хто такого досвіду не має. У разі підвищення рівня вигорання спад цього показника у групі без бойового досвіду є більш різким, що показує роль бойового досвіду в підтриманні мотиваційно-цільової спрямованості. Імовірно, участь у бойових діях сприяла формуванню психологічної готовності до дії в умовах стресу, розвитку навичок саморегуляції та стресостійкості, що дає змогу зберігати конструктивне ставлення до труднощів навіть за умов професійного виснаження.

Таким чином, отримані результати підтверджують, що професійне вигорання є деструктивним чинником процесуальної резильєнтності, зокрема її мотиваційно-орієнтаційного компонента. Водночас бойовий досвід і тривалість служби виступають буферними змінними, які частково компенсують негативний вплив хронічного стресу та сприяють збереженню психологічної стійкості працівників поліції.

На рисунку 2 показано, як від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду залежить «Самоконтроль і здатність долати труднощі».

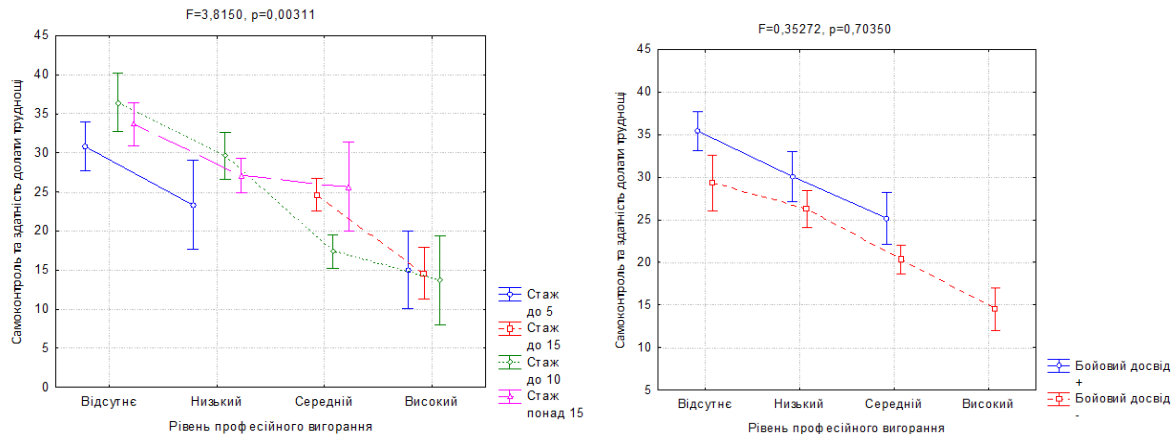

Рисунок 2 – Самоконтроль і здатність долати труднощі залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Визначено, що рівень професійного вигорання чинить статистично значущий вплив на показник самоконтролю та здатності долати труднощі ($F = 3,8150$; $p = 0,00311$). У міру підвищення рівня вигорання спостерігається поступове зниження самоконтролю, що відображає зменшення здатності поліцейських ефективно керувати власними емоціями, підтримувати внутрішню організованість та долати напруження у складних або конфліктних ситуаціях. Цей результат свідчить про деструктивний вплив професійного виснаження на систему саморегуляції особистості, яка є ключовою для збереження професійної ефективності та психологічної стійкості.

Порівняння груп із різним стажем служби показало, що найвищий рівень самоконтролю

притаманний працівникам із тривалістю служби понад 15 років та до 10 років, тоді як у групі зі стажем до 5 років показники є найнижчими. Така динаміка свідчить про те, що розвиток навичок саморегуляції потребує професійного досвіду, а також про те, що досвідчені працівники мають сформовані стратегії подолання труднощів і більшу толерантність до стресу. Натомість у молодих поліцейських домінує емоційна реактивність, що підвищує ризик швидкого виснаження під впливом професійних стресорів.

Отримано дані щодо впливу бойового досвіду на показник самоконтролю ($F = 0,35272$; $p = 0,70350$). Відмінності між групами є статистично незначущими, що вказує на відсутність прямого ефекту бойового досвіду на здатність долати труднощі. Водночас візуально помітно, що у поліцейських із бойовим досвідом показники залишаються дещо вищими за всіма рівнями вигорання, ніж у колег без такого досвіду. Це може свідчити про опосередкований вплив пережитих екстремальних ситуацій, які сприяють формуванню більшої стресостійкості, впевненості у власних силах та готовності діяти у кризових умовах.

Загалом отримані результати підтверджують, що професійне вигорання знижує рівень самоконтролю та здатності до подолання труднощів, що є свідченням ослаблення процесуальної резильєнтності. Водночас професійний досвід частково компенсує цей негативний вплив, тоді як бойовий досвід, хоча й не чинить статистично значущої дії, проте має тенденцію до підсилення внутрішньої стійкості особистості в умовах професійного виснаження.

На рисунку 3 показано, як від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду залежить «Самодетермінація та осмисленість життя».

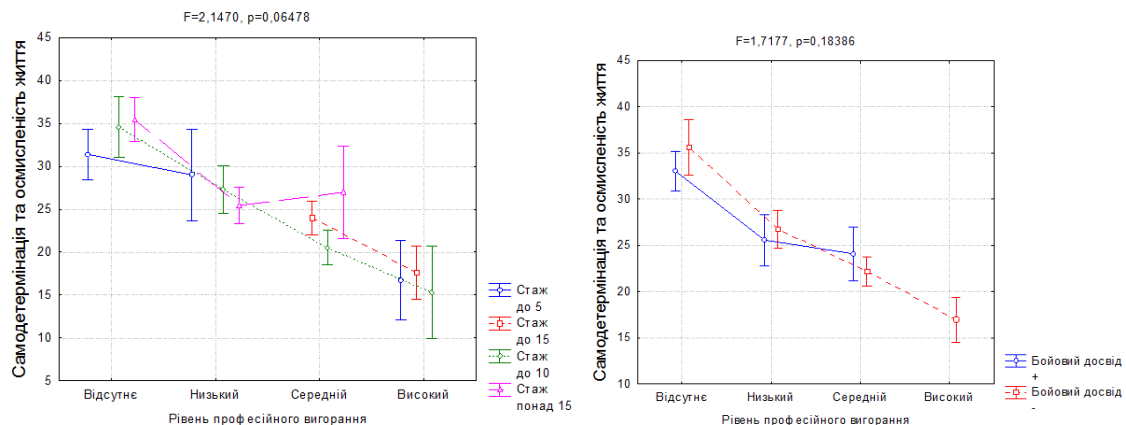

Рисунок 3 – Самодетермінація та осмисленість життя поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Отримане значення коефіцієнта ($F = 2,1470$; $p = 0,06478$) свідчить про тенденцію до статистично значущих відмінностей, хоча рівень значущості перебуває на межі критичного. Проте сама динаміка результатів демонструє чітко виражене зниження самодетермінації та осмисленості життя зі зростанням рівня професійного вигорання. Це означає, що зі зростанням емоційного виснаження поліцейські втрачають здатність усвідомлено керувати власними життєвими виборами, бачити цілісність і значущість власного життєвого шляху, що, зі свого боку, негативно позначається на процесуальній складовій резильєнтності.

Порівняння показників у групах із різним стажем служби виявило, що найвищий рівень самодетермінації характерний для працівників із понад 15 роками досвіду, тоді як у групах із меншим стажем спостерігається поступове зниження цього показника. Така динаміка може відображати накопичення екзистенційної зрілості та смисложиттєвих орієнтацій у досвідчених працівників, які з часом формують стійку систему професійних і життєвих цінностей. Натомість у молодших поліцейських, що перебувають на етапі професійного становлення, осмисленість життя більшою мірою залежить від поточних емоційних станів

та зовнішніх обставин.

На другому графіку показано залежність показника від рівня вигорання з урахуванням наявності бойового досвіду ($F = 1,7177$; $p = 0,18386$). Хоча статистично значущих відмінностей не виявлено, загальна тенденція свідчить, що у працівників із бойовим досвідом рівень самодетермінації та осмисленості життя є дещо вищим порівняно з тими, хто не мав такого досвіду. Це може пояснюватися тим, що участь у бойових діях стимулює переоцінку життєвих цінностей, зміцнення смисложиттєвої мотивації та внутрішньої відповідальності, що виступає психологічним ресурсом у подоланні стресу.

Отже, результати свідчать, що професійне вигорання має тенденцію до зниження рівня самодетермінації та осмисленості життя, які є важливими показниками процесуальної резильєнтності поліцейських. Водночас досвід служби і бойові події можуть виконувати функцію стабілізуючих чинників, які сприяють збереженню смислової цілісності та внутрішньої мотивації навіть за умов емоційного виснаження.

На рисунку 4 показано, як від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських залежить показник «Стресостійкість».

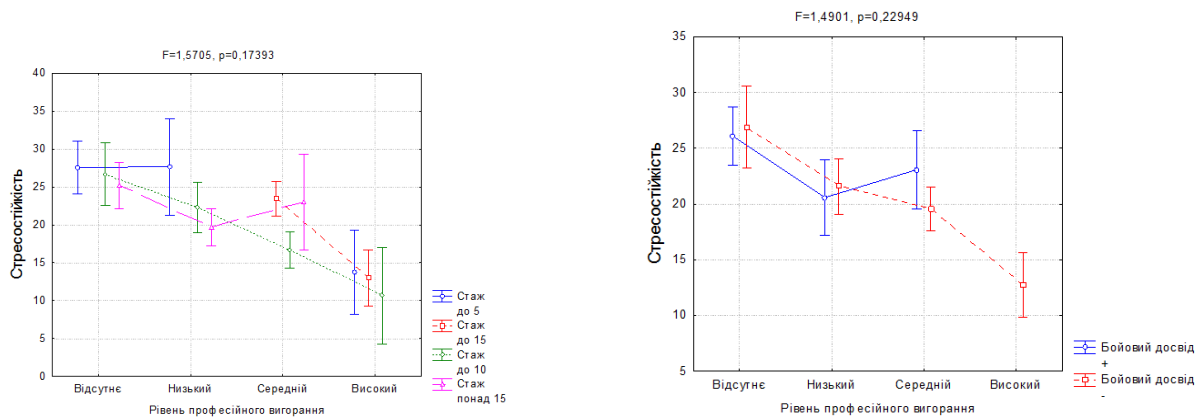

Рисунок 4 – Стресостійкість поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Отримані дані ($F = 1,5705$; $p = 0,17393$) свідчать про тенденцію до зниження стресостійкості зі зростанням рівня професійного вигорання, хоча статистично значущих відмінностей між групами не виявлено. Проте загальна динаміка є показовою: у працівників із низьким або відсутнім вигоранням стресостійкість утримується на вищому рівні, тоді як за середнього та високого вигорання вона різко зменшується. Це свідчить про те, що емоційне виснаження і тривала дія стресових факторів професійного середовища поступово підривають здатність до контролю емоційних реакцій і раціонального реагування на труднощі.

Порівняння результатів між групами з різним стажем служби показало, що найвищі показники стресостійкості притаманні поліцейським зі стажем понад 15 років та до 5 років, тоді як у групах із середнім стажем (5–15 років) спостерігається помітне зниження цього показника. Така закономірність може бути зумовлена як ефектом професійної адаптації (у досвідчених працівників), так і впливом емоційного виснаження на середніх етапах кар'єри, коли накопичується втома, а рівень внутрішніх ресурсів ще не компенсується смисловою стабільністю.

Другий графік також ілюструє динаміку стресостійкості залежно від наявності бойового досвіду ($F = 1,4901$; $p = 0,22949$). Хоча різниця між групами не є статистично значущою, простежується загальна тенденція до вищих показників стресостійкості у поліцейських із бойовим досвідом порівняно з тими, хто його не має. Це може свідчити про те, що переживання екстремальних ситуацій сприяє розвитку внутрішньої стабільності, швидкості емоційного відновлення та впевненості у власних діях, які виступають компонентами

стресостійкої поведінки.

Таким чином, результати дослідження показують, що професійне вигорання супроводжується зниженням рівня стресостійкості, що є одним із ключових проявів ослаблення процесуальної резильєнтності працівників поліції. Водночас тривалість служби та бойовий досвід можуть частково компенсувати цей негативний вплив, виконуючи роль стабілізаторів у системі психологічної саморегуляції особистості.

На рисунку 5 показано, як конструктивні копінги залежать від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських.

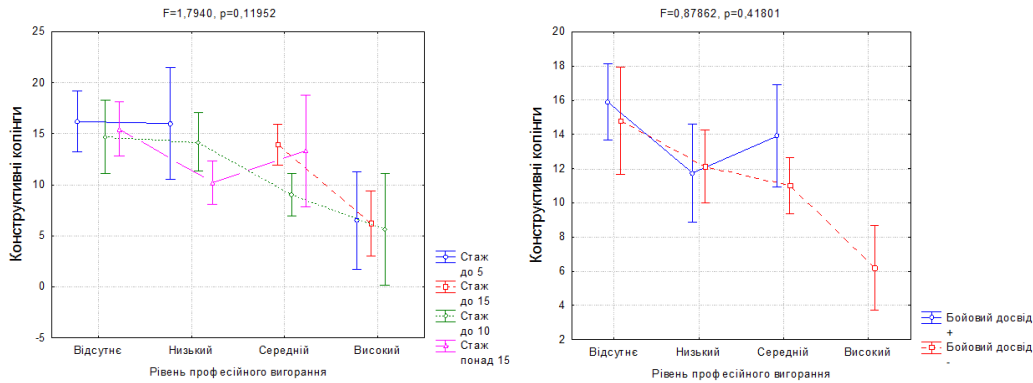

Рисунок 5 – Конструктивні копінги поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Результати дисперсійного аналізу ($F = 1,7940$; $p = 0,11952$) не показали статистично значущих відмінностей, однак загальна тенденція демонструє зменшення частоти використання конструктивних копінгів у міру зростання рівня професійного вигорання. Це означає, що в умовах емоційного виснаження поліцейські рідше застосовують активні та раціональні стратегії подолання труднощів (планування, пошук підтримки, когнітивне переосмислення) і частіше схильні до пасивних або унікальних форм реагування. Така динаміка є типовою для стану зниження енергетичного та мотиваційного потенціалу, коли вигорання зумовлює обмеження адаптивних можливостей особистості.

Порівняння груп за стажом служби показало, що поліцейські зі стажем понад 15 років і до 5 років мають дещо вищі показники конструктивних копінгів порівняно з працівниками середнього стажу. Ймовірно, у досвідчених співробітників ефективні стратегії подолання формуються завдяки накопиченню професійного досвіду та навичок емоційної саморегуляції, тоді як молоді працівники спираються на високу мотивацію й готовність навчатися. У групах із середнім стажем (5–15 років) спостерігається зниження ефективності копінгової поведінки, що може бути пов'язано з проявами емоційного виснаження та рутинізації службових дій.

На рисунку 5 (графік 2) також наведено залежність цього показника від рівня вигорання з урахуванням наявності бойового досвіду ($F = 0,87862$; $p = 0,41801$). Хоча відмінності не є статистично значущими, видно, що поліцейські з бойовим досвідом демонструють вищий рівень конструктивних копінгів на всіх рівнях вигорання, окрім високого. Це може свідчити про те, що участь у бойових діях сприяє формуванню адаптивних механізмів подолання стресу, зокрема вмінню діяти цілеспрямовано в критичних ситуаціях, приймати швидкі рішення та зберігати самоконтроль. У працівників без бойового досвіду зростання вигорання супроводжується різким зниженням конструктивних стратегій, що свідчить про вищу вразливість до професійного стресу.

Таким чином, отримані результати підтверджують, що професійне вигорання негативно впливає на конструктивність копінгової поведінки, знижуючи здатність працівників поліції до ефективного подолання труднощів. Водночас професійний і бойовий досвід можуть частково виконувати роль захисних чинників, підтримуючи здатність особистості

до адаптивної регуляції поведінки навіть за умов високого рівня емоційного навантаження.

На рисунку 6 показано, як соціальна контактність залежить від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських.

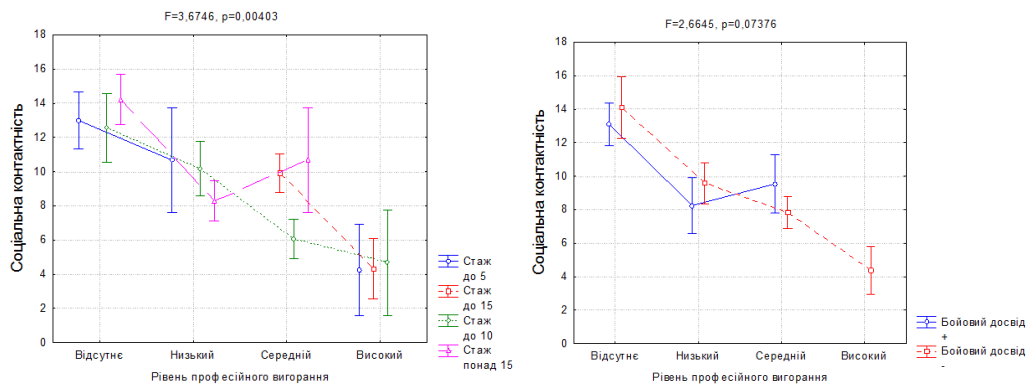

Рисунок 6 – Соціальна контактність поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Результати дисперсійного аналізу ($F = 3,6746$; $p = 0,00403$) свідчать про статистично значущий вплив рівня професійного вигорання на соціальну контактність поліцейських. Із підвищенням рівня вигорання спостерігається поступове зниження соціальної відкритості, комунікативної активності та здатності підтримувати конструктивні міжособистісні взаємини. Така динаміка відображає типову для синдрому вигорання тенденцію до емоційної ізоляції, уникнення соціальних контактів і звуження кола спілкування. Виснаження ресурсів призводить до зниження потреби у взаємодії, що, зі свого боку, поглиблює емоційну дистанційованість і може посилювати відчуття самотності або байдужості до оточення.

Аналіз відмінностей між групами з різним стажем служби показав, що найвищий рівень соціальної контактності характерний для працівників зі стажем понад 15 років, які, ймовірно, виробили більш ефективні комунікативні стратегії та здатність зберігати професійні взаємини навіть у стресових ситуаціях. Дещо нижчі показники мають працівники зі стажем до 5 років, що можна пояснити меншою соціальною залученістю у професійне середовище. Найнижчі показники спостерігаються у групах із середнім стажем (5–15 років), де зазвичай виявляється ефект професійної втоми та соціального виснаження, характерний для середини кар'єри.

Рисунок 6 також відображає вплив бойового досвіду на соціальну контактність ($F = 2,6645$; $p = 0,07376$). Хоча статистично значущих відмінностей не виявлено, простежується тенденція до вищого рівня соціальної активності у працівників із бойовим досвідом порівняно з тими, хто його не має, особливо за низького та середнього рівнів вигорання. Це може бути пов'язано з тим, що участь у бойових діях сприяє формуванню згуртованості, взаємної підтримки та довіри, які залишаються стабілізуювальним чинником навіть після завершення активної служби. Водночас за високого рівня вигорання у всіх групах спостерігається різке зниження соціальної контактності, що свідчить про вичерпання ресурсів міжособистісної взаємодії.

Отже, результати підтверджують, що професійне вигорання чинить деструктивний вплив на соціальний компонент процесуальної резильєнтності, знижуючи здатність до підтримання ефективної комунікації та соціальної взаємодії. Водночас професійний досвід і бойова підготовка виступають пом'якшувальними чинниками, які частково компенсують негативний вплив емоційного виснаження на соціальну сферу особистості поліцейського.

На рисунку 7 показано, як оптимальна регуляція залежить від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських.

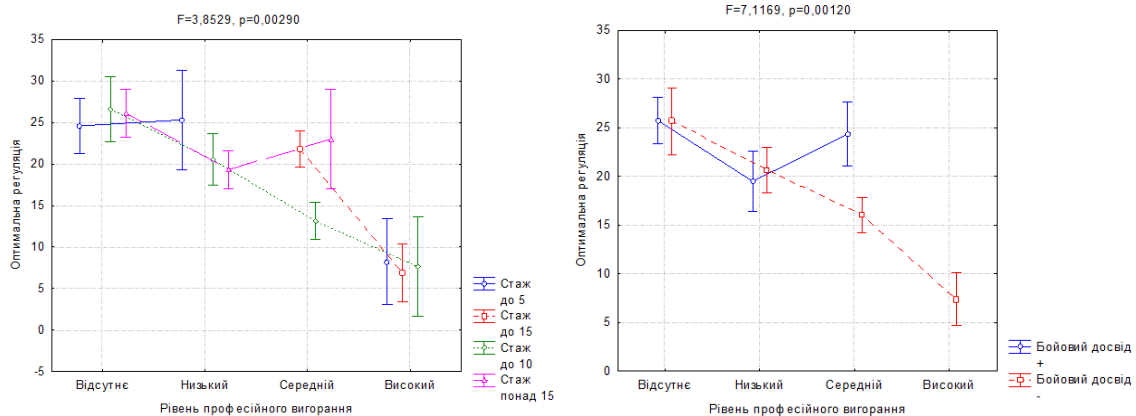

Рисунок 7 – Оптимальна регуляція поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Отримані дані ($F = 3,8529$; $p = 0,00290$) свідчать про статистично значущий вплив рівня професійного вигорання на здатність до оптимальної регуляції. У міру зростання рівня вигорання визначається чітке зниження регуляторної здатності, що виявляється у труднощах з підтриманням внутрішньої рівноваги, концентрації, емоційного контролю та ефективного прийняття рішень у складних ситуаціях. Це підтверджує думку про те, що емоційне виснаження безпосередньо впливає на зниження самоконтролю та гнучкості поведінки, які становлять сутність процесуальної резильєнтності.

Порівняння груп із різним стажем служби засвідчило, що працівники зі стажем понад 15 років мають найвищий рівень оптимальної регуляції, тоді як найнижчі показники спостерігаються в осіб зі стажем до 10 років. Це може бути зумовлено тим, що з досвідом поліцейські опановують ефективні стратегії саморегуляції, розвивають здатність швидко відновлювати внутрішній баланс і діяти зважено навіть в умовах перевантаження. Для співробітників із коротшим стажем характерніші імпульсивність і більша емоційна вразливість, що підвищує ризик формування дезадаптивних реакцій за підвищеного стресу.

Результати з урахуванням бойового досвіду ($F = 7,1169$; $p = 0,00120$) свідчать про високу статистичну значущість відмінностей між групами. Працівники, які мають бойовий досвід, демонструють суттєво вищий рівень оптимальної регуляції порівняно з тими, хто такого досвіду не має, особливо за умов середнього та високого рівнів вигорання. Це дає підстави стверджувати, що участь у бойових діях сприяє розвитку регуляторної компетентності, тобто вмінню мобілізувати ресурси, зберігати ясність мислення та емоційну стабільність у критичних ситуаціях. Тоді як у працівників без бойового досвіду вигорання супроводжується різким зниженням регуляційних можливостей, у ветеранів ці показники залишаються відносно стабільними навіть за високого рівня виснаження.

Отже, результати підтверджують, що професійне вигорання чинить значний деструктивний вплив на здатність до оптимальної регуляції, порушуючи процеси самоконтролю та ефективного реагування на стресові фактори. Водночас досвід служби та бойова підготовка виступають буферними чинниками, які підтримують регуляційні механізми особистості, забезпечуючи збереження процесуальної резильєнтності поліцейських у напружених умовах професійної діяльності.

На рисунку 8 показано, як відкритість життєвому досвіду залежить від рівня професійного вигорання і стажу роботи та бойового досвіду поліцейських.

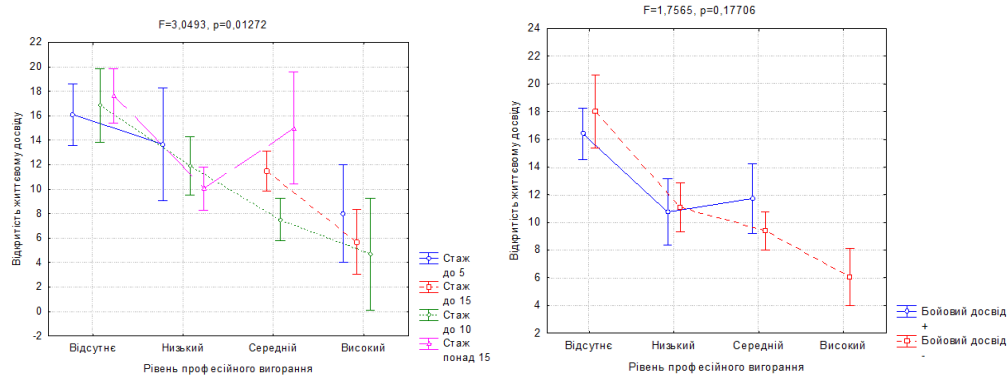

Рисунок 8 – Відкритість життєвому досвіду поліцейських залежно від рівня професійного вигорання і (1) стажу роботи, (2) бойового досвіду

Результати дисперсійного аналізу ($F = 3,0493$; $p = 0,01272$) свідчать про статистично значущий вплив рівня професійного вигорання на відкритість життєвому досвіду. Спостерігається чітка тенденція до зменшення відкритості зі зростанням рівня вигорання, що проявляється у зниженні гнучкості мислення, зменшенні інтересу до нових знань, обмеженні соціально-когнітивної допитливості та схильності до консервативних моделей поведінки. Це показує, що емоційне виснаження призводить до звуження когнітивного поля особистості, втрати готовності до нових вражень і досвіду, що, зі свого боку, негативно впливає на розвиток резильєнтності як динамічного ресурсу саморозвитку.

Аналіз відмінностей між групами з різним стажем служби показує, що найвищий рівень відкритості притаманний поліцейським із понад 15 роками досвіду, тоді як найнижчий – у групах із середнім стажем (5–15 років). Працівники з великим досвідом, імовірно, виробили збалансоване ставлення до нового досвіду, що базується на внутрішній зрілості та осмисленні професійних ситуацій, тоді як у середній ланці служби частіше спостерігається професійна ригідність, зумовлена монотонністю завдань і втомою від тривалого напруження. У молодих працівників (до 5 років) відкритість є відносно вищою, але менш стабільною, що зумовлено недостатнім досвідом емоційного самоконтролю.

На рисунку 8 (графік 2) також подано результати аналізу впливу бойового досвіду на відкритість життєвому досвіду ($F = 1,7565$; $p = 0,17706$). Хоча статистично значущих відмінностей не виявлено, тенденційно працівники з бойовим досвідом демонструють вищу відкритість порівняно з тими, хто його не має, особливо за низького та середнього рівнів вигорання. Це може бути пов'язано з тим, що участь у бойових діях сприяє переоцінці життєвих цінностей і розширенню особистісного досвіду, формуванню більшої психологічної гнучкості та здатності сприймати зміни як можливість зростання.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що професійне вигорання є чинником зниження відкритості життєвому досвіду, що відображає ослаблення когнітивно-мотиваційної складової процесуальної резильєнтності. Водночас довготривалий стаж служби і наявність бойового досвіду можуть виступати компенсаторними ресурсами, які підтримують здатність до адаптації, навчання та особистісного розвитку навіть у стресогенних умовах професійної діяльності.

Обговорення

Отримані результати узгоджуються з висновками більшості сучасних дослідників, які наголошують на тому, що професійне вигорання виступає одним із провідних чинників зниження резильєнтності особистості у професіях із підвищеним рівнем стресу. Зокрема, у працях Maslach, Jackson, & Leiter (1996) підкреслюється, що емоційне виснаження й редукція особистісних досягнень зумовлюють втрату мотивації та здатності до саморегуляції, що узгоджується з нашими результатами щодо зниження процесуальної резильєнтності

зі зростанням рівня вигорання.

Зіставлення з висновками Kokun (2024), який досліджував феномени життєстійкості та посттравматичного зростання у військовослужбовців, показує подібну роль бойового досвіду як буферного чинника, що сприяє збереженню стресостійкості, внутрішньої рівноваги й ефективних копінг-стратегій. У нашому дослідженні також підтверджено, що наявність бойового досвіду зменшує негативний вплив вигорання на процесуальні компоненти резильєнтності, зокрема на оптимальну регуляцію та самодетермінацію.

Результати дослідження частково співпадають із висновками Грішина (2024), який розглядає резильєнтність як чинник саморегуляції особистості у складних життєвих ситуаціях. Зокрема, встановлений у нашій роботі зв'язок між вигоранням та зниженням орієнтації на виклики узгоджується з ідеєю автора про те, що зменшення саморегуляційного потенціалу є центральним наслідком хронічного емоційного виснаження.

Разом із тим наші результати доповнюють попередні дослідження, оскільки вперше показують комплексний вплив професійного вигорання на процесуальні компоненти резильєнтності (мотиваційно-орієнтаційний, регуляційний, когнітивно-смысловий, соціальний), що дає змогу розглядати вигорання як чинник дестабілізації динамічних ресурсів адаптації працівників поліції.

Отже, проведене дослідження підтверджує гіпотези попередніх авторів про негативний вплив вигорання на стійкість і водночас розширює їх, показуючи, що тривалість служби та бойовий досвід виконують компенсаторну функцію, підтримуючи регуляційні та мотиваційні механізми процесуальної резильєнтності у специфічних умовах професійної діяльності правоохоронців.

Висновки

Професійне вигорання має виражений негативний вплив на процесуальну резильєнтність працівників поліції, знижуючи рівень орієнтації на виклики, самоконтролю, стресостійкості, соціальної контактності та конструктивних копінгів. Виявлено, що зі зростанням рівня вигорання спостерігається поступове ослаблення здатності до саморегуляції, адаптації та подолання труднощів, що відображає зниження внутрішніх ресурсів стійкості.

Тривалість служби та бойовий досвід виступають чинниками, які модерують вплив вигорання на процесуальну резильєнтність поліцейських.

Отримані результати можуть бути використані для розроблення психокорекційних програм, спрямованих на розвиток саморегуляційних і мотиваційних механізмів як засобів профілактики емоційного виснаження та підвищення резильєнтності працівників поліції, зокрема за такими напрямками психокорекції, як формування навичок емоційної саморегуляції, відновлення ціннісно-смыслові мотивації, розвиток конструктивних копінг-стратегій, підвищення стресостійкості та вдосконалення соціально-комунікативних умінь.

Список використаних джерел

Грішин, Є. О. (2024). *Психологічний супровід розвитку резильєнтності як чинника саморегуляції особистості, яка перебуває в складній життєвій ситуації* (Дис. ... д-ра філософії: 053 Психологія). Тернопіль: Західноукраїнський національний університет

Дубінін, Д. О. (2025). Аксіологічна компетентність як чинник резильєнтності працівників поліції. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*, 8(54), 1234–1248

Коkun, О., Лозінська, Н., Пішко, І., & Олійник, В. (2025). Особливості посттравматичного зростання військовослужбовців з різним бойовим досвідом. *Вісник Національного університету оборони України*, 5 (87), 80–89

Чабан, О., Хаустова, О., & Омелянович, В. (2025). Опитувальник для виявлення синдрому професійного вигорання: розробка та валідація нової діагностичної методики. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 10: 1, 1–25

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309–328

Bartone, P. T., Ursano, R. J., Wright, K. M., & Ingraham, L. H. (1989). The impact of a military air disaster on the health of assistance workers: A prospective study. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 177(6), 317–328

Bolton, K. W., & Praetorius, R. T. (2016). Resilience protective factors in an older adult population: A qualitative interpretive meta-synthesis. *Qualitative Social Work*, 15(3), 384–401

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28

Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82

Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159–165

Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press

Kokun, O. (2024). Incidence of occupational hardiness under the influence of extreme war factors. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 39(2), 139–156

Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach Burnout Inventory Manual* (3rd ed.). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press

References

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309–328

Bartone, P. T., Ursano, R. J., Wright, K. M., & Ingraham, L. H. (1989). The impact of a military air disaster on the health of assistance workers: A prospective study. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 177(6), 317–328

Bolton, K. W., & Praetorius, R. T. (2016). Resilience protective factors in an older adult population: A qualitative interpretive meta-synthesis. *Qualitative Social Work*, 15(3), 384–401

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28

Chaban, O., Khaustova, O., & Omelianovych, V. (2025). *Opytvalnyk dlia vyivlennia syndromu profesiinoho vyhorannia: rozrobka ta validizatsiia novoi diahnostychnoi metodyky* [Questionnaire for identifying professional burnout syndrome: Development and validation of a new diagnostic method]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka*, 10(1), 1–25 [in Ukrainian]

Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82

Dubinyn, D. O. (2025). *Aksiologichna kompetentnist yak chynnyk rezyliientnosti pratsivnykiv politsii* [Axiological competence as a factor of police officers' resilience]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya "Psykhologhiia"*, 8(54), 1234–1248 [in Ukrainian]

Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159–165

Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press

Hryshyn, Ye. O. (2024). *Psykhologichnyi suprovit rozvytku rezyliientnosti yak chynnyka samorehuliatcii osobystosti, yaka perebuvaie v skladnii zhyttievii sytuatsii* [Psychological support for the development of resilience as a factor of self-regulation of a person in a difficult life situation]. Doctoral dissertation (PhD in Psychology). Ternopil: Western Ukrainian National University [in Ukrainian]

Kokun, O. (2024). Incidence of occupational hardiness under the influence of extreme war factors. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 39(2), 139–156

Kokun, O., Lozinska, N., Pishko, I., & Oliynyk, V. (2025). *Osoblyvosti posttravmatychnoho zrostannia viiskovosluzhbovtiv z riznym boiovym dosvidom* [Features of post-traumatic growth of servicemen with different combat experience]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Oborony Ukrainy*, 5(87), 80–89 [in Ukrainian]

Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach Burnout Inventory Manual* (3rd ed.). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press

Summary

PROFESSIONAL BURNOUT AS A FACTOR OF PROCESSUAL RESILIENCE IN POLICE OFFICERS

Anastasiia Bolshakova,

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda*

Dmytro Dubinin,

Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda

Olha Zaitseva,

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Municipal Institution “Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council*

Introduction. Professional burnout is one of the most significant psychological risks in high-stress occupations, particularly in law enforcement. Police officers are constantly exposed to emotionally intense and potentially traumatic events that require rapid decision-making, emotional control, and personal responsibility. Prolonged exposure to professional stress often leads to the depletion of emotional and cognitive resources, resulting in burnout, which manifests as emotional exhaustion, depersonalization, and a decrease in professional accomplishment. In contrast, resilience represents a dynamic personal resource that ensures psychological stability, adaptability, and the ability to recover after stress or crisis. Within this construct, processual resilience reflects the functional aspects of coping, including flexibility, self-regulation, goal orientation, and the capacity to maintain performance in demanding contexts. However, the relationship between burnout and processual resilience in police officers remains insufficiently studied, particularly with regard to professional tenure and combat experience as moderating factors.

Purpose of the article. The aim of the study is to empirically investigate the relationship between professional burnout and processual resilience among police officers, as well as to determine how the duration of service and combat experience affect this relationship. The research seeks to expand theoretical understanding of burnout's destructive impact on resilience and to identify personal and professional factors that buffer against emotional exhaustion in law enforcement settings.

Materials and Methods. The empirical study was conducted in several divisions of the National Police of Ukraine. The sample consisted of 127 police officers aged 20 to 44 years, including individuals with varying professional tenures: up to 5 years (17 participants), 5–10 years (42), 10–15 years (32), and more than 15 years (36). Among them, 43 participants had combat experience, while 84 did not. Participation in the study was voluntary and based on informed consent.

For data collection, two validated instruments were used: the Professional Burnout Questionnaire (O. Chaban, O. Khaustova, V. Omelyanovych) and the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-25) adapted into Ukrainian by Ye. Hryshyn. Statistical processing of the data was performed using analysis of variance (ANOVA) to assess the influence of burnout level, service duration, and combat experience on the indicators of processual resilience.

Results. The results demonstrate that professional burnout has a significant destructive effect on processual resilience, reducing key indicators such as orientation toward challenges and goal achievement ($F = 3.7147$; $p = 0.00374$), self-control and ability to overcome difficulties ($F = 3.8150$; $p = 0.00311$), and optimal regulation ($F = 3.8529$; $p = 0.00290$). As burnout increases, police officers show a consistent decline in motivation, emotional regulation, and cognitive flexibility.

The data also indicate a statistically significant decrease in social contactness ($F = 3.6746$; $p = 0.00403$) and openness to life experience ($F = 3.0493$; $p = 0.01272$), suggesting that emotional exhaustion contributes to social withdrawal, cognitive rigidity, and diminished readiness to learn from new experiences.

Regarding service duration, the results reveal a U-shaped pattern: the highest resilience levels are observed among officers with less than 5 years and more than 15 years of experience, while mid-career officers (5–15 years) exhibit the lowest scores on most indicators. This trend reflects the combined effects of motivational enthusiasm in young officers and developed self-regulatory strategies in experienced personnel, contrasted with the emotional fatigue and professional stagnation typical of mid-career stages.

The combat experience variable demonstrated a moderating, buffer-like effect. Although not all results reached statistical significance, officers with combat experience consistently showed higher levels of self-control, optimal regulation, and stress tolerance, even at moderate and high levels of burnout (for example, $F = 7.1169$; $p = 0.00120$ for optimal regulation).

Conclusions. The conducted study confirms that professional burnout is a key risk factor that impairs the processual resilience of police officers, weakening motivational, regulatory, and social components of psychological stability. The data indicate that higher levels of burnout are associated with a reduction in self-regulation, adaptability, and constructive coping, which compromises professional effectiveness and personal well-being. Conversely, length of service and combat experience act as compensatory resources, mitigating the negative effects of burnout and supporting the maintenance of resilience mechanisms.

These results corroborate theoretical models proposed by C. Maslach and S. Jackson, A. Bakker and E. Demerouti, while also expanding the understanding of resilience as a dynamic, process-oriented phenomenon in high-stress occupations. The findings have practical implications for developing psychological support and burnout prevention programs for police officers, aimed at strengthening self-regulation, emotional balance, and adaptive coping skills necessary for sustained professional functioning in extreme and stressogenic conditions.

Keywords: professional burnout; resilience; police officers; stress tolerance; self-regulation; combat experience; professional experience.

В. С. Васищев

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Васищев Володимир Сергійович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0003-2630-6377>, e-mail: volodia.vvs.1977@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід психологічної реабілітації сімей військовослужбовців із ПТСР. Розкрито особливості організації психологічної допомоги в Україні та узагальнено досвід США, Канади, Великої Британії й Ізраїлю. Обґрунтовано можливості адаптації зарубіжних моделей до українських умов для створення системи психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців.

Ключові слова: психологічна реабілітація, сім'ї військовослужбовців, посттравматичний стресовий розлад, психосоціальна підтримка, міжнародний досвід, морально-психологічне забезпечення.

Вступ

Повномасштабна війна проти України зумовила безпрецедентний рівень психологічної травматизації населення, особливо серед військовослужбовців та членів їхніх сімей. Масштаби проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і вторинної травматизації створюють реальну загрозу соціально-психологічній стабільності суспільства. Попри наявність окремих державних і громадських програм психологічної підтримки, в Україні досі відсутня цілісна інституціоналізована система психосоціальної реабілітації сімей військовослужбовців, здатна забезпечити комплексну допомогу на всіх етапах – від бойових дій до процесу реінтеграції.

Проблема ускладнюється недостатнім кадровим забезпеченням психологічної служби, фрагментарністю міжвідомчої взаємодії, обмеженістю фінансових ресурсів і відсутністю єдиних стандартів психологічного супроводу родин військових. Водночас міжнародний досвід (США, Ізраїль, Канада, Велика Британія) демонструє ефективність сімейно-орієнтованих моделей підтримки, що поєднують державні, громадські та волонтерські механізми допомоги.

Відтак актуальним науково-практичним завданням постає вивчення й адаптація цих зарубіжних моделей до українських умов з метою створення національної системи психологічної реабілітації сімей військовослужбовців, інтегрованої в загальну систему морально-психологічного забезпечення сектору безпеки і оборони.

На сьогодні є багато напрацювань щодо проблеми психологічної реабілітації військовослужбовців та членів їхніх сімей. У своїй статті Я. Пилипчук (2024) акцентував увагу на необхідності комплексної медико-психологічної реабілітації військових і цивільних, які зазнали психічних травм унаслідок війни, обґрунтовуючи її на засадах інтегративної копінг-

концепції та ефективності таких методів, як когнітивно-поведінкова, емоційно-фокусована, експозиційна, групова терапія, техніки релаксації та саморегуляції (Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей, 2019). І. Родченкова наголошує на необхідності системного підходу до надання психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, що поєднує індивідуальні, групові й сімейні форми роботи та забезпечує взаємодію державних, громадських і волонтерських структур (Родченкова, 2025). Л. Журавльова та Н. Ванченко досліджують психологічні чинники адаптації учасників бойових дій до мирного життя, окреслюючи провідну роль соціальної підтримки, емпатії, посттравматичного зростання та емоційної саморегуляції як ключових ресурсів відновлення (Журавльова & Ванченко, 2025). О. Соловей-Лагода та С. Жалюк визначають психологічну обізнаність членів родини як здатність розуміти й регулювати емоції та конструктивно діяти в конфліктних ситуаціях, наголошуючи на тому, що високий рівень емоційної компетентності й емпатії сприяє успішній реінтеграції військових у цивільне життя (Соловей-Лагода, & Жалюк, 2024). Н. Дідик здійснила порівняльний аналіз систем підтримки сімей військовослужбовців країн-партнерів, зосередивши увагу на їхній організаційній структурі, взаємодії державних і громадських інституцій та ролі капеланів і місцевих громад у забезпеченні психологічної стабільності родин, окреслюючи важливість адаптації цих моделей до українських умов (Дідик, 2019). У своїй роботі О. Вдовіченко (у співавторстві) досліджує досвід Ізраїлю щодо психологічної реабілітації та супроводу ветеранів війни, зосереджуючи увагу на методологічних принципах «VISED» як основи ефективної підтримки військовослужбовців, а також на можливостях адаптації ізраїльських практик в українську систему психологічної допомоги ветеранам та їхнім родинам (Вдовіченко, Соколова, Педченко, Степанова, & Фролова, 2023).

Мета статті полягає у висвітленні та узагальненні вітчизняного і зарубіжного досвіду психологічної реабілітації сімей військовослужбовців із ПТСР для визначення можливих напрямів удосконалення системи психосоціальної підтримки в Україні.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження має аналітико-порівняльний характер і ґрунтується на використанні теоретичного узагальнення, контент-аналізу, системного та структурно-функціонального підходів. Матеріалами стали нормативно-правові акти, аналітичні звіти та наукові публікації, що висвітлюють досвід організації психологічної реабілітації військовослужбовців і членів їхніх сімей у США, Канаді, Великій Британії, Ізраїлі та Україні (зокрема наказ МВС № 750 від 11.11.2024, аналітичний звіт GLOBSEC 2023, праці Я. Пилипчука, І. Родченкової, Н. Дідик, О. Вдовіченко тощо). Вибірку джерел сформовано за критеріями наукової достовірності, актуальності й практичної спрямованості.

Методологічну основу становили порівняльно-аналітичний метод – для зіставлення національних моделей підтримки; контент-аналіз – для виокремлення ключових принципів і структурних елементів систем; системно-структурний метод – для моделювання механізмів міжвідомчої взаємодії; метод узагальнення – для формулювання пропозицій щодо адаптації зарубіжного досвіду. Статистичні методи не застосовувалися через теоретико-аналітичний характер дослідження. Валідність результатів забезпечено опорою на достовірні джерела й офіційні документи.

Результати

В умовах повномасштабної війни проти України проблема ПТСР набуває безпрецедентних масштабів. За даними аналітичного звіту GLOBSEC «Шрами на їх душах: ПТСР та ветерани України», близько 3-4 мільйонів українців можуть потребувати медикаментозного лікування психічних розладів, спричинених війною, а ще понад 15 мільйонів осіб потребуватимуть психологічної підтримки для стабілізації емоційного стану. Такі дані свідчать про масштабну психологічну травматизацію населення, зокрема

військовослужбовців та членів їхніх родин (Журавльова & Ванченко, 2025; Scars on their souls: PTSD and Veterans of Ukraine, 2023).

Психологи та медики зазначають, що гостра реакція на стрес – це тимчасовий розлад, що розвивається у людини без будь-яких інших проявів психічних розладів у відповідь на незвичайний фізичний або психічний стрес і зазвичай зникає через кілька годин, днів або тижнів; гостра реакція на стрес вважається нормальною реакцією на аномальні життєві обставини. Зі свого боку ПТСР визначається як відстрочена або затяжна реакція на стресогенну подію чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру, що може спричинити дистрес майже у будь-кого (Посттравматичний стресовий розлад: спеціальна допомога. Стандарти і протоколи, 2016; Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій на етапі відновлення, 2023).

Беручи до уваги багатофакторну природу ПТСР, його клінічна картина проявляється комплексом психоемоційних, когнітивних і поведінкових симптомів, які відображають глибину пережитої психотравмувальної події. У військовому середовищі ці симптоми мають специфічні риси, зумовлені характером бойових дій, тривалістю перебування в екстремальних умовах і постійною загрозою життю. Саме тому доцільно детальніше розглянути основні прояви ПТСР серед українських військовослужбовців, які нині формують одну з найбільш уразливих категорій населення (Журавльова & Ванченко, 2025; Пилипчук & Пономаренко, 2024).

Бойові умови сучасної війни спричиняють у військовослужбовців тривале психоемоційне навантаження, що перевищує адаптаційні можливості організму. Відсутність ротації, постійна загроза життю та втрати побратимів призводять до хронічного бойового стресу, виснаження нервово-психічних ресурсів і зниження ефективності саморегуляції. Це зумовлює стійке психічне напруження, емоційне вигорання та формування ПТСР, характерними проявами якого є порушення сну, кошмарні сновидіння та стан гіпервігильності – постійної бойової настороженості, що підтримується хронічною активацією симпатoadреналової системи (Возніцина & Литвиненко, 2023; Журавльова & Ванченко, 2025).

Посттравматичні симптоми у військовослужбовців часто супроводжуються тривогою, підвищеною реактивністю, напруженістю та синдромом очікування небезпеки, що ускладнює відновлення й адаптацію до мирного життя. Тривалий вплив бойового стресу призводить до емоційного виснаження, зниження чутливості та труднощів у налагодженні близьких стосунків. Унаслідок дії механізмів психологічного захисту, зокрема уникнення, виникає емоційне «відключення», яке перешкоджає соціальній адаптації, ускладнює комунікацію з оточенням і сприяє формуванню дезадаптивних форм поведінки у повоєнний період (Возніцина & Литвиненко, 2023; Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей, 2019, Пилипчук & Пономаренко, 2024).

Тривале перебування військовослужбовців у зоні бойових дій, поєднання повторюваних травматичних подій і відсутність можливостей для психологічного відновлення призводять до формування комплексного посттравматичного стресового розладу (КПТСР). На відміну від класичного, КПТСР характеризується глибшими й більш стійкими змінами у сфері емоційного реагування, мислення та поведінки особистості.

До типових проявів КПТСР належать: хронічне відчуття небезпеки, емоційна нестабільність, труднощі у формуванні довірчих стосунків, а також дисоціативні симптоми – дереалізація, деперсоналізація, втрата відчуття власної ідентичності. Нерідко спостерігаються психосоматичні порушення (аутоімунні реакції, хронічна втома, ендокринні розлади) та схильність до саморуйнівної поведінки. КПТСР супроводжується високим рівнем коморбідності – депресією, тривожними розладами, залежностями, – що значно ускладнює процес лікування та соціальної реінтеграції військовослужбовців після завершення бойових

дій (Журавльова & Ванченко, 2025; Пилипчук & Пономаренко, 2024; Scars on their souls: PTSD and Veterans of Ukraine, 2023).

Війна впливає не лише на безпосередніх учасників бойових дій, а й на їхнє найближче соціальне оточення. Родичі військовослужбовців, особливо дружини, батьки та діти, часто переживають так звану вторинну травматизацію – психологічний стан, що виникає внаслідок постійного контакту з особою, яка зазнала травми, або співпереживання її болю. Такі члени сімей демонструють симптоми, подібні до ПТСР: тривожність, безсоння, нав'язливі думки, емоційну лабільність та почуття безпорадності.

Найбільш уразливими є родини зниклих безвісти та полонених військовослужбовців, для яких невизначеність долі близької людини стає хронічним стресором. Постійне очікування, страх і соціальна ізоляція сприяють розвитку депресивних і тривожних розладів. Відсутність системної підтримки таких сімей з боку держави поглиблює емоційне виснаження та підвищує ризик міжособистісних конфліктів.

Психологічна допомога родинам військових має бути спрямована не лише на подолання стресових реакцій, а й на відновлення внутрішніх ресурсів сімейної системи, розвиток навичок емоційної саморегуляції та підтримання адаптаційного потенціалу в умовах тривалої невизначеності (Возніцина & Литвиненко, 2023; Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей, 2019; Scars on their souls: PTSD and Veterans of Ukraine, 2023).

Повернення військовослужбовця з війни до родини є складним психологічним процесом, що супроводжується суттєвими змінами в міжособистісних стосунках подружжя. Тривале перебування на фронті формує у військових своєрідну бойову ідентичність, у межах якої пріоритетами стають контроль, пильність, готовність до небезпеки та знижена емоційна чутливість. Після повернення в мирне середовище ці характеристики, які допомагали вижити під час бойових дій, стають перешкодою для відновлення емоційної близькості. Партнер, який очікує повернення «тієї самої людини», часто стикається з її внутрішньою відчуженістю, дратівливістю чи прагненням ізолюватися, що породжує взаємне нерозуміння, емоційне напруження й тривогу в сімейній системі.

Водночас обидва партнери проходять власні етапи адаптації. Той, хто залишався вдома, за час війни зазнав змін – узяв на себе додаткову відповідальність, виробив нові способи подолання стресу та забезпечення стабільності сім'ї. Після возз'єднання ролі, що склалися в період розлуки, не завжди узгоджуються з попереднім балансом у стосунках, що може спричиняти конфлікти, конкуренцію за лідерство або взаємне емоційне віддалення. Часто у партнерів, незалежно від статі, спостерігаються прояви вторинного посттравматичного стресу – підвищена тривожність, безсоння, відчуття виснаження. Таким чином, повернення з війни стає не завершенням кризи, а початком нового етапу сімейної реадaptaції, що потребує взаємної емпатії, гнучкості ролей і професійної психологічної підтримки (Возніцина & Литвиненко, 2023; Родченкова, 2025).

Психологічна реадaptaція військовослужбовців і стабілізація сімейних відносин після війни значною мірою залежать від рівня психологічної обізнаності членів родини. Саме вона визначає здатність близьких людей розуміти внутрішній стан військової особи, усвідомлювати власні емоції та керувати ними в ситуаціях напруженої взаємодії. Достатній рівень психологічної обізнаності забезпечує ефективну комунікацію, сприяє емоційному відновленню ветерана й формує сприятливий сімейний мікроклімат, що є основою успішної реінтеграції в цивільне життя.

У науковій літературі психологічна обізнаність визначається як усвідомлення та розуміння власного психологічного стану, емоцій, думок і поведінки, а також здатність розпізнавати такі самі аспекти в інших людей. Вона передбачає вміння аналізувати внутрішні переживання, усвідомлювати вплив зовнішніх чинників на емоційний стан і розуміти, як особисті реакції впливають на оточення (Соловей-Лагода & Жалюк, 2024).

Структурно психологічна обізнаність містить три взаємопов'язані компоненти (Соловей-Лагода & Жалюк, 2024):

- когнітивний, що охоплює знання про психологічні явища, закономірності поведінки й розуміння власних реакцій;
- емоційний, який передбачає здатність ідентифікувати, регулювати та конструктивно виражати емоції;
- поведінковий, що відображає уміння застосовувати ці знання у практичній взаємодії, обираючи конструктивні моделі поведінки, комунікації та розв'язання конфліктів.

Психологічна обізнаність членів родини є інтегративною характеристикою особистості, що забезпечує ефективне функціонування у повоєнних умовах і виступає ключовим чинником успішної реадаптації військовослужбовця. Вона передбачає усвідомлення змін, яких зазнають усі члени сім'ї під впливом війни, прийняття нових моделей емоційного реагування та толерантність до відмінностей у переживанні досвіду. Її рефлексивний вимір охоплює здатність до самоаналізу, саморегуляції та контролю поведінкових реакцій у стресових ситуаціях, що сприяє профілактиці конфліктів і підтриманню емоційної рівноваги. Отже, психологічна обізнаність є ресурсом стабілізації сімейних відносин і внутрішнього відновлення особистості, однак ефективна адаптація сімей військовослужбовців потребує системної підтримки, яка поєднує індивідуальні, сімейні та спільнотні підходи (Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей, 2019).

З огляду на потребу в системному підході до підтримки сімей військовослужбовців доцільно звернутися до вивчення міжнародного досвіду, де такі моделі вже успішно реалізовано.

Система психологічної реабілітації військовослужбовців та їхніх родин у США визначається високим рівнем організації та міжвідомчої взаємодії. Її основу становить Система сімейної готовності (Family Readiness System) – мережа державних і недержавних структур, що надають комплексну підтримку сім'ям військових через очні, телефонні та онлайн-сервіси. Координацію здійснює Служба військової спільноти (Army Community Service, ACS), у межах якої реалізуються програми з мобілізаційної, фінансової, психологічної, кризової та соціальної підтримки. Важливим компонентом є Програма захисту сім'ї (Family Advocacy Program, FAP), спрямована на підвищення стійкості родин, профілактику насильства й подолання наслідків психоемоційних травм. У її межах діють ініціативи анонімного консультування, підтримки молодих батьків, допомоги жертвам насильства та тимчасових компенсацій сім'ям постраждалих (Дідик, 2019; Family Advocacy Program, 2019; Family Program Directorate, 2008; U. S. Army Family and Morale, 2025).

Важливою особливістю американського підходу є поєднання державної та громадської підтримки через групи сімейної готовності (Family Readiness Groups) і помічників підтримки сімей (Family Readiness Support Assistants), які забезпечують комунікацію між командуванням і родинами, надають консультації, проводять навчання та заходи соціальної інтеграції. Значну роль відіграють Центри допомоги солдатам та їхнім сім'ям (Soldier and Family Assistance Centers), що надають юридичну, фінансову, психологічну й духовну підтримку, а також віртуальні програми (Virtual FRG) та національні онлайн-портали, які забезпечують цілодобовий доступ до ресурсів допомоги. Така багаторівнева система, що поєднує медичні, соціальні, психологічні та освітні компоненти, забезпечує ефективну підтримку родин військовослужбовців і може слугувати орієнтиром для розбудови подібної моделі в Україні.

Варто зазначити, що успішність американської моделі значною мірою зумовлена міжвідомчою координацією та широким залученням громадських структур, однак не менш показовим у цьому контексті є досвід Канади, де створено схожу, але більш децентралізовану систему сімейної підтримки, побудовану на партнерстві держави, військових інституцій і місцевих спільнот (Дідик, 2019).

Канада має одну з найефективніших систем підтримки військових сімей, яка поєднує державне фінансування, міжвідомчу координацію та активну участь громадських структур. Її основу становить Служба військової сім'ї (Military Family Services, MFS) у складі Служби морально-соціального забезпечення Збройних сил Канади, що формує політику, стандарти й координує реалізацію програм психологічної та соціальної підтримки. До ключових напрямів належать інформування, навчання, консультування, допомога під час переїздів і кризових ситуацій. Важливу роль відіграє мережа військових сімейних ресурсних центрів (MFRCs), які працюють у взаємодії з командуванням баз і громадами, забезпечуючи просвітницьку діяльність, консультування, психологічну допомогу та соціальну інтеграцію родин.

Кожен центр функціонує як неприбуткова організація за участю представників родин військовослужбовців у керівництві, що забезпечує баланс між громадською та військовою відповідальністю. Важливими елементами системи є діяльність капеланів, які поєднують духовну та психологічну підтримку, а також розвинена інформаційна мережа FamilyForce.ca і цілодобова лінія допомоги (Chartier, 2019; Family Advocacy Program, 2019; Family Program Directorate, 2008; Military Family Services, 2017). Канадська модель вирізняється децентралізованістю, гнучкістю та науковим підходом до оцінювання ефективності, а її досвід може бути корисним для формування в Україні системи сімейно-орієнтованої психологічної допомоги, побудованої на принципах прозорості, участі та партнерства.

Важливим для порівняльного аналізу є також британський досвід. На відміну від американської централізованої моделі й канадської системи громадської участі, у Великій Британії діє інтегрована багаторівнева структура, що поєднує зусилля Міністерства оборони, місцевих органів влади, релігійних інституцій і благодійних організацій (Дідик, 2019).

Підтримка сімей військових у Збройних силах Великої Британії здійснюється через діяльність Служби соціального забезпечення армії (Army Welfare Service, AWS), яка надає комплексну професійну допомогу військовослужбовцям, членам їхніх сімей та командуванню підрозділів з метою забезпечення високої ефективності військового персоналу (Дідик, 2019; Army Welfare Service, 2019; The British Army, 2014).

Система функціонує на чотирьох головних засадах: особиста підтримка, підтримка громади, інформаційне забезпечення (HIVE) та житлові послуги.

Особиста підтримка реалізується через роботу офіцерів із добробуту підрозділів (Unit Welfare Officers, UWO) та військових капеланів, які надають духовну і психологічну допомогу, забезпечуючи конфіденційність та безпосередній контакт із сім'ями військовослужбовців.

Інформаційна підтримка здійснюється мережею HIVE Information Service, що охоплює всю територію Сполученого Королівства. Вона надає консультації з питань переїзду, житла, освіти, догляду за дітьми, працевлаштування, організації дозвілля й подорожей. Персонал HIVE тісно співпрацює з представниками соціальних служб військових частин, надаючи членам родин як загальну, так і персоналізовану допомогу в адаптаційний період (Родченкова, 2025).

Важливою складовою британської системи є Служба житлових послуг, що реалізує програми короткотермінового сімейного проживання (Cotswold Services) та сприяє пошуку постійного цивільного житла через Консультативну службу з питань житлово-комунального господарства (Housing Advisory Service). Ці програми полегшують перехід військовослужбовців та їхніх сімей до цивільного життя після завершення служби або ротації. Поряд із цим діє Консультативна служба з питань освіти дітей (Children's Education Advisory Service, CEAS), що надає підтримку сім'ям у доступі до освіти та адаптації дітей під час переїздів, у тому числі за межі країни.

Велика роль у системі підтримки належить незалежним громадським організаціям, які діють у партнерстві з Міністерством оборони. Зокрема, Федерація військових сімей (Army Families Federation, AFF) представляє інтереси військових родин перед урядом, армійським командуванням та місцевими органами влади, сприяючи вирішенню проблем із житлом,

освітою, працевлаштуванням і соціальним забезпеченням. Інша впливова організація – Асоціація сімей солдатів, матросів і льотчиків (Soldiers', Sailors' & Airmen's Families Association, SSAFA) – є найстарішою благодійною інституцією у сфері військового добробуту, що забезпечує фізичну, емоційну та соціальну підтримку військових і ветеранів через мережу місцевих відділень і волонтерів.

Британська модель підтримки військових родин ґрунтується на «Угоді про Збройні сили» (Дідик, 2019), що визначає спільну відповідальність держави, бізнесу, місцевої влади та громадян за добробут військовослужбовців та їхніх сімей. У межах угоди діє Фонд місцевих грантів Armed Forces Covenant, який фінансує проекти з покращення умов життя, підтримки ветеранів і розвитку реабілітаційних ініціатив. Ця система поєднує державні гарантії, волонтерську діяльність і місцеві програми, забезпечуючи ефективну комунікацію між владою, військовими структурами та громадою. Її досвід може бути корисним для створення в Україні партнерської моделі психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців.

Варто зазначити, що попри ефективність британської системи, яка поєднує державну та волонтерську складові, унікальним прикладом організованої та багаторівневої моделі психологічної підтримки військових та їхніх сімей є досвід Ізраїлю, сформований у контексті постійних воєнних загроз і тривалого збройного протистояння.

Ізраїльська система психологічної реабілітації вирізняється високим рівнем інтеграції медичних, психологічних, соціальних і духовних компонентів у єдину державну структуру допомоги, що координується кількома міністерствами. Її основу становить методологія «VISED», побудована на принципах визнання емоцій, інформування, підтримки, експресії та розвитку, завдяки чому значно знижуються ризики формування посттравматичних розладів. Система охоплює діагностику, реабілітацію, підготовку сімей до повернення військових і діяльність підрозділів відновлення боєздатності, до складу яких входять фахівці з бойовим досвідом. Активно діють громадські організації, що забезпечують психотерапію, соціальну й юридичну допомогу, а також програми підтримки родин загиблих. Широке застосування когнітивно-поведінкових, групових та арт-терапевтичних методів сприяє формуванню культури психологічної стійкості, що робить ізраїльський досвід цінним для розбудови в Україні інтегрованої системи психосоціальної підтримки ветеранів та їхніх сімей (Вдовіченко, Соколова, Педченко, Степанова, & Фролова, 2023).

Порівняльний аналіз систем психологічної реабілітації сімей військовослужбовців у провідних країнах світу свідчить про те, що ефективна підтримка військових родин ґрунтується на поєднанні державної координації, міжвідомчої взаємодії та активної участі громадянського суспільства. Для України, яка нині перебуває в умовах масштабної війни й тривалого бойового навантаження на особовий склад, питання адаптації й поетапного впровадження міжнародного досвіду набуває особливого значення.

Аналіз можливостей адаптації міжнародного досвіду засвідчує потребу у створенні в Україні системного підходу до роботи з родинами військовослужбовців. Доцільним є запровадження окремих посад або центрів підтримки сімей на базі військових частин за зразком канадських ресурсних центрів, що забезпечуватимуть психологічне консультування, соціальну адаптацію та координацію допомоги. Впровадження таких структур може здійснюватися поетапно, з використанням ефективних елементів американського досвіду, реалізованого у Грузії, а також через механізм державного грантового стимулювання місцевих громад, подібний до британської моделі. Це сприятиме формуванню мережі регіональних осередків психосоціальної підтримки, які стануть основою національної системи реабілітації сімей військовослужбовців.

В Україні вже розпочато системні кроки в напрямку створення інституцій підтримки військовослужбовців та членів їхніх родин. Важливим етапом стало затвердження Міністерством внутрішніх справ України наказу від 11 листопада 2024 р. № 750 «Про

затвердження Положення про служби супроводу військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей» (Про затвердження Положення, 2024).

Згідно з цим документом, служби супроводу утворюються у структурі Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Національної поліції та Державної служби з надзвичайних ситуацій з метою забезпечення соціального, правового й психологічного захисту постраждалих військовослужбовців та їхніх родин, включно із сім'ями загиблих, зниклих безвісти або звільнених із полону. Положення визначає порядок взаємодії служб із державними органами, місцевим самоврядуванням і медичними закладами, а також запроваджує інститут «супровідника» – посадової особи, відповідальної за індивідуальний соціально-психологічний супровід військовослужбовця та його сім'ї від моменту поранення, травми чи полону до повного відновлення статусу або завершення лікування.

Ухвалення цього нормативно-правового акта знаменує перехід до інституціоналізації системи сімейної підтримки у структурах сектору безпеки і оборони, що відповідає сучасним міжнародним підходам і створює передумови для формування в Україні цілісної моделі психосоціального супроводу військових родин.

Паралельно з ухваленням постанов, наказів, положень щодо започаткування служб супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей або інших інституцій, в Україні активно розвиваються громадські та міжвідомчі ініціативи психосоціальної підтримки, що поступово перетворюються на елементи майбутньої державної системи допомоги. Ці процеси є взаємодоповнювальними: з одного боку – нормативне закріплення механізмів соціального супроводу у структурах сектору безпеки і оборони, а з іншого – формування мережі практичних програм, які демонструють життєздатність моделі сімейно-орієнтованої підтримки навіть за умов обмежених ресурсів.

Серед таких ініціатив заслуговує на увагу служба «ПідТримка» (pidtrymka.in.ua), що надає безоплатну психологічну допомогу військовим та членам їхніх родин у форматах онлайн- і телефонного консультування; державну «Послугу соціального супроводу військових та членів їхніх родин», розширену Міністерством соціальної політики на десятки військових частин і шпиталів, де фахівці координують соціальну, правову та психологічну підтримку; а також програму «Дружина ветерана», започатковану ГО «Київська школа політичних студій» спільно з ветеранськими організаціями та спрямовану на розвиток емоційної стійкості, самореалізації й інтеграції жінок, чиї партнери беруть участь у бойових діях. Усі ці напрямки ініційовано переважно за підтримки міжнародних донорів та громадського сектору, однак у перспективі вони мають стати державними програмами з гарантованим фінансуванням і міжвідомчою координацією.

Таким чином, в Україні поступово формується багаторівнева модель підтримки сімей військовослужбовців, що поєднує нормативно-правові засади із практичними ініціативами громадського сектору. Їхня подальша інституціоналізація на державному рівні створить основу для сталої системи психосоціальної реабілітації, орієнтованої на потреби військових та членів їхніх родин у повоєнний період.

Обговорення

Отримані результати підтверджують висновки попередніх досліджень українських і зарубіжних науковців щодо необхідності системного, міжвідомчо скоординованого підходу до психологічної реабілітації сімей військовослужбовців. Зокрема, положення про важливість інтеграції індивідуальних, групових і сімейних форм роботи узгоджуються з висновками І. Родченкової (2025), водночас акцент на розвитку психологічної обізнаності членів родини — з результатами О. Соловей-Лагоди та С. Жалюк (2025). Ідея багаторівневої системи сімейної підтримки, що поєднує державні та громадські механізми, корелює з аналітичними

висновками Н. Дідик (2019) і збігається з концепцією інтегративної копінг-моделі, запропонованою Я. Пилипчуком та Л. Пономаренко (2024).

Порівняння з міжнародними дослідженнями свідчить, що запропонована в роботі модель адаптації зарубіжного досвіду узгоджується з методологічними підходами, описаними у працях О. Вдовіченко, І. Соколової, О. Педченко, С. Степанової та О. Фролової (2023), де підкреслюється ефективність системи «VISED» у поєднанні медичних, психологічних і соціальних компонентів допомоги. Таким чином, проведене дослідження не лише підтверджує релевантність наукових гіпотез попередників, а й розширює їх, конкретизуючи шляхи практичного впровадження комплексної сімейно-орієнтованої моделі психосоціальної підтримки родин військовослужбовців.

Висновки

У результаті проведеного дослідження узагальнено міжнародний досвід психологічної реабілітації сімей військовослужбовців із ПТСР та визначено можливості його адаптації до українських умов. Установлено, що ефективні моделі психосоціальної підтримки (США, Канада, Велика Британія, Ізраїль) базуються на поєднанні державної координації, міжвідомчої взаємодії та активної участі громадянського суспільства. Їхніми спільними принципами є сімейна орієнтація, комплексність, профілактичність і доступність допомоги.

Доведено, що для України доцільним є створення цілісної системи психологічної реабілітації сімей військовослужбовців, інтегрованої у структуру морально-психологічного забезпечення сектору безпеки і оборони. Сучасні нормативно-правові ініціативи (зокрема наказ МВС від 11.11.2024 № 750) та підтримка громадських програм свідчать про формування організаційних передумов для впровадження сімейно-орієнтованої моделі психосоціальної підтримки.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні національної моделі психологічної реабілітації сімей військовослужбовців, визначенні стандартів професійної підготовки фахівців сімейної психологічної допомоги та створенні системи оцінювання ефективності програм психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел

Вдовіченко, О. В., Соколова, І. М., Педченко, О. В., Степанова, С. С., & Фролова, О. В. (2023). Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty naukowe Wyższej szkoły technicznej w Katowicach*, 16, 107–118

Возніцина, К., & Литвиненко, Л. (Ред). (2023). *Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати?* (2-ге вид.). Київ. <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Nevidimi-naslidki-viyni-2023-1.pdf>

Дідик, Н. Ф. (2019). Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 44 (47), 37–51

Журавльова, Л. П., & Ванченко, Н. Й. (2025). Соціально-психологічний тренінг розвитку позитивної адаптації ветеранів. *Експертна думка*, 2, 46–54

Пилипчук, Я., & Пономаренко, Л. (2024). Проблема реабілітації військових і цивільних від психологічних травм у працях українських педагогів і психологів. *Науково-педагогічні студії*, 8, 99–124

Посттравматичний стресовий розлад: спеціальна допомога. Стандарти і протоколи. (2016, Березень 4). *Укр. мед. часопис*. https://api.umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2016/03/PTSR_spec.pdf

Про затвердження Положення про служби супроводу військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей. Наказ МВС № 750 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1899-24#Text>

Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій на етапі відновлення. (2023). Київ: Центр учбової літератури

Родченкова, І. В. (2025). Соціально-психологічні передумови реабілітації військовослужбовців. *Експертна думка*, 2, 25–35

Соловей-Лагода, О. А., & Жалюк, С. М. (2024). Психологічна обізнаність членів родини військовослужбовців як чинник їх ефективної реінтеграції у цивільному житті. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Психологічні науки*, 2(5), 88–97

Циганенко, Г. В. (Ред). (2019). *Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей* (2-ге вид.). Дніпро: Середняк Т. К. https://radnyk.org/wp-content/uploads/2020/02/www_perejly.pdf

Army Welfare Service. (2019, December 2). <https://www.army.mod.uk/support-and-training/welfare/army-welfare-service/>

Chartier, A. (2019, March). The Mapping and Gaps Analysis of Services for Military Families Report. <https://cfmws.ca/CFMWS/media/images/documents/8.0%20About%20Us/8.1%20What%20We%20Do/8.1.5.1/additional%20research/GAP-Analysis-Report-2019-ENG.pdf>

Family Advocacy Program. (2019, December 2). Army MWR. <http://bit.ly/2DBOh4S>

Family Program Directorate. U.S. Army Deployment Cycle Readiness: Soldier's and Family Member's Handbook. (2008). <https://production-arc-us-gov-west-1-attachments.s3-us-gov-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Deployment%20Cycle%20Readiness%20Handbook.pdf>

Military Family Services. (2017). A Network of Family support. <https://militaryfamilyadvisorynetwork.org/wp-content/dl/MFAN-2017-Survey-Report.pdf>

Scars on their souls: PTSD and Veterans of Ukraine. (2023). Kyiv. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-09/Scars%20on%20Their%20Souls%20PTSD%20and%20Veterans%20of%20Ukraine.pdf>

The British Army. (2014). A Guide for Army Families (4th ed.). <https://hampshirecamhs.nhs.uk/wp-content/uploads/2020/04/A-guide-for-Army-Families.pdf>

U. S. Army Family and Morale, Welfare and Recreation Command (FMWRC): Army Community Service (ACS). (2025). <https://www.armymwr.com/>

References

Army Welfare Service. (2019, December 2). <https://www.army.mod.uk/support-and-training/welfare/army-welfare-service/>

Chartier, A. (2019, March). The Mapping and Gaps Analysis of Services for Military Families Report. <https://cfmws.ca/CFMWS/media/images/documents/8.0%20About%20Us/8.1%20What%20We%20Do/8.1.5.1/additional%20research/GAP-Analysis-Report-2019-ENG.pdf>

Didyk, N. F. (2019). *Systema roboty iz simiamy viiskovosluzhbovtiv: porivnialnyi analiz dosvidu SShA, Kanady, Velykoi Brytanii* [The System of Working with Military Families: A Comparative Analysis of the Experience of the USA, Canada, and the United Kingdom]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 44 (47), 37–51 [in Ukrainian]

Family Advocacy Program. (2019, December 2). Army MWR. <http://bit.ly/2DBOh4S>

Family Program Directorate. U.S. Army Deployment Cycle Readiness: Soldier's and Family Member's Handbook. (2008). <https://production-arc-us-gov-west-1-attachments.s3-us-gov-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Deployment%20Cycle%20Readiness%20Handbook.pdf>

Military Family Services. (2017). A Network of Family support. <https://militaryfamilyadvisorynetwork.org/wp-content/dl/MFAN-2017-Survey-Report.pdf>

Posttravmatychnyi stresovyi rozlad: spetsialna dopomoha. Standarty i protokoly [Post-Traumatic Stress Disorder: Specialized Assistance. Standards, and Protocols]. (2016, Berezen 4). *Ukr. med. chasopys*. https://api.umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2016/03/PTSR_spec.pdf [in Ukrainian]

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sluzhby suprovodu viiskovosluzhbovtiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, Natsionalnoi hvardii Ukrainy, osib riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu, politseiskykh ta chleniv yikh simei [On Approval of the Regulation on Support Services for Servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine, Persons of the Rank and Command Staff of the Civil Protection Service, Police Officers, and Their Family Members]. Nakaz MVS №750 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1899-24#Text> [in Ukrainian]

Psykhologichna robota z viiskovosluzhbovtsiamy-uchasnykamy boiovykh dii na etapi vidnovlennia [Psychological Work with Combatant Servicemen at the Recovery Stage]. (2023). Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian]

Pylypchuk, Ya., & Ponomarenko, L. (2024). *Problema reabilitatsii viiskovykh i tsyvilnykh vid psykhologichnykh travm u pratsiakh ukrainskykh pedahohiv i psykhohohiv* [The Problem of Rehabilitation of Military Personnel and Civilians from Psychological Trauma in the Works of Ukrainian Educators and Psychologists]. *Naukovo-pedahohichni studii*, 8, 99–124 [in Ukrainian]

Rodchenkova, I. V. (2025). *Sotsialno-psykhologichni peredumovy reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv* [Socio-Psychological Preconditions for the Rehabilitation of Servicemen]. *Ekspertna dumka*, 2, 25–35 [in Ukrainian]

Scars on their souls: PTSD and Veterans of Ukraine. (2023). Kyiv. <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-09/Scars%20on%20Their%20Souls%20PTSD%20and%20Veterans%20of%20Ukraine.pdf>

Solovei-Lahoda, O. A., & Zhaliuk, S. M. (2024). *Psykhologichna obiznanist chleniv rodyny viiskovosluzhbovtiv yak chynnyk yikh efektyvnoi reintehratsii u tsyvilnomu zhytti* [Psychological Awareness of Military Family Members as a Factor in Their Effective Reintegration into Civilian Life]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Psykhologichni nauky*, 2(5), 88–97 [in Ukrainian]

The British Army. (2014). *A Guide for Army Families* (4th ed.). <https://hampshirecamhs.nhs.uk/wp-content/uploads/2020/04/A-guide-for-Army-Families.pdf>

Tsyhanenko, H. V. (Red). (2019). *My perezhlyly. Tekhniky vidnovlennia dlia simei viiskovykh, tsyvilnykh ta ditei* [We Have Survived: Recovery Techniques for Military Families, Civilians, and Children] (2-he vyd.). Dnipro: Seredniak T. K. https://radnyk.org/wp-content/uploads/2020/02/www_perejlyly.pdf [in Ukrainian]

U. S. Army Family and Morale, Welfare and Recreation Command (FMWRC): Army Community Service (ACS).. (2025). <https://www.armymwr.com/>

Vdovichenko, O. V., Sokolova, I. M., Pedchenko, O. V., Stepanova, S. S., & Frolova, O. V. (2023). *Psykhologichna reabilitatsiia i suprovid veteraniv viiny: dosvid Izrailiu* [Psychological Rehabilitation and Support of War Veterans: The Experience of Israel]. *Zeszytynaukowe Wyższej szkoły technicznej w Katowicach*, 16, 107–118 [in Ukrainian]

Voznitsyna, K., & Lytvynenko, L. (Red). (2023). *Nevydymi naslidky viiny. Yak rozpiznaty? Yak spilkuvatys? Yak dopomohty podolaty?* [Invisible consequences of war. How to recognize? How to communicate? How to help overcome?] (2-he vyd.). Kyiv. <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Nevidimi-naslidki-viyni-2023-1.pdf> [in Ukrainian]

Zhuravlova, L. P., & Vanchenko, N. Y. (2025). *Sotsialno-psykhologichni treninh rozvytku pozytyvnoi adaptatsii veteraniv* [Socio-Psychological Training for the Development of Positive Adaptation of Veterans]. *Ekspertna dumka*, 2, 46–54 [in Ukrainian]

Summary

DOMESTIC AND INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF MILITARY FAMILIES WITH POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER

Volodymyr Vasyshev,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The full-scale war against Ukraine has led to extensive psychological trauma among the population, especially service members and their families, threatening national socio-psychological stability. Despite existing support programs, Ukraine lacks an integrated psychosocial rehabilitation system for military families that ensures continuous assistance from combat to reintegration. The issue is compounded by staff shortages, poor interagency coordination, and the absence of unified psychological support standards. Meanwhile, the experiences of the United States, Canada, the United Kingdom, and Israel show the effectiveness of family-oriented models combining governmental, public, and volunteer resources. Adapting these approaches to Ukrainian realities is crucial for developing a national system of psychological rehabilitation for military families within the moral and psychological support framework of the security and defense sector.

Purpose of the article is to highlight and summarize domestic and international experience in the psychological rehabilitation of military families with post-traumatic stress disorder in order to identify possible directions for improving the system of psychosocial support in Ukraine.

Materials and Methods. The study has an analytical and comparative character and is based on theoretical generalization, content analysis, and a systemic-structural approach. The source base includes legal acts, analytical reports, and scientific publications reflecting the experience of psychological rehabilitation of service members and their families in the United States, Canada, the United Kingdom, Israel, and Ukraine. The main methods employed were comparative analysis — to contrast support models, content analysis — to identify key principles and structural elements of the systems, and generalization — to formulate recommendations for adapting foreign experience. The validity of the results was ensured through the use of verified scholarly sources and official documents.

Results. The problem of post-traumatic stress disorder (PTSD) amid the war against Ukraine has become widespread: according to GLOBSEC (2023), about four million Ukrainians may need treatment for mental disorders, and over fifteen million require psychological support, reflecting deep traumatization among service members and their families.

Prolonged combat stress leads to PTSD and complex PTSD, marked by emotional instability, hypervigilance, derealization, somatic issues, and comorbidities such as depression, anxiety, and addictions. Families of soldiers also experience secondary traumatization, especially those of the missing or captured, where uncertainty becomes a chronic stressor.

Returning soldiers often face a crisis of family readaptation — combat identity hinders emotional closeness, causing tension and misunderstanding. Successful reintegration depends on the psychological awareness of family members — the ability to understand and manage emotions, control behavior, and act constructively in conflicts.

International experience shows that effective rehabilitation combines government management, interagency cooperation, and community participation. In the United States, the Family Readiness System and Family Advocacy Program offer comprehensive psychological and social support. Canada operates a decentralized Military Family Services model with Military Family Resource Centres (MFRCs) providing counseling and assistance. The United Kingdom's Army Welfare Service integrates government, local, and charitable programs under the Armed Forces Covenant. Israel

applies the integrated “VISED” model, merging medical, psychological, and spiritual care to build psychological resilience.

For Ukraine, creating a network of family support centers within military units — similar to Canada’s MFRCs — and implementing a social-psychological accompaniment system under the Ministry of Internal Affairs Order No. 750 (2024) is recommended. Civil initiatives such as the PidTrymka online service, the Social Support Service for Military Personnel, and the Veteran’s Wife program already contribute to developing a national psychosocial support framework.

Conclusions. *The international experience of psychological rehabilitation for military families affected by PTSD has been summarized, and ways to adapt it to Ukrainian conditions have been outlined. Effective psychosocial support models rely on governmental coordination, interagency cooperation, and public participation, sharing core principles of family orientation, comprehensiveness, and accessibility. For Ukraine, it is crucial to build an integrated system of psychological rehabilitation for military families within the moral and psychological support structure of the security sector. Current legal initiatives and public programs provide the groundwork for such a model, while further research should focus on developing a national framework, standardizing specialist training, and evaluating program effectiveness.*

Key words: *psychological rehabilitation, military families, post-traumatic stress disorder (PTSD), psychosocial support, international experience, moral and psychological support.*

І. В. Ващенко

А. В. Стаднік

П. П. Круть

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ващенко Ігор Владиславович,

кандидат історичних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-1444-7538>, e-mail: i.vashchenko@ukr.net,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаднік Анатолій Володимирович,

кандидат медичних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-1472-4224>, e-mail: stav1963@ukr.net,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Круть Петро Павлович,

кандидат філософських наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0003-4554-7870>, e-mail: pkrut63@yahoo.com,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Анотація. Досліджено роль громадянського суспільства у створенні збалансованої системи цивільно-військового співробітництва, деталізовано специфіку та напрямки впливу громадянського суспільства на сили безпеки та оборони держави; розкрито взаємозв'язок професійних стандартів якості військовослужбовця із системою його підготовки і навчання, що є необхідною передумовою підвищення психологічного супроводу цивільно-військового співробітництва.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво; громадянське суспільство; сили безпеки та оборони; психологічна культура; інформаційно-психологічна безпека; психологічний захист; психологічна підтримка.

Вступ

Для держав у сучасному світовому політичному процесі проблема національної безпеки, особливо у її внутрішньому вимірі, продовжує залишатися однією з найактуальніших. Йдеться передусім про те, що національна безпека має бути досягнута за найменшої кількості втрат у сфері демократичних методів управління, норм і цінностей. В умовах протистояння між демократичними і авторитарними режимами, зростаючої загрози глобалізації перманентних збройних конфліктів швидка адаптація військової організації держави до викликів сьогодення змінює не лише правила ведення сучасних збройних конфліктів, а й неминує зачіпач економічні та соціальні основи суспільства, його ліберальну політичну систему. Суб'єкти політичного процесу можуть поділяти не всі очікування і цінності, представлені політичною елітою і громадянським суспільством, та своєчасно реагувати на зміни відповідним чином. Проблема стає особливо гострою, коли адаптація військової організації держави до нових інструментів ведення бойових дій здійснюється дуже швидко і непослідовно, а результати соціально-економічних і політичних змін можуть загрожувати або навіть руйнувати попередні рівні соціального статусу та матеріального добробуту як громадянського суспільства, так і

сектору безпеки і оборони держави (Ващенко & Полтавський, 2024). Зазначені обставини роблять дослідження цивільно-військового співробітництва у його соціально-психологічному вимірі життєво необхідною проблемою, що являє собою не тільки науковий, але і практичний інтерес в умовах військового вторгнення з боку російської федерації.

Мета статті – аналіз поняття та обґрунтування характеристик соціально-психологічного аспекту цивільно-військового співробітництва між збройними силами і цивільним населенням у ході виконання службово-бойових (бойових) завдань.

Матеріали та методи дослідження

Для аналізу характеристик соціально-психологічного аспекту цивільно-військового співробітництва між збройними силами і цивільним населенням у ході виконання службово-бойових (бойових) завдань застосовано теоретичні методи дослідження, такі як: аналіз, систематизація, зіставлення, узагальнення, інтерпретація сучасних теоретико-емпіричних досліджень.

Міжнародний досвід застосування підрозділами цивільно-військового співробітництва активно досліджується як вітчизняними, так і закордонними науковцями. Результати проведення антитерористичної операції на Сході України були представлені в методичному посібнику колективом авторів (Солдатенко, Голумбівський, Сахно, & Сподар, 2018), які на власному досвіді у співпраці з цивільним населенням звернули особливу увагу на соціально-психологічні, політичні, культурні, релігійні, економічні та гуманітарні чинники під час планування та проведення військових операцій, що дало змогу розвивати відносини з цивільним населенням та створити сприятливі умови для виконання службово-бойових (бойових) завдань.

Важливим документом з питань цивільно-військового співробітництва є Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» (Цивільно-військове співробітництво, 2020), представлена системою поглядів на сутність, роль та місце цивільно-військового співробітництва під час повсякденної діяльності та у ході застосування Збройних Сил України (ЗСУ) в разі збройної агресії в будь-яких її формах і проявах, зокрема у формі гібридної війни або збройного конфлікту. Доктрина була розроблена з урахуванням вимог керівних документів, стандартів, прийнятих у державах-членах НАТО, наявної та перспективної організаційної структури військ та органів військового управління. Вона окреслює основні шляхи розв'язання комплексних міжвідомчих питань, які виходять за межі завдань сил безпеки та оборони держави.

У закордонних наукових джерелах організацію цивільно-військового співробітництва висвітлено окремим видом оперативного забезпечення, в якому розкриваються основні функції процесу управління кризовими ситуаціями під час міжнародних операцій з підтримки миру та безпеки в зоні проведення військових операцій. Розглядаються найважливіші аспекти організації взаємодії між збройними силами і цивільними структурами у ході проведення миротворчих і гуманітарних операцій на всіх етапах управління з підтримання миру та безпеки (ADP 6-22, 2019).

Під час широкомасштабної збройної агресії проти України об'єктом дослідження стала проблема взаємодії збройних сил з цивільними організаціями, місцевим населенням і владою під час бойових дій, надання гуманітарної допомоги та інших операцій невійськового значення. Отже, аналіз наукових джерел констатує недостатність соціально-психологічного аспекту в дослідженнях цієї проблематики, що потребує зосередити увагу вчених на якісних показниках цивільно-військового співробітництва.

Результати

На нашу думку, соціально-психологічний аспект цивільно-військового співробітництва може бути визначений як сукупність цінностей, орієнтацій, установок, стійких зразків норм і правил діяльності органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та структур військової організації держави у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, що

відповідає європейській демократичній традиції. Це модель гармонійної взаємодії, норм спілкування громадянського суспільства та його військової організації, яка обумовлює нову якість цивільно-військового співробітництва.

Один з провідних теоретиків у цій галузі, Huntington (1957), стверджує, що взаємодія воєнної безпеки та відповідальності у сфері цивільно-військового співробітництва створює ключову проблему цих взаємовідносин. Це означає, що всі силові структури держави мають бути компетентною відповідальною військовою силою, в усіх випадках слугувати демократичним цінностям та залишатися під їхнім контролем. Світовий досвід надає країнам певну модель побудови цивільно-військових відносин, яка відповідає потребам сучасного світового політичного процесу. Одним з таких шляхів вважається підвищення професіоналізму військовослужбовців та насамперед офіцерських кадрів. До моделі військового професіоналізму дослідник долучає такі ознаки, як компетентність, відповідальність, корпоративність. Компетентність проявляється як майстерність офіцера керувати, управляти і контролювати дії спеціально організованих груп людей, у яких основною функцією є застосування військового насильства. Професійні знання та вміння військовослужбовців вирізняються тим, що вони є частиною загальнокультурної традиції суспільства, мають академічний, фундаментальний характер. Основними стандартами якості військовослужбовця-професіонала, на формування яких потрібно спрямувати систему його підготовки, можуть бути такі:

- оволодіння військовою наукою, вміння швидко адаптуватися до нових викликів та застосування отриманих знань і умінь для організації службово-бойової діяльності;
- чітке і впевнене керування підлеглими, постійна підтримка статутного порядку та військової дисципліни;
- формування офіцера як лідера військового колективу, володіння сучасними технологіями управлінської діяльності, концепцією безперервної військової освіти.

На думку дослідника, професіоналізм офіцера, його спеціальні знання, а також певний корпоративізм не припускають застосування його професійної компетентності у сферах, до яких ця компетентність не має стосунку, що покладає на нього особливу відповідальність перед суспільством. Саме єдність відповідальності і професійної компетентності вирізняють офіцера з-поміж інших соціальних груп. Таким чином, військова професія стає моральним осередком, що формує певні цінності та ідеали, якими керуються офіцери у своїх відносинах з цивільним населенням. У демократичних режимах цивільно-військове співробітництво характеризується відповідальністю офіцерського корпусу перед демократичними цінностями, повагою до громадянських свобод і прав людини, зміцненням довіри громадськості і моральною поведінкою, що закріплюється в кодексі честі військової професії (Huntington, 1957).

Таким чином, прискорення професіоналізації сил безпеки та оборони держави буде сприяти підвищенню ролі цивільно-військового співробітництва в Україні. Цей напрямок слід вважати пріоритетним щодо розвитку ЗСУ, де головними завданнями необхідно визначити:

- підвищення особистого професійного рівня через упровадження стимулів кар'єрного зростання залежно від рівня власної підготовки та ступеня боєготовності підпорядкованих підрозділів;
- поліпшення рівня психологічної підтримки персоналу;
- упровадження системи підвищення кваліфікації офіцерського складу;
- упровадження нової системи кадрового менеджменту, принциповими елементами якої є оцінка результатів службово-бойової (бойової) діяльності з огляду на рівень особистої підготовки та рівень готовності підпорядкованого підрозділу до виконання службово-бойових (бойових) завдань.

Важливим напрямком діяльності сил безпеки та оборони України є формування політичної культури офіцерів та підвищення культури демократизму. Їхня соціально-психологічна сутність полягає у формуванні особистої свідомості офіцера, яка вписується в загальну політичну культуру суспільства, а остання формує громадянина у військовій формі з активною політичною і соціальною позицією (Михайлишин, Ващенко, & Стаднік, 2025).

Проте, на думку багатьох військових експертів, процес створення збалансованої моделі цивільно-військового співробітництва завжди буде далекий до завершення. Адже постійно слід адаптуватися до швидкозмінних процесів, які відбуваються у світовому геополітичному просторі. Нині можна навести низку чинників на користь цього твердження:

- по-перше, швидкість і масштаб упровадження механізмів громадського контролю, які спостерігаються в українському суспільстві, не відповідають усім задіяним до структури сектору безпеки і оборони;

- по-друге, в українському суспільстві висловлюють обґрунтовані сумніви в тому, що цивільні особи можуть бути компетентними фахівцями і добре розбиратися в складних питаннях національної безпеки і військового будівництва, тим більше, що для сектору безпеки і оборони завжди були характерні ознаки професіоналізму та культура таємності;

- по-третє, спроби військово-політичного керівництва держави покращити цивільно-військове співробітництво не є систематичними. Активізація цього процесу зазвичай відбувається в період кризових ситуацій, коли цивільна влада і громадські діячі починають закликати до патріотичних почуттів військовослужбовців, що призводить до прийняття ситуативних рішень щодо поліпшення їхнього матеріального становища;

- по-четверте, у системі цивільного контролю сектору безпеки і оборони недостатньо чітко представлена громадська складова. Основний напрямок громадського контролю над військовою організацією держави у сфері державної безпеки передбачає беззастережну підлеглисть Збройних Сил та інших військових формувань демократично обраній політичній владі, запобігання перетворенню країни в державу «поліцейського типу». Незважаючи на підвищення ролі засобів масової інформації (ЗМІ) та громадських організацій, публічне обговорення військових проблем ще не стало в Україні правилом ані для політиків, ані для військових, ані для суспільства. Отже, поки що рано говорити про системні структурні зміни в міністерствах і установах, які призводять до реального покращення цивільно-військового співробітництва, де відносини між військовими професіоналами та цивільним населенням будуються шляхом налагодження комунікацій, найчастіше через координаційні зустрічі під час звернення громадян (Михайлишин, Ващенко, & Стаднік, 2025; Яценко та ін., 2020; Стаднік, Ващенко, & Мельник, 2024).

Беручи до уваги досвід останніх років, можна визначити деякі шляхи підвищення ефективності цивільно-військового співробітництва в умовах війни проти України:

- по-перше, військово-політичне керівництво держави має чітко формувати завдання кожній силовій структурі, підкріплювати свої політичні рішення відповідною законодавчо-правовою базою. Прикладом такого підходу може бути затверджений Міністерством оборони Стратегічний план застосування ЗСУ, який урахує масштаби і динаміку реальних військових загроз, розрахунок кількісних показників сил і засобів, необхідних для забезпечення військової безпеки країни в умовах збройної агресії з боку російської федерації. Відповідно до цього плану, Генеральний штаб затверджує формуляри бойових з'єднань і військових частин, які перебувають у бойовому складі ЗСУ;

- по-друге, необхідно більш детально розмежувати сферу взаємодії органів державного управління та неурядових громадських організацій, чітко регламентувати процедури здійснення адміністративного, парламентського і громадського контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони;

– по-третє, потрібно вдосконалювати механізм використання інститутів громадянського суспільства для нагляду за системою національної безпеки. А саме: залучати компетентних цивільних експертів до процесів контролю в оборонних питаннях, використовувати авторитетні ЗМІ для формування демократичної системи цивільно-військового співробітництва в умовах війни. У короткостроковій перспективі розвиток співпраці між цивільною та військовою сферами в межах зміцнення системи національної безпеки має бути одним з головних пріоритетів у напрямку покращення цивільно-військового співробітництва в Україні;

– по-четверте, потребують подальшого системного розвитку механізми, що забезпечують прозорість процесів прийняття концептуальних рішень у секторі безпеки і оборони держави. Особливо це стосується питань оборонного бюджету, кадрової політики, соціально-правового захисту осіб. Саме такий механізм має створити умови для незалежної експертизи та поінформованості громадян щодо формування громадської думки.

Важливим чинником підвищення ефективності цивільно-військового співробітництва є забезпечення високого рівня довіри до сил безпеки та оборони держави в умовах повномасштабного російського вторгнення особливо серед населення, яке перебуває в зоні бойових дій, і престижу бути залученим до оборони держави. Основою довіри повинні стати взаєморозуміння, співучасть, здатність до взаємодії та співпраці.

В окремих випадках, на превеликий жаль, недовіра до сил безпеки та оборони є реальністю, яка може мати тенденцію до зростання. Серед чинників, які визначають цю тенденцію, найважливішим можна вважати мінімізацію зусиль держави у сфері військово-патріотичного виховання молоді на рівні суспільної свідомості. На сьогодні основний тягар військово-патріотичного виховання взяли на себе військові навчальні заклади та військові частини.

Обговорення

В умовах збройної агресії проти України значно зростає роль людини у військовій формі як воїна-патріота та професіонала своєї справи. Щодо формування громадської думки в цьому плані зазначимо, що українські ЗМІ працюють добре, паралельно акцентуючи увагу громадськості на недоліках і прорахунках у діяльності ЗСУ. Тому розвиток і розширення інформаційного простору Воєнної організації держави, координація та інтеграція військових ЗМІ, налагодження та підтримка їхньої взаємодії з центральними та місцевими масмедіа є актуальними завданнями формування і реалізації цивільно-військового співробітництва (Михайлишин, Ващенко, & Стаднік, 2025; Яценко та ін., 2020; Стаднік, Ващенко, & Мельник, 2024).

Слід зважати на те, що одним із потужних джерел психологічної небезпеки в умовах російсько-української війни є негативний інформаційно-психологічний вплив на особовий склад сил безпеки та оборони держави, як безпосередньо з боку ЗМІ країни-агресора, так і з боку проросійських закордонних інформаційних центрів. Фахівці в галузі інформаційно-цифрових технологій переконливо доводять, що інформаційна агресія нині стала одним з головних засобів впливу на керівництво держави, її воєнну організацію та населення, що сприяє формуванню негативної суспільної свідомості. Тому багатовекторне інформаційне середовище потребує вміння військових і цивільних фахівців виявляти джерела, які вводять в оману. Важливо чітко розуміти, що дезінформація залишається одним із головних викликів подальшої розбудови української держави через свій негативний вплив на свідомість громадян, суспільну думку та національну безпеку (Стаднік & Мельник, 2023; Стаднік & Ващенко, 2019).

Отже, інформаційно-психологічна безпека цивільно-військового сектору має бути пріоритетним напрямом забезпечення спроможності військовослужбовців зберігати адекватний психічний стан та професійно-значущу поведінку під час виконання завдань

за призначенням. До соціально-психологічних чинників, що мають безпосередній вплив на інформаційно-психологічну безпеку сил безпеки та оборони, слід віднести:

- посилення прозорості й відкритості в умовах широкомасштабної збройної агресії;
- обмеження інформаційного впливу на Воєнну організацію держави з боку різних політичних сил;
- низький рівень інформаційної культури солдатів, сержантів, офіцерів;
- поява нових засобів впливу на свідомість сил безпеки та оборони;
- послаблення найважливіших соціокультурних інститутів держави (системи науки, освіти, культури);
- деструктивна роль заборонених релігійних конфесій;
- відсутність дієвих психологічних механізмів захисту від маніпулятивних впливів на особовий склад сил безпеки та оборони;
- недостатній професіоналізм у діяльності установ з організації інформаційно-психологічної протидії.

Для захисту соціальних об'єктів від негативних впливів необхідно модернізувати систему інформаційно-психологічного забезпечення як складову національної безпеки держави, що повинна забезпечити захист психіки цивільного населення та військовослужбовців сил безпеки та оборони України від негативного інформаційно-психологічного впливу ворога. Це дасть змогу організувати скоординовану діяльність органів державного управління, інститутів Воєнної організації держави, суспільних об'єднань, організацій і громадян із забезпечення психологічної безпеки та стійкості військовослужбовців сил безпеки та оборони й цивільного населення. Важливо виконувати не лише службово-бойові (бойові) завдання, необхідно бути обізнаними в суспільних подіях, які відбуваються в державі чи світі, вміти їх самостійно спрогнозувати (Стаднік & Ващенко, 2019; Мельник, Прокопенко, & Стаднік, 2015).

Саме сформована на базі соціально-правових знань система цінностей, ступінь їхнього засвоєння та наповнення особистісним змістом робить психіку військової людини стійкою до негативних інформаційних впливів та внутрішніх психічних розладів, гнучкою під час руйнівних дій інформаційно-психологічної агресії, швидкоплинних змін у соціальному середовищі. У зв'язку із цим головними завданнями в системі формування психологічної безпеки та стійкості військовослужбовців мають бути:

- ціннісні орієнтації військовослужбовців (національно-патріотична свідомість; виховання на ідеалах української державності, бойових традиціях, прикладах мужності та героїзму українських воїнів; популяризація традицій культурної самобутності українського народу, мови, героїчної боротьби за незалежність, територіальну цілісність; готовність до збройного захисту держави);
- соціальні орієнтації військовослужбовців (професійне виконання завдань за призначенням; місце і роль Воєнної організації України в системі захисту національних інтересів держави; свідоме ставлення до виконання бойових завдань; здатність протистояти негативному інформаційно-психологічному впливу);
- професійні орієнтації військовослужбовців (дотримання норм професійної військової етики; додержання кодексу честі офіцерів; розвиток мотивації до військово-професійної діяльності; вірність військовій присязі, бойовим традиціям, гордість за належність до сил безпеки та оборони України (Михайлишин, Ващенко, & Стаднік, 2025; Ващенко & Ващенко, 2018).

Висновки

Підсумовуючи значення цивільно-військового співробітництва для сектору національної безпеки держави, слід наголосити, що структурні трансформації усіх ланок військово-цивільної взаємодії поки що не призвели до значних змін. Взаємодія між військовими

професіоналами і цивільним населенням не збільшує шанси на якісне виконання службово-бойових (бойових) завдань без шкоди для мирних мешканців.

Подальший розвиток цивільно-військового співробітництва передбачає:

- підвищення професіоналізму військових, насамперед офіцерських кадрів, їхньої професійної компетентності та соціальної відповідальності, що має стати основою кар'єрного просування офіцера;
- посилення виховного впливу на військовослужбовців, подолання його надмірної формалізації, підвищення довіри між усіма суб'єктами цивільно-військового співробітництва;
- ефективне використання корпоративної військово-професійної моралі, формування і розвиток політичної культури офіцерів, підтримання на високому рівні соціального і матеріально-економічного статусу військових;
- відпрацювання найбільш ефективних механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до процесів управління та контролю за системою національної безпеки держави;
- відродження національної системи військово-патріотичного виховання громадян у напрямку вірності демократичним цінностям.

Громадська безпека і порядок – це передусім захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки та оборони, органів державного та місцевого самоврядування, посадових осіб та широких верств громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від агресивного інформаційно-психологічного впливу.

Список використаних джерел

Ващенко, І. В., & Ващенко, Є. І. (2018). Цивільно-військові відносини в Україні як фактор національної безпеки: культурологічний аспект. *Влада та суспільство (історія, теорія, практика)*, 2 (46) (с. 31–41). Тбілісі: Асоціація відкритої дипломатії

Ващенко, І. В. & Полтавський, Е. М. (2024). Теорія і практика проведення спеціальних інформаційних операцій в умовах російсько-української війни. *Безпека держави*, 1 (3). 33–41. <https://doi.org/10.33405/2786-8613/2024/1/3/309909>

Доктрина «Цивільно-військове співробітництво». СП 9-00(01).01. Затв. наказом Головнокомандувача ЗСУ № 15860/С (2020) (Україна). <https://surl.lt/liiqsb>

Мельник, Ю. Б., Прокопенко, Ю. О., & Стаднік, А. В. (2015). Можливості педагогічної логістики і нові нейробіологічні підходи. *Актуальні питання освіти і науки: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 127–130). Харків: ХОГОКЗ. <https://doi.org/10.26697/9789669726056.2015.127>

Михайлишин, У. Б., Ващенко, І. В., & Стаднік, А. В. (2025). Аспекти психологічної безпеки та стійкості військовослужбовців сил безпеки і оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 1, 125–130. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.23>

Солдатенко, Г. В., Голумбівський, В. М., Сахно, М. Г., & Сподар, Я. Б. (Ред.) (2018). *Методичний посібник з організації цивільно-військового співробітництва в Національній гвардії України за стандартами НАТО*. Київ: ГУ НГУ

Стаднік, А. В., & Ващенко, І. В. (2019). Формування психологічної готовності майбутніх офіцерів до виконання завдань за призначенням в процесі навчання. *International Journal of Education and Science*, 2(4), 42–43. <https://doi.org/10.26697/ijes.2019.28>

Стаднік, А. В., Ващенко, І. В., & Мельник, Ю. Б. (2024). *Актуальні питання психології управління: навч. посіб.* Харків: ХОГОКЗ

Стаднік, А. В., & Мельник, Ю. Б. (2023). *Шкала задоволеності життям: метод. посіб.* Харків: ХОГОКЗ. <https://doi.org/10.26697/sri.krpochn/stadnik.melnyk.3.2023>

Ященко, В. А., Пилипчук, В. Г., Богуцький, П. П., Довгань, О. Д., Доронін, І. М., &

Петришин, О. В. (2020). *Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика: навч. посіб.* (В. Г. Пилипчук, Ред.). Київ; Одеса: Фенікс

ADP 6-22. *Army Leadership and The Profession*. (2019). Washington, DC: Government Printing Office. <https://surl.li/kooblz>

Huntington, S. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge: The Belknap Press

References

ADP 6-22. *Army Leadership and The Profession*. (2019). Washington, DC: Government Printing Office. <https://surl.li/kooblz>

Doktryna "Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo". SP 9-00(01).01 [Doctrine "Civil-Military Cooperation". SP 9-00(01).01]. Zatv. nakazom Holovnokomanduvacha ZSU № 15860/S (2020) (Ukraine). <https://surl.li/liqsb> [in Ukrainian]

Huntington, S. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge: The Belknap Press

Melnyk, Yu. B., Prokopenko, Yu. O., & Stadnik, A. V. (2015). *Mozhlyvosti pedahohichnoi lohistyky i novi neirobiolohichni pidkhody* [Possibilities of pedagogical logistics and new neurobiological approaches]. *Aktualni pytannia osvity i nauky: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (s. 127–130). Kharkiv: KhOHOKZ. <https://doi.org/10.26697/9789669726056.2015.127> [in Ukrainian]

Mykhailiyshyn, U. B., Vashchenko, I. V., & Stadnik, A. V. (2025). *Aspekty psykholohichnoi bezpeky ta stiikosti viiskovosluzhbovtiv syl bezpeky i oborony Ukrainy* [Aspects of psychological safety and resilience of servicemen of the security and defense forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Psykholohiia*, 1, 125–130. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.23> [in Ukrainian]

Soldatenko, H. V., Holumbivskiy, V. M., Sakhno, M. H., & Spodar, Ya. B. (Red.) (2018). *Metodychnyi posibnyk z orhanizatsii tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva v Natsionalnii hvardii Ukrainy za standartamy NATO* [Methodological manual on the organization of civil-military cooperation for the National Guard of Ukraine according to NATO standards]. Kyiv: HU NHU

Stadnik, A. V., & Melnyk, Yu. B. (2023). *Shkala zadovolenosti zhyttiam* [Life Satisfaction Scale]. Kharkiv: KhOHOKZ <https://doi.org/10.26697/sri.krpochn/stadnik.melnyk.3.2023> [in Ukrainian]

Stadnik, A. V., & Vashchenko, I. V. (2019). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv do vykonannia zavdan za pryznachenniam v protsesi navchannia* [Formation of psychological readiness of future officers to perform assigned tasks during the training process]. *International Journal of Education and Science*, 2(4), 42–43. <https://doi.org/10.26697/ijes.2019.28> [in Ukrainian]

Stadnik, A. V., Vashchenko, I. V., & Melnyk, Yu. B. (2024). *Aktualni pytannia psykholohii upravlinnia* [Current issues in management psychology]. Kharkiv: KhOHOKZ [in Ukrainian]

Vashchenko, I. V., & Poltavskiy, E. M. (2024). *Teoriia i praktyka provedennia spetsialnykh informatsiinykh operatsii v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny* [Theory and practice of conducting special information operations in the conditions of the russian-Ukrainian war]. *Bezpeka derzhavy*, 1 (3). 33–41. <https://doi.org/10.33405/2786-8613/2024/1/3/309909> [in Ukrainian]

Vashchenko, I. V., & Vashchenko, Ye. I. (2018). *Tsyvilno-viiskovi vidnosyny v Ukraini yak faktor natsionalnoi bezpeky: kulturolohichni aspekt* [Civil-military relations in Ukraine as a factor of national security: a cultural aspect]. *Vlada ta suspilstvo (istoriia, teoriia, praktyka)*, 2(46) (s. 31–41). Tbilisi: Asotsiatsiia vidkrytoi diplomatii [in Ukrainian]

Yashchenko, V. A., Pylypchuk, V. H., Bohutskiy, P. P., Dovhan, O. D., Doronin, I. M., & Petryshyn, O. V. (2020). *Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky i oborony: teoriia*

i praktyka [Democratic civilian control over the security and defense sector: theory and practice] (V. H. Pylypchuk, Red.). Kyiv; Odesa: Feniks [in Ukrainian]

Summary

CIVIL-MILITARY COOPERATION AS A FACTOR OF UKRAINE'S NATIONAL SECURITY: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

Igor Vashchenko,

PhD in History, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs

Anatoliy Stadnyk,

PhD in Medicine, Associate Professor,
State higher educational institution "Uzhhorod National University"

Petro Krut,

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs

Introduction. In the context of confrontation between democratic and authoritarian regimes, the growing threat of globalization of permanent armed conflicts, and rapid adaptation of the military organization of the state to the challenges of today, requires changes in the rules of modern armed conflicts and affects the economic and social foundations of society. When the adaptation of the military organization of the state to new instruments of warfare is carried out very quickly and inconsistently, the results of socio-economic and political changes can threaten or even destroy the previous levels of social status and material well-being of both civil society and the security and defense sector of the state. These circumstances make the study of civil-military cooperation in its socio-psychological dimension relevant for Ukraine in the context of large-scale armed aggression by the Russian Federation.

Purpose of the article. Analysis of the concept and substantiation of the characteristics of the socio-psychological aspect of civil-military cooperation between the armed forces and the civilian population during service and combat tasks.

Materials and Methods. This study uses theoretical research methods, including analysis, systematization, comparison, and generalization of scientific data, as well as interpretation of modern theoretical and empirical sources to gain a deeper understanding of the subject of the study. The conducted analysis of scientific sources indicates the insufficiency of the socio-psychological aspect in the studies of this issue.

Results. The socio-psychological aspect of civil-military cooperation is a set of values, orientations, attitudes, stable patterns of norms and rules of activity of state authorities, civil society institutions, and structures of the military organization of the state in the field of ensuring national security and defense, which corresponds to the European democratic tradition. Ways to increase the effectiveness of civil-military cooperation in conditions of large-scale armed aggression against Ukraine are: clear formation of tasks for each power structure and support of political decisions with an appropriate legislative framework; detailed delimitation of the sphere of interaction of state administration bodies and non-governmental public organizations; and improving the mechanisms for using civil society institutions to oversee the national security system.

An essential factor in increasing the effectiveness of civil-military cooperation in wartime is ensuring a high level of trust in the security and defense forces of the state among the population (especially those in the combat zone), and the prestige of being involved in the state's defense. The basis of trust should be: mutual understanding, participation, and the ability to interact and cooperate. In addition, today the priority area is the information and psychological security of the

civil-military sector, which should ensure the ability of military personnel to maintain an adequate mental state and professional behavior while performing assigned tasks. To protect social objects from negative influences, it is necessary to modernize the system of information and psychological support, which guarantees the protection of the psyche of the civilian population and military personnel from the enemy's negative information and psychological influence.

Conclusions. The socio-psychological aspect of civil-military cooperation is the harmonious interaction of civil society and its military organization, which determines a new quality of civil-military cooperation. This is, first of all, the protection of vital interests, rights and freedoms of man and citizen for society and the individual, the provision of which is a priority task of the activities of the security and defense forces, state and local self-government bodies, officials and broad segments of the public, who carry out coordinated measures to implement and protect their national interests.

Keywords: civil-military cooperation; civil society; security and defense forces; psychological culture; information and psychological security; psychological protection; psychological support.

М. В. Головіна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Головіна Маргарита Володимирівна,

<https://orcid.org/0009-0006-7824-586X>, e-mail: vpz@ngu.gov.ua,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. Стаття є викладенням результатів оригінального дослідження соціально-психологічних чинників самовільного залишення військових частин військовослужбовцями в умовах воєнного стану. СЗЧ розглянуто як психологічну установку, що містить когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Наведено результати анкетування різних груп і категорій військовослужбовців, що здійснили СЗЧ, в аспекті цих компонентів.

Ключові слова: військовослужбовці, самовільне залишення військових частин, професійна мотивація, ціннісно-смилова сфера, ставлення, установки.

Вступ

На теперішній час у підрозділах Національної гвардії України (НГУ) зростає кількість військовослужбовців, які здійснюють самовільне залишення військової частини (СЗЧ), тоді як суспільство потребує більшої кількості тих, хто захищатиме країну, у зв'язку із збройною агресією РФ проти України.

Практично в кожному підрозділі НГУ нараховуються військовослужбовці, які здійснили СЗЧ у період війни починаючи з 2014 р., незалежно від покладених на ці підрозділи завдань та їхнє призначення. Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави кількість таких військовослужбовців значно збільшилася з різних причин. Це, зокрема, соціальні, політичні, демографічні чинники, а також низка інших проблем. Поряд із тим вибір військовослужбовця щодо здійснення СЗЧ також обумовлений і низкою психологічних чинників, таких як посттравматичний стресовий розлад, страх бути вбитим або понівеченим тощо. Військовослужбовці НГУ прагнуть соціального визнання, економічної самостійності, активної професійної діяльності та кар'єрного зростання. Також залишається невирішеним питання, завдяки яким особистісним характеристикам стає можливим успішний розвиток почуття самоповаги, відчуття особистісної цінності, позитивного ставлення до себе тощо. Це явище негативно впливає на боєздатність підрозділів і потребує як глибокого наукового аналізу, так і розроблення дієвих психологічних заходів профілактики.

Проте на сьогоднішній день тисячі військовослужбовців НГУ гідно несуть службу у своїх підрозділах, обіймають керівні посади, тобто дедалі більше адаптуються до виконання покладених на підрозділ завдань в умовах воєнного стану. Актуальність теми обумовлена необхідністю вивчення психологічних чинників, що впливають на СЗЧ, та розроблення практичних рекомендацій для запобігання цьому явищу.

У відкритих джерелах немає конкретних статистичних даних щодо ставлення військовослужбовців до СЗЧ залежно від наявності статусу учасника бойових дій (УБД)

або категорії служби (контрактники, мобілізовані, добровольці). Доступна інформація переважно стосується загальної кількості засуджених за СЗЧ та інших військових правопорушень.

У 2023 р. за самовільне залишення військової частини було засуджено 1 577 військовослужбовців, з яких 30 – жінки. Це становить 61 % від усіх засуджених за військові кримінальні правопорушення цього періоду. Загальна кількість засуджених за військові злочини у 2023 р. склала 2 585 осіб, що значно перевищує показник 2022 р. (1 490 осіб) (Журавель, 2019). У 2022 р. було зареєстровано 6 000 справ за статтею про самовільне залишення частини, у 2023 р. – 16 000, а за перші два місяці 2024 р. – вже 4 690 справ (Гірик, 2024).

Мета статті – емпірично визначити соціально-психологічні чинники СЗЧ військовослужбовців в умовах війни.

СЗЧ є злочином, передбаченим статтею 407 Кримінального кодексу України (КК України). Воно охоплює ситуації, коли військовослужбовець без дозволу командування залишає місце несення служби або ухиляється від виконання обов'язків понад визначений строк. Ця дія може кваліфікуватися як адміністративне правопорушення або кримінальний злочин залежно від строку відсутності та наявності обтяжувальних обставин (Кримінальний кодекс України, 2001). СЗЧ охоплює нез'явлення вчасно на службу без поважних причин – неприбуття військовослужбовця до місця служби після відпустки, відрядження або лікування у встановлений строк (Карпенко, 2013).

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного залишення частини або неприбуття на службу у визначений час. Суб'єктом злочину є військовослужбовці, які проходять службу за контрактом або на строковій основі. Особливістю є те, що суб'єктом можуть бути як особи строкової служби, так і контрактники, що впливає на кваліфікацію діяння та міру покарання. Суб'єктивна сторона передбачає вину у формі прямого умислу. Військовослужбовець усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає їхні наслідки та бажає їхнє настання (Ленда, 2023). СЗЧ відрізняється від таких суміжних правопорушень, як: дезертирство (ст. 408 КК України), яке передбачає умисел ухилитися від служби назавжди; непокора (ст. 402 КК України) та залишення поля бою (ст. 429 КК України). Основним критерієм є строк відсутності та мотиви вчинення правопорушення (Науково-практичний коментар, 2021).

Таким чином, СЗЧ є серйозним військовим злочином, що підриває дисципліну та боєздатність армії. Законодавство України передбачає суворі покарання за такі дії, особливо в умовах воєнного стану. Водночас важливо забезпечити справедливий підхід до оцінки мотивів військовослужбовців, які вчинили подібні правопорушення, аби запобігти зловживанням у правозастосуванні.

Делінквентна поведінка, різновидом якої є СЗЧ, є результатом впливу на суб'єкта правопорушень тих чи інших чинників. Своєчасне виявлення детермінантів наведених правопорушень дає змогу сформулювати комплекс ефективних заходів, спрямованих на недопущення (або, принаймні, покращення динаміки щодо їхнього непоширення) в майбутньому вчинення відповідних суспільно небезпечних (шкідливих) діянь (Юнін та ін., 2024). У поясненні детермінованості делінквентної поведінки дослідники досі перебувають у межах осі «біологічне – психологічне – соціальне».

Досліджуючи особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України, автори дійшли висновку, що їй сприяють передусім соціальні чинники: труднощі під час проходження військової служби, її кардинальна відмінність від цивільного життя молоді до призову на військову службу, травматичні життєві обставини, вплив девіантних груп, які вже склалися у військовому колективі (Боднар & Макаренко, 2011).

О. Антоненко (2023) зазначає, що важливим чинником формування делінквентної поведінки військовослужбовців у бойових умовах є низька ідентифікація себе з товаришами по службі, сумніви в належній соціальній залученості, водночас мотиваційна роль

у формуванні стилю власного життя не усвідомлюється, що сприяє формуванню кримінальної поведінки. Таким чином, дослідник дійшов висновку, що до основних чинників делінквентної поведінки військовослужбовців слід віднести індивідуально-психологічні, особистісні та соціальні, визначальну роль тут відіграють увага та виховання з боку батьків до індивіда в дитячому віці.

В. Мозговий (2019) підсилює значущість індивідуально-психологічних чинників, зазначає, що особи, які виховувалися в дитячому та підлітковому віці без батьківської або материнської уваги та піклування, мають схильність до проявів делінквентної поведінки вище, ніж у повних сім'ях, майже у два рази, а найбільший відсоток військовослужбовців, схильних до делінквентної поведінки, виявлено серед осіб з недиференційованою гендерною ідентичністю, що пояснюється низьким рівнем виразності чоловічих і жіночих якостей та характерними для них соціально незрілими проявами інфантильних форм поведінки.

На думку А. Пащенко (2022), під час аналізу делінквентної поведінки військовослужбовців (зокрема СЗЧ) невинувато перебільшується «соціальний чинник», або внесок середовища у формування такої поведінки. Це виправдано презумпцією можливості ефективного виховного і дисциплінарного впливу на таких військовослужбовців. Проте неврахування індивідуально-психологічних чинників зводить до нуля можливості психодіагностичного прогнозу СЗЧ, побудови адекватних стратегій психопрофілактики.

На наш погляд, СЗЧ можна розглядати як специфічну установку, що формується під впливом певних обставин та внутрішніх переконань військовослужбовця. Установка визначається як стійка психічна готовність індивіда реагувати на певні об'єкти, ситуації або дії у визначений спосіб. Вона виконує регулятивну функцію поведінки, спрямовуючи сприйняття, оцінку та відповідні реакції людини в певних життєвих умовах, особливо в умовах стресу, ризику та високого психологічного навантаження. У структурі установки щодо СЗЧ імпліцитно містяться три основні компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий, що забезпечує її цілісність.

Матеріали та методи дослідження

Емпіричну вибірку дослідження склали 46 військовослужбовців НГУ, як з досвідом участі в бойових діях, так і без нього, які здійснили СЗЧ.

Було використано авторську анкету, розроблену з метою комплексного вивчення психологічних, моральних та організаційних чинників, що сприяють СЗЧ військовослужбовцями НГУ. Анкета охоплює 10 основних тематичних блоків питань, які спрямовані на: визначення соціально-демографічних характеристик військовослужбовця (вік, стать, рік призову, наявність статусу УБД, категорія служби); дослідження когнітивного компонента установки щодо СЗЧ через оцінку сприйняття труднощів служби, правових наслідків і виправданості вчинку; дослідження емоційного компонента установки, включно з оцінкою реакції на сам факт СЗЧ у товаришів по службі (засудження, розуміння, допомога); дослідження поведінкового компонента через моделювання можливої поведінки у випадку знання про СЗЧ іншого військовослужбовця; виявлення джерел соціальної підтримки, які могли б утримати особу від вчинення СЗЧ (командири, родичі, інші посадові особи).

Результати

Результати опитування різних груп і категорій військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, наведено в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1 – Уявлення військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, щодо найбільших труднощів служби в армії (у %)

	не УБД	УБД	усього	χ^2	p
відсутність особистої свободи	12,50	18,20	15,20	0,29	0,69
необхідність підкорятися	4,20	-	2,20	0,94	1,00
наявність нестатутних взаємовідносин	4,20	9,10	6,50	0,46	0,60
наявність великої кількості нарядів	-	-	-	-	-
наявність великої чисельності робіт	4,20	-	2,20	0,94	1,00
факти несправедливості з боку командирів	33,30	59,10	45,70	3,07	0,14
почуття відірваності від рідних і близьких	25,00	27,30	26,10	0,03	1,00
втома від постійного перебування в колективі	4,20	4,50	4,30	0,00	1,00
відсутність повноцінного і з власного бажання відпочинку	16,70	4,50	10,90	1,74	0,35
надмірна регламентованість військового життя	-	9,10	4,30	2,28	0,22
велика різниця в умовах життя в армії і до неї	12,50	13,60	13,00	0,01	1,00

Відповідно до таблиці 1 дійшли висновку про відсутність статистично значущих відмінностей між уявленнями про труднощі служби в армії військовослужбовців з різним характером досвіду.

Таблиця 2 – Уявлення військовослужбовців (в/сл) різних категорій, які здійснили СЗЧ, щодо найбільших труднощів служби в армії (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	уся- го	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	14,29	14,71	20,00	15,22	0,10	0,95
необхідність підкорятися	-	2,90	-	2,20	0,36	0,84
наявність нестатутних взаємовідносин	14,30	5,90	-	6,50	1,06	0,59
наявність великої кількості нарядів	-	-	-	-	-	-
наявність великої чисельності робіт	-	2,94	-	2,17	0,36	0,84
факти несправедливості з боку командирів	85,71	41,18	20,00	45,65	6,13	0,05
почуття відірваності від рідних та близьких	28,57	26,47	20,00	26,09	0,12	0,94
втома від постійного перебування в колективі	-	5,88	-	4,35	0,74	0,69
відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку	-	8,82	40,00	10,87	6,10	0,05
надмірна регламентованість військового життя	-	5,88	-	4,35	0,74	0,69
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	-	17,65	-	13,04	2,44	0,30

Порівняння таблиць 1 та 2 дало змогу виявити суттєві відмінності у ставленні до труднощів військової служби серед військовослужбовців, які мають статус УБД, та тих, хто його не має, а також серед різних категорій військовослужбовців (контрактники, мобілізовані, добровольці).

Далі в таблицях 3–12 наведено результати дослідження установки військовослужбовців щодо СЗЧ, включно із характеристикою цієї установки за когнітивним, емоційним та поведінковим компонентами.

Таблиця 3 – Ставлення військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, до самого явища СЗЧ (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
Чи вважаєте Ви самовільне залишення частини військовим злочином?	58,3	36,4	47,8	2,22	0,14

Таблиця 4 – Ставлення військовослужбовців різних категорій, які здійснили СЗЧ, до самого явища СЗЧ (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
Чи вважаєте Ви самовільне залишення частини військовим злочином?	42,86	44,12	80,00	47,83	2,33	0,31

Таблиця 5 – Поведінковий компонент установки на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
спробую відмовити, а якщо не вдасться – доповім за командою	51,35	33,33	47,83	0,94	0,33
погрожуватиму, що доповім за командою	47,73	100,00	48,89	1,07	0,30
спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу	47,50	50,00	47,83	0,01	0,91
заважати не буду, це його власна справа	34,78	60,87	47,83	3,14	0,08
зроблю вигляд, що нічого не знаю	46,67	100,00	47,83	1,12	0,29
відповісти не можу, не думав про це	48,72	42,86	47,83	0,08	0,78

Таблиця 6 – Поведінковий компонент установки на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
спробую відмовити, а якщо не вдасться – доповім за командою	14,29	20,59	20,00	19,57	0,15	0,93
погрожуватиму, що доповім за командою	-	3,03	-	2,22	0,37	0,83
спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу	14,29	11,76	20,00	13,04	0,27	0,87
заважати не буду, це його власна справа	57,14	44,12	80,00	50,00	2,41	0,30
зроблю вигляд, що нічого не знаю	14,29	-	-	2,17	5,70	0,06
відповісти не можу, не думав про це	14,29	17,65	-	15,22	1,06	0,59

Таблиця 7 – Емоційний (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
на загальне засудження	16,67	-	8,70	4,02	0,04
на поблажливість	8,33	9,09	8,70	0,01	0,93
на розуміння	50,00	68,18	58,70	1,57	0,21
на допомогу	12,50	40,91	26,09	4,80	0,03

Таблиця 8 – Емоційний (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
на загальне засудження	-	11,76	-	8,70	1,55	0,46
на поблажливість	14,29	8,82	-	8,70	0,75	0,69
на розуміння	57,14	55,88	80,00	58,70	1,05	0,59
на допомогу	42,86	20,59	40,00	26,09	2,06	0,36

Таблиця 9 – Емоційний (ставлення) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	4,17	9,09	6,52	0,46	0,50
необхідність підкорятися	-	-	-	-	-
нестатутні взаємовідносини	16,67	9,09	13,04	0,58	0,45
надмірна кількість нарядів	-	-	-	-	-
надмірно велика чисельність робіт	-	-	-	-	-
факти несправедливості з боку офіцерів	33,33	50,00	41,30	1,32	0,25
почуття відірваності від рідних та близьких	37,50	18,18	28,26	2,11	0,15
втома від постійного перебування в колективі	-	-	-	-	-
відсутність можливості повноцінного та за власним вибором відпочинку	12,50	13,64	13,04	0,01	0,91
зайва регламентованість армійського життя	4,17	4,55	4,35	0,004	0,95
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	4,17	4,55	4,35	0,004	0,95
хвороба близьких, рідних	33,33	31,82	32,61	0,01	0,91
ніщо виправдати самовільне залишення частини не може	4,17	-	2,17	0,94	0,33

Таблиця 10 – Емоційний (ставлення) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрак- том	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	усьо- го	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	14,29	2,94	20,00	6,52	2,90	0,24
необхідність підкорятися	-	-	-	-	-	-
нестатутні взаємовідносини	14,29	14,71	-	13,04	0,84	0,66
надмірна кількість нарядів	-	-	-	-	-	-
надмірно велика чисельність робіт	-	-	-	-	-	-
факти несправедливості з боку офіцерів	71,43	38,24	20,00	41,30	3,69	0,16
почуття відірваності від рідних та близьких	28,57	29,41	20,00	28,26	0,19	0,91
втома від постійного перебування в колективі	-	-	-	-	-	-
відсутність можливості повноцінного та за власним вибором відпочинку	14,29	8,82	40,00	13,04	3,75	0,15
зайва регламентованість армійського життя	-	5,90	-	4,30	0,74	0,69
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	-	5,90	-	4,30	0,74	0,69
хвороба близьких, рідних	42,86	29,41	40,00	32,61	0,62	0,74
ніщо виправдати самовільне залишення частини не може	-	2,94	-	2,17	0,36	0,84

Таблиця 11 – Поведінковий (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
найбільше у професійній сфері	20,83	31,82	26,09	0,72	0,40
найбільше у сімейній сфері	20,80	4,50	13,00	2,69	0,10
найбільше у стосунках з друзями та іншими важливими людьми	4,20	4,80	4,40	0,01	0,92
не вплине, або, навпаки, змінить життя на краще	33,30	40,90	37,00	0,28	0,60

Таблиця 12 – Поведінковий (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	усьо- го	χ^2	p
найбільше у професійній сфері	42,86	20,59	40,00	26,09	2,06	0,36
найбільше у сімейній сфері	14,30	11,80	20,00	13,00	0,27	0,87
найбільше у стосунках з друзями та іншими важливими людьми	-	6,10	-	4,40	0,76	0,68
не вплине, або, навпаки, змінить життя на краще	42,90	38,20	20,00	37,00	0,75	0,69

Обговорення

За даними таблиці 1 видно, що для військовослужбовців, які не мають статусу УБД, найбільш значущими показниками труднощів у службі є факти несправедливості з боку командирів (33,3 %), почуття відірваності від рідних та близьких (25 %) та відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку (16,7 %). Офіс омбудсмена України зафіксував численні порушення прав військовослужбовців, зокрема незаконні дії командирів. Наприклад, у 211-й понтонно-мостовій бригаді командир взводу вимагав гроші, погрожував та знущався над підлеглими (Права людини, 2023).

Тривале перебування на полігонах та в зонах бойових дій, яке може сягати 8-9 місяців на рік, призводить до розпаду сімей або кризових ситуацій у родинах військовослужбовців. Військовослужбовці часто скаржаться на ненадання відпусток та звільнень під час служби. Зокрема, мають місце випадки ненадання гарантованої законом відпустки протягом усього періоду служби та незаконні затримки з демобілізацією. Це, зі свого боку, впливає на рішення про звільнення з армії (Гаврилова & Матвійчук, 2024).

Водночас найменш значущими труднощами військової служби є наявність великої кількості нарядів і надмірна регламентованість військового життя (по 0 %) та необхідність підкорятися, наявність нестатутних взаємовідносин, наявність великої чисельності робіт, втома від постійного перебування в колективі (по 4,2 %).

Підпорядкування є фундаментальним принципом військової служби, який більшість особового складу сприймає як невід'ємну складову своєї професії. Тому, хоча необхідність підкорятися може спричиняти певний дискомфорт, вона не розглядається як значна проблема.

Говорячи про військовослужбовців, які мають статус УБД, варто зазначити, що найбільш значущими показниками труднощів служби для них є факти несправедливості з боку командирів (59,1 %), почуття відірваності від рідних та близьких (27,3 %) і відсутність особистої свободи (18,2 %). Військовослужбовці, незалежно від наявності статусу УБД, стикаються з подібними труднощами, проте їхня інтенсивність відрізняється. Для всіх військових найбільш значущими проблемами є несправедливість з боку командирів, почуття відірваності від рідних і брак повноцінного відпочинку. Однак серед представників зі статусом УБД ці труднощі відчуються гостріше: несправедливість з боку командирів непокоїть їх майже вдвічі більше (59,1 % проти 33,3 %), а також вони частіше констатують обмеження особистої свободи (18,2 %). Це свідчить про те, що бойовий досвід загострює сприйняття несправедливості та обмежень у військовій службі.

Разом з тим найменш значущими труднощами військової служби для цієї категорії військовослужбовців є необхідність підкорятися, наявність великої кількості нарядів та великої чисельності робіт (по 0 %), а також втома від постійного перебування в колективі, відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку (по 4,5 %).

Військовослужбовці, як зі статусом УБД, так і без нього, подібно оцінюють найменш значущі труднощі служби, зокрема необхідність підкорятися, виконання нарядів та значну кількість робіт. Це свідчить про те, що згадані аспекти сприймаються як невід'ємна складова військової служби та не спричиняють суттєвого дискомфорту.

Основна розбіжність полягає у ставленні до втоми від постійного перебування в колективі та можливості відпочинку. Для військовослужбовців без статусу УБД відсутність повноцінного відпочинку не є значною проблемою, тоді як для представників із статусом УБД це питання постає актуальніше (4,5 %). Це може бути пов'язано з інтенсивнішим навантаженням та психологічним виснаженням після бойового досвіду.

Проведений аналіз даних таблиці 2 дав змогу визначити уявлення військовослужбовців різних категорій (контрактники, мобілізовані, добровольці), які самовільно залишили військову частину (СЗЧ), щодо найбільших труднощів служби в армії.

За результатами аналізу встановлено статистично значущі відмінності за двома показниками: «факти несправедливості з боку командирів» ($\chi^2 = 6,13$; $p \leq 0,05$) та «відсутність

повноцінного та з власного бажання відпочинку» ($\chi^2 = 6,10$; $p \leq 0,05$). Так, несправедливість з боку командирів найбільш гостро сприймають військовослужбовці за контрактом (86 %), значно менше – мобілізовані (41 %) та добровольці (20 %).

Проблема відсутності повноцінного і добровільного відпочинку є найбільш значущою для добровольців (40 %), менш вираженою для мобілізованих (9 %) та зовсім не згадується військовослужбовцями за контрактом. Як зазначає Центр психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України (2025), саме відсутність законодавчо гарантованих відпусток та порушення прав на відпочинок стає чинником, що поглиблює невдоволення військовою службою серед особового складу.

Незважаючи на виявлені статистично значущі відмінності, низка труднощів сприймається військовослужбовцями різних категорій приблизно однаково. Серед них – почуття відірваності від рідних та близьких (26 % загалом), відсутність особистої свободи (15 % загалом), нестатутні взаємовідносини (7 % загалом). Це свідчить про універсальний характер зазначених проблем для різних категорій військовослужбовців.

Такі аспекти, як необхідність підкорятися, велика чисельність робіт, втому від постійного перебування в колективі, надмірна регламентованість життя в армії та значна відмінність в умовах життя до армії та під час служби, мають низькі показники значущості та не є істотними труднощами для більшості опитаних військовослужбовців. Подібні результати також підтверджуються дослідженням Тиждень.ua (Чому військовослужбовці розчаровуються, 2023), де зазначається, що певні складності військової служби сприймаються як нормальні та невід’ємні аспекти військової діяльності.

Військовослужбовці зі статусом УБД та категорія тих, хто перебуває на службі за контрактом, найбільш гостро відчують проблему несправедливості з боку командирів (відповідно, 59,1 % і 86 %). Це свідчить про підвищену чутливість до цієї проблеми в осіб з бойовим досвідом та тих, хто професійно пов’язаний з військовою службою. Натомість добровольці та мобілізовані значно менше акцентують увагу на цій проблемі (20 % та 41 % відповідно). Таким чином, статус УБД та категорія служби впливають на сприйняття несправедливості, що може бути пов’язано з очікуванням визнання їхніх заслуг та справедливого ставлення з боку командування.

Водночас проблема відсутності повноцінного і добровільного відпочинку є значущою для військовослужбовців без статусу УБД (16,7 %), добровольців (40 %) та менш значущою для мобілізованих (9 %). У військовослужбовців за контрактом ця проблема взагалі не зазначена, що свідчить про різні очікування щодо організації служби та умов відпочинку залежно від категорії та досвіду особового складу.

Щодо почуття відірваності від рідних та близьких слід зазначити, що цей аспект рівномірно сприймається як військовослужбовцями з УБД і без нього (відповідно, 27,3 % і 25 %), так і серед різних категорій військовослужбовців (загалом 26 %). Це свідчить про універсальний характер окресленої проблеми, незалежно від наявного бойового досвіду чи способу комплектування армії.

Нестатутні взаємовідносини та відсутність особистої свободи також є приблизно однаково значущими для всіх категорій військовослужбовців незалежно від статусу УБД (відповідно, близько 7 % та 15 %), що може свідчити про системні аспекти цих проблем у підрозділах.

Водночас такі труднощі, як необхідність підкорятися, велика кількість нарядів, втому від постійного перебування в колективі та надмірна регламентованість життя в армії, є найменш значущими як для військовослужбовців з різним статусом УБД, так і для представників підрозділів різних категорій. Ці аспекти, ймовірно, сприймаються військовими як невід’ємна частина армійського життя, що підтверджує адаптивний характер військового персоналу до специфіки служби.

На підставі даних, наведених у таблиці 3, можемо дійти висновку про те, що військовослужбовці без статусу УБД більшою мірою вважають СЗЧ злочином, ніж військовослужбовці, які мають посвідчення УБД. Військовослужбовці зі статусом УБД вже довели свою участь у бойових діях і можуть розглядатися як ті, хто зазнав значного фізичного та психологічного навантаження. Це може впливати на оцінку їхніх дій у разі СЗЧ. Ті, хто не має посвідчення УБД, можуть сприйматися як менш мотивовані чи навіть такі, що ухиляються від виконання обов'язків. Хоча закон однаковий для всіх військовослужбовців, суди та командири можуть зважати на бойовий досвід під час розглядання справи про СЗЧ. Наявність підтвердженого УБД може бути пом'якшувальною обставиною, особливо тоді, якщо можна довести, що військовий мав психологічні або моральні причини для свого вчинку. Військові, які пройшли бойові дії, можуть мати посттравматичний стресовий розлад або емоційне виснаження, що розглядається як причина їхніх дій. У деяких випадках це може змусити командування або суди лояльніше підходити до оцінки їхніх вчинків.

З огляду на різницю в мотивації та ставленні ті, хто вже має статус УБД, здебільшого сприймаються як люди, що виконали свій обов'язок і заслужили певну повагу. У разі їхнього СЗЧ можуть розглядати причини, пов'язані із втомою чи особистими труднощами. Водночас військовослужбовці без підтвердження УБД можуть розглядатися як такі, що ще не довели свою відданість справі, та їхня відсутність у частині може інтерпретуватися як свідома спроба уникнути служби.

Сприйняття СЗЧ як злочину серед військовослужбовців залежить від їхнього статусу, мотивації та рівня військової підготовки. Зокрема, 42,86 % контрактників вважають СЗЧ злочином, що пояснюється їхнім професійним підходом до служби. Як досвідчені військові, вони усвідомлюють важливість дисципліни, проте можуть також розуміти об'єктивні причини такого вчинку, зокрема психологічне виснаження чи проблеми з командуванням. Це пояснює, чому рівень засудження СЗЧ серед контрактників є нижчим порівняно з іншими категоріями військових.

Серед мобілізованих 44,12 % вважають СЗЧ злочином, що обумовлено їхньою вимушеною адаптацією до військової служби. Оскільки мобілізовані не мають попереднього бойового досвіду, для них сувора дисципліна є необхідною умовою збереження боєздатності та виживання. Вони значною мірою покладаються на порядок у підрозділі та командирів, тому будь-яке порушення військового статуту, особливо залишення частини, сприймається як небезпечний прецедент. Незначна різниця між показниками контрактників і мобілізованих свідчить про те, що в умовах бойових дій обидві групи схильні до подібного ставлення до СЗЧ.

Найвищий рівень засудження СЗЧ спостерігається серед добровольців, 80 % з яких вважають його злочином. Це пояснюється високою мотивацією та свідомим вибором служби, що формує в них більш категоричне ставлення до дисципліни. Добровольці часто керуються патріотичними або морально-етичними переконаннями, тому розглядають СЗЧ як зраду товаришів по службі та підлив загальної боєздатності підрозділу. Для них військовий порядок і відповідальність є ключовими показниками ефективності армії, тому вони менш схильні виправдовувати СЗЧ особистими обставинами чи психологічними чинниками.

Серед військових без статусу УБД причини СЗЧ здебільшого мають загальний або особистий характер. Часто фіксуються скарги на негативне ставлення до особового складу, ігнорування командуванням проблем підлеглих, загальну недовіру до керівництва, а також сімейні та медичні обставини. Окремі випадки пов'язані з алкогольною залежністю та небажанням служити. Такі причини можуть свідчити про недостатню адаптацію мобілізованих військовослужбовців до армійських умов та низьку морально-психологічну стійкість частини з них.

Натомість військовослужбовці зі статусом УБД частіше називають причини, пов'язані з морально-психологічним станом та проблемами у військовій структурі. Більшість з них наголошує на несправедливому чи жорстокому ставленні з боку командирів та інструкторів,

приниженні, побитті, випадках вимагання грошей. Також фіксуються випадки СЗЧ після загибелі товаришів по службі або отримання бойових поранень, що може свідчити про виснаження та недостатню підтримку з боку військового керівництва. Таким чином, військові з бойовим досвідом частіше залишають частину через системні проблеми у війську, тоді як особи без статусу УБД більше керуються особистими мотивами.

Аналіз причин СЗЧ серед військовослужбовців залежно від наявності статусу УБД виявив суттєві відмінності між двома категоріями. Військовослужбовці без бойового досвіду частіше називають особисті причини залишення служби, серед яких сімейні обставини, проблеми зі здоров'ям, конфлікти з командирами та загальне невдоволення військовою службою. В окремих випадках фіксується негативне ставлення до армії загалом, що проявляється у висловах про ігнорування з боку командування та сприйняття військових як «розхідного матеріалу».

Зі свого боку військовослужбовці, які мають статус УБД, значно частіше визначають системні проблеми у військових підрозділах, що вплинули на їхнє рішення залишити частину. Найпоширенішими поміж них є: несправедливість командування, випадки побиття, приниження, нестатутні взаємовідносини та вимагання грошей. Додатково фіксуються випадки, коли військові, які пережили поранення або втрату товаришів, не отримали належної медичної чи моральної підтримки, що стало причиною їхнього морального та психологічного виснаження.

Отримані дані свідчать про те, що причини СЗЧ серед військовослужбовців з бойовим досвідом і без нього суттєво різняться. Якщо для першої категорії ключовими показниками є проблеми у військовій системі та морально-психологічне вигорання, то для другої – особисті труднощі та відсутність мотивації до подальшої служби. Це свідчить про необхідність реформ у системі військового управління, зокрема в частині вдосконалення комунікації між командуванням і особовим складом, запровадження програм психологічної підтримки та забезпечення належних умов служби для всіх категорій військових.

Аналіз очікуваного покарання за СЗЧ серед військовослужбовців показує розподіл відповідей між дисциплінарною, адміністративною та кримінальною відповідальністю. Більшість респондентів (приблизно половина) вважає, що за СЗЧ вони будуть покарані кримінально, що свідчить про усвідомлення серйозності правопорушення. Значна частина опитаних висловлює думку про можливість дисциплінарного або адміністративного покарання, що може відображати їхній рівень поінформованості про правові наслідки такого вчинку або сподівання на поблажливе ставлення командування.

Серед тих, хто очікує кримінального покарання, можна припустити, що є такі, хто або має досвід спілкування з військовою прокуратурою, або ознайомлений із чинним законодавством. Деякі військові зазначають адміністративну відповідальність, що, ймовірно, свідчить про їхнє переконання, що справа не дійде до суду, а обмежиться штрафами чи іншими адміністративними санкціями. Водночас частина респондентів вважає, що наслідки будуть лише дисциплінарними, що може свідчити або про їхню впевненість у підтримці командування, або про легковажне ставлення до правових наслідків.

Ці результати показують неоднорідне розуміння військовослужбовцями юридичних наслідків СЗЧ, що може бути пов'язано із браком правової обізнаності чи індивідуальними випадками, коли командири застосовують різні підходи до покарання. Важливо окреслити, що наявність випадків, коли військові обирали відповідь «що буде, те буде» або зазначали одночасно кілька типів покарання, може свідчити про невизначеність у сприйнятті правових наслідків чи залежність рішення від обставин конкретного випадку. Це доводить необхідність більш чіткої комунікації щодо правових наслідків СЗЧ у військових підрозділах.

Аналіз поведінкового компонента установки військовослужбовців щодо СЗЧ демонструє певні відмінності між категоріями, які мають статус УБД, та тими, хто його не має. Зокрема, військовослужбовці без статусу УБД частіше виявляють готовність відмовити товариша від

вчинення СЗЧ або повідомити про це командування (51,35 % проти 33,33 %). Проте значна частина військових із досвідом бойових дій схильна не втручатися чи розглядає ситуацію як особистий вибір (60,87 % проти 34,78 %), що може свідчити про більший рівень розуміння морально-психологічного стану товаришів.

Цікаво, що 100 % військовослужбовців зі статусом УБД зазначили, що будуть погрожувати доповіддю за командою або просто удавати, що нічого не знають. Це може свідчити як про більш прагматичний підхід до подібних ситуацій, так і про уникнення відкритого протистояння з товаришами по службі. Водночас загальна частина респондентів, які не мають чіткої позиції щодо СЗЧ і не замислювалися над цим питанням, є приблизно однаковою для обох груп (48,72 % серед військових без УБД і 42,86 % серед тих, хто має цей статус), що демонструє загальну невизначеність у сприйнятті цього явища.

Отримані результати свідчать про те, що військовослужбовці, які не мають бойового досвіду, частіше вважають своїм обов'язком протидіяти СЗЧ, тоді як військові з підтвердженням УБД можуть мати більш гнучке або нейтральне ставлення до цього питання. Це може бути наслідком як особистого бойового досвіду, так і зміни пріоритетів у межах колективу. Відсутність статистично значущих відмінностей (усі значення χ^2 мають $p > 0,05$) вказує на те, що загальна поведінкова установка щодо СЗЧ серед особового складу не є однозначною і формується під впливом як особистих переконань, так і умов служби.

Аналіз поведінкового компонента установки військовослужбовців на СЗЧ показує певні відмінності залежно від категорії військовослужбовців (контрактники, мобілізовані, добровольці). Контрактники та мобілізовані частіше зазначають, що намагатимуться відмовити товариша від СЗЧ, а в разі невдачі доповідатимуть командуванню (14 % та 21 % відповідно). Добровольці також виявляють подібну поведінку (20 %), проте серед них помітно більше тих, хто вважає, що СЗЧ – це особиста справа військового, і вони не будуть втручатися (80 % добровольців проти 57 % контрактників і 44 % мобілізованих).

Погрози доповісти про СЗЧ практично не застосовуються контрактниками і добровольцями, тоді як серед мобілізованих цей показник становить 3 %. Водночас добровольці частіше за інші групи обирають варіант «спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу» (20 %), що може свідчити про їхнє розуміння складної моральної ситуації та небажання втручатися безпосередньо. Контрактники та мобілізовані рідше дотримуються такої позиції (14 % і 12 % відповідно).

Значення χ^2 для всіх відповідей є статистично незначущими ($p > 0,05$), що вказує на відсутність кардинальних відмінностей між групами військовослужбовців у їхньому ставленні до СЗЧ. Проте можна виділити таку тенденцію: контрактники більш схильні до дотримання статутної дисципліни, мобілізовані – до пасивного невтручання, а добровольці, ймовірно, через особливості їхнього добровільного вступу до війська частіше виявляють нейтральну або лояльну позицію щодо особистого вибору військовослужбовця.

Аналіз емоційного (оцінного) компонента реакції на СЗЧ залежно від бойового досвіду виявляє значні відмінності між військовослужбовцями зі статусом УБД та тими, хто його не має. Загальне засудження СЗЧ спостерігається лише поміж військовослужбовців без УБД (16,67 %), тоді як серед осіб, що мають бойовий досвід, такий варіант не підтримується. Це може свідчити про те, що ті, хто пройшов бойові дії, краще розуміють причини відповідного рішення та схильні не розглядати його виключно як порушення дисципліни. Статистичний аналіз підтверджує, що ця відмінність є значущою ($\chi^2 = 4,02$, $p = 0,04$).

Важливо, що найбільш поширеною емоційною реакцією є розуміння, яке частіше проявляють військові зі статусом УБД (68,18 %) порівняно з тими, хто не має бойового досвіду (50 %). Ця тенденція може бути пов'язана з усвідомленням психологічного навантаження, стресу та можливих обставин, які змушують військовослужбовців ухвалювати такі рішення. Поблажливість до СЗЧ демонструється на приблизно однаковому рівні серед обох груп

(8,33 % та 9,09 %), що свідчить про відсутність значущих відмінностей у сприйнятті цього аспекту.

Значна різниця спостерігається в готовності надати допомогу військовослужбовцю, який залишив частину: серед осіб зі статусом УБД цей показник становить 40,91 %, тоді як серед тих, хто не має бойового досвіду, – лише 12,50 %. Відмінність є статистично значущою ($\chi^2 = 4,80$, $p = 0,03$), що вказує на більш високу схильність військових з бойовим досвідом підтримувати своїх товаришів. Це може пояснюватися згуртованістю підрозділів, що брали участь у бойових діях, а також усвідомленням труднощів, з якими стикаються військовослужбовці у складних умовах.

Аналіз емоційного (оцінного) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців різних категорій показує, що загальне засудження частіше висловлюють мобілізовані військові (11,76 %), тоді як контрактники та добровольці такий варіант не підтримують. Це може свідчити про те, що мобілізовані, які опинилися в армії за призовом, схильні розглядати СЗЧ як порушення дисципліни, тоді як добровольці та контрактники більше орієнтовані на особисті обставини кожного з них. Проте значення $\chi^2 = 1,55$ ($p = 0,46$) не вказує на статистично значущі відмінності.

Реакція у вигляді розуміння є найбільш поширеною поміж усіх категорій військових. Вона найчастіше проявляється серед добровольців (80 %), що свідчить про їхню більшу емпатію та готовність визнавати особисті мотиви товаришів. Контрактники та мобілізовані мають подібний рівень цієї реакції (57,14 % та 55,88 % відповідно). Поблажливість виявляється порівняно рідко, найчастіше серед контрактників (14,29 %), що може свідчити про певну гнучкість у ставленні до дисциплінарних порушень у професійному оточенні.

Щодо допомоги військовослужбовцю, який залишив частину, то її найчастіше готові надати контрактники (42,86 %) та добровольці (40 %), тоді як серед мобілізованих цей показник значно нижчий (20,59 %). Це може пояснюватися тим, що контрактники та добровольці мають сильнішу мотивацію до служби й більш тісні зв'язки з побратимами, тоді як мобілізовані можуть сприймати СЗЧ більш відсторонено. Проте значення $\chi^2 = 2,06$ ($p = 0,36$) свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей, що визначає загальну схильність усіх категорій військових до розуміння та підтримки, хоча й з певними варіаціями.

Аналіз емоційного (ставлення) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців із різним бойовим досвідом показує, що найбільш вагомим чинником є факти несправедливості з боку офіцерів (41,30 %). Військовослужбовці зі статусом УБД частіше виділяють цей показник (50%), ніж ті, хто такого статусу не має (33,33%). Це може свідчити про те, що бойовий досвід робить військових більш чутливими до несправедливості, оскільки вони очікують справедливого ставлення від командування після участі в бойових діях. Однак значення $\chi^2 = 1,32$ ($p = 0,25$) не є статистично значущим, що говорить про відносно рівномірний розподіл цієї думки.

Серед інших важливих чинників виділяють почуття відірваності від рідних та близьких, яке частіше проявляється у військовослужбовців без статусу УБД (37,50 %) порівняно з тими, хто має бойовий досвід (18,18 %). Це може бути пов'язано з тим, що військові, які не брали участі в бойових діях, психологічно важче переживають розлуку з сім'єю, тоді як ветерани можуть бути більш адаптованими до таких умов. Також значну роль відіграє хвороба близьких (32,61 %), яка однаково часто визначається як військовими зі статусом УБД, так і без нього.

Менш поширеними, але все ж реальними причинами негативного ставлення до армійської служби є відсутність можливості повноцінного відпочинку (13,04 %) та нестатутні взаємовідносини (13,04 %). Відсутність особистої свободи в армії зазначають 6,52 % опитаних, що може свідчити про адаптацію більшості військових до армійських умов. Варто наголосити, що лише 2,17 % військових вважають, що СЗЧ не може бути виправданим за жодних обставин, що свідчить про загальну тенденцію до розуміння або навіть виправдання таких вчинків залежно від обставин.

Аналіз емоційного (ставлення) компонента реакції на СЗЧ серед різних категорій військовослужбовців показує, що найбільш значущим чинником є факти несправедливості з боку офіцерів (41,30 %). Цей показник найвищий серед військовослужбовців за контрактом (71,43 %), тоді як серед мобілізованих він становить 38,24 %, а серед добровольців – лише 20 %. Це може свідчити про те, що військові, які довше перебувають на службі, частіше стикаються з проявами несправедливості з боку командного складу, що може спричинити негативне ставлення до армійської системи та сприяти появі думок про залишення частини.

Іншим значущим аспектом є хвороба близьких та рідних, яка в середньому непокоїть 32,61 % військових. Цей показник найвищий серед контрактників (42,86 %) та добровольців (40 %), тоді як серед мобілізованих він трохи нижчий (29,41 %). Це може пояснюватися тим, що військовослужбовці за контрактом і добровольці частіше мають усталені сімейні обов'язки, що підвищує емоційний вплив таких ситуацій. Водночас почуття відірваності від рідних та близьких є доволі рівномірно поширеним серед усіх категорій військових (28,26 %), що говорить про загальну проблему адаптації до умов армійської служби.

Додатковими чинниками, що впливають на ставлення до СЗЧ, є відсутність можливості повноцінного відпочинку (13,04 %) та нестатутні взаємовідносини (13,04 %). Відсутність особистої свободи у військовослужбовців непокоїть 6,52 % опитаних, причому цей показник значно вищий серед добровольців (20 %) та контрактників (14,29 %) порівняно з мобілізованими (2,94 %). Це може свідчити про те, що добровольці, які прийшли на службу з власної ініціативи, можуть мати вищі очікування щодо рівня автономії та справедливості в армії, що, зі свого боку, впливає на їхнє ставлення до можливості СЗЧ.

Проаналізувавши відповіді респондентів щодо можливого виправдання СЗЧ, можна виокремити кілька ключових аспектів. Зокрема, частина військовослужбовців не вважає можливим виправдати такі дії за жодних обставин, наголошуючи на їхній незаконності та дисциплінарній відповідальності. Водночас інші респонденти розглядають питання більш ситуаційно, зазначаючи, що причинно-наслідкові зв'язки можуть бути різними, а кожен випадок потребує окремої оцінки. Це свідчить про наявність як жорсткої нормативної позиції щодо військової дисципліни, так і певного рівня розуміння складних обставин, які можуть спонукати військового до такого рішення.

До найпоширеніших чинників, які респонденти вважають виправданням СЗЧ, належать сімейні обставини, зокрема хвороба близьких або необхідність їхнього відвідування. Відсутність можливості підтримати родину в критичний момент може призводити до психологічного напруження та, як наслідок, ухвалення радикальних рішень. Крім того, важливу роль відіграє особистий стан здоров'я військовослужбовця та можливі труднощі з отриманням належного медичного обстеження чи лікування, особливо в умовах бойових дій. Недостатня увага командування до таких проблем може підвищувати ризик ухилення від служби.

Ще одним аспектом, який виділяють респонденти, є організаційна несправедливість та безпідставність перебування військовослужбовця в підрозділі, що може означати порушення у процедурах проходження військово-лікарської комісії або необґрунтоване залучення до служби. Таким чином, у більшості відповідей простежується соціально-психологічний підтекст, який свідчить про необхідність удосконалення механізмів підтримки військовослужбовців, запобігання дисциплінарним порушенням та підвищення рівня комунікації між командуванням і особовим складом.

Аналіз поведінкового (оцінного) компонента реакції військовослужбовців на СЗЧ залежно від бойового досвіду говорить про різні уявлення щодо його наслідків. Найбільш суттєвий вплив респонденти очікують у професійній сфері (26,09 %), що може свідчити про усвідомлення негативних кар'єрних перспектив у разі такого порушення. Цікаво, що серед військових зі статусом УБД ця частка вища (31,82 %), що може бути зумовлено їхнім розумінням жорсткіших дисциплінарних норм у відповідних професійних структурах.

Водночас значна частина військовослужбовців (37,00 %) вважає, що СЗЧ не матиме значного впливу на їхнє життя або навіть змінить його на краще. Цей показник дещо вищий поміж осіб зі статусом УБД (40,90 %), що може свідчити про відчуття професійного вигорання або втрату мотивації до подальшого проходження служби. Вплив на сімейну сферу оцінюється неоднозначно: 20,80 % серед військових без статусу УБД констатують його важливість, тоді як серед самих УБД цей показник значно нижчий (4,50 %), що може пояснюватися адаптацією до довготривалої відсутності в родинному колі.

Значно менше військових вважають, що СЗЧ вплине на їхні відносини з друзями чи іншими важливими людьми (4,40 %). Це може свідчити про те, що соціальні зв'язки або вже адаптовані до військової специфіки, або що СЗЧ не сприймається як такий вчинок, що кардинально змінює соціальне життя. Отримані результати підтверджують необхідність посилення профілактичної роботи з особовим складом щодо усвідомлення правових та соціальних наслідків дисциплінарних порушень.

Аналіз поведінкового (оцінного) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців різних категорій виявив відмінності в оцінці його можливих наслідків. Найбільш критично до цього ставляться контрактники та добровольці, адже 42,86 % і 40,00 % з них, відповідно, вважають, що СЗЧ найбільше вплине на їхню професійну сферу. Водночас мобілізовані військові (20,59 %) значно рідше очікують такі наслідки, що може пояснюватися їхнім тимчасовим статусом у війську та меншою орієнтацією на довгострокову військову кар'єру.

Важливість сімейної сфери як потенційно постраждалої від СЗЧ оцінюється відносно рівномірно (від 11,80 % до 20,00 % у різних категоріях), що свідчить про загальне усвідомлення військовими впливу їхніх рішень на родину. Водночас вплив на соціальні зв'язки (стосунки з друзями та важливими людьми) оцінюється як мінімальний — лише 6,10 % мобілізованих військових назвали цей аспект, а контрактники та добровольці не згадали його взагалі.

Цікаво, що найбільше військовослужбовців, які вважають, що СЗЧ не вплине на їхнє життя або навіть змінить його на краще, виявилось серед контрактників (42,90 %) та мобілізованих (38,20 %), тоді як поміж добровольців цей показник удвічі нижчий (20,00 %). Це може свідчити про те, що добровольці більш критично ставляться до такого явища, тоді як деякі військовослужбовці за контрактом та мобілізацією розглядають СЗЧ як можливість змінити ситуацію у своєму житті. Подібні результати доводять потребу в диференційованих підходах до профілактики дисциплінарних порушень у військовому середовищі.

Відповіді військовослужбовців на твердження щодо впливу їхнього вчинку на подальше життя констатують наявність різних підходів до осмислення наслідків СЗЧ. Деякі респонденти вважають, що їхні дії можуть мати значний вплив на власну самооцінку та професійну сферу, що узгоджується з результатами попередніх досліджень про роль військової дисципліни в кар'єрному розвитку та особистісному становленні. Така позиція свідчить про усвідомлення ризиків та можливих наслідків для подальшої служби або життя після армії.

Водночас частина військовослужбовців займає більш нейтральну або байдужу позицію щодо потенційного впливу СЗЧ, аргументуючи це добровільним поверненням, відсутністю значущих наслідків або необхідністю брати до уваги індивідуальні обставини кожного випадку. З одного боку, така відповідь може свідчити про певну недооцінку дисциплінарних норм або, навпаки, впевненість у можливості виправити ситуацію без серйозних санкцій. З іншого боку, вона може свідчити про певний рівень адаптації до військового середовища, де подібні порушення не завжди сприймаються як критичні.

Цікаво, що деякі респонденти висловили думку про можливий позитивний вплив таких випадків на військове командування, яке може стати більш уважним до проблем особового складу. Це означає констатацію певного рівня напруги у взаєминах між військовослужбовцями та керівництвом, де порушення дисципліни іноді розглядається як спосіб привернути увагу до нагальних питань. Водночас наявність відповідей про

«розуміння, що правильно, а що ні» демонструє, що частина військових усвідомлює етичний аспект своїх дій та можливі наслідки як для себе, так і для інших.

Висновки

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати низку висновків щодо соціально-психологічних чинників, що впливають на СЗЧ військовослужбовцями НГУ.

Передусім виявлено, що основними чинниками, що сприяють СЗЧ, є відчуття несправедливості з боку командування, почуття відірваності від рідних і близьких, недостатній рівень психологічної підтримки та низький рівень довіри до командного складу. Військовослужбовці без бойового досвіду частіше визначали особисті труднощі як причину СЗЧ, тоді як військові зі статусом УБД називали морально-психологічне виснаження, факти несправедливості та неналежне медичне забезпечення.

Структурний аналіз установки військовослужбовців на СЗЧ показав, що когнітивний компонент установки (усвідомлення норм і цінностей) є найбільш варіативним у відповідях, що робить його найбільш доцільною мішенню для інформаційно-просвітницької роботи з профілактики цього негативного явища. Частина військових, зокрема добровольці, демонстрували нижчу оцінку СЗЧ як злочину, що може свідчити про певне зниження сприйняття серйозності правопорушення під впливом бойового досвіду. Поведінкові реакції також розділилися: контрактники і мобілізовані більше схилилися до активної протидії СЗЧ, тоді як добровольці частіше обирали пасивну позицію – «не втручатися».

Загалом отримані результати підтверджують, що ефективне попередження СЗЧ вимагає системної роботи у трьох напрямках: налагодження комунікації між командуванням і підлеглими, створення дієвої системи психологічної підтримки та увага до особистісних і соціальних потреб військовослужбовців у процесі служби.

Список використаних джерел

Антоненко, О. С. (2023). Соціально-психологічні чинники делінквентної поведінки військовослужбовців у військовому підрозділі. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (с. 33–36). Київ: НУОУ

Боднар, А. Я., & Макаренко, Н. Г. (2011). Особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 123, 35–39

Гаврилова, Н., & Матвійчук, В. (2024, Грудень 13). “Все з часом накіпіло”: 191 військовий з Одещини повернувся на службу після СЗЧ. *Суспільне новини*. <https://suspilne.media/odesa/902081-vse-z-casom-nakipilo-191-vijskovij-z-odesini-povernuvsa-na-sluzbu-pisla-szc>

Гірник, К. (2024, Березень 18). В Україні зростає кількість випадків дезертирства: скільки справ вже відкрито. *УНІАН*. <https://www.unian.ua/society/dezertiri-u-zsu-v-ukrajini-zrostaye-kilkist-sprav-pro-samovilne-zalishennya-chastini-12576654.html>

Журавель, В. М. (2019). Кримінальна відповідальність за військові правопорушення. Київ: Юрінком Інтер

Карпенко, М. І. (2013). Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство: методика розслідування злочинів, передбачених ст. 407, 408 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*, 11, 90–111

Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III (2001) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Ленда, О. В. (2023). Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 73, 123–127

Мельник, М. І. (Ред.). (2021). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Київ: Атіка

Мозговий, В. І. (2019). Вивчення особистості військовослужбовців, схильних до делінквентної поведінки, у контексті порушення їхнього статеврольового статусу та родинних зв'язків. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України*, 11(20), 175–200

Пашенко, А. О. (2022). Особливості правосвідомості військовослужбовців Національної гвардії України як чинник делінквентної поведінки. *Честь і закон*, 4 (83), 134–143

Права людини в секторі безпеки та оборони. (2023). *Омбудсман України*. <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-3-prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-ta-oborony>

Центр психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. (2025). Військовослужбовці під час дії воєнного стану можуть розраховувати на 30 днів щорічної відпустки. <https://www.facebook.com/CMASua/posts/614579451432970>

Чому військовослужбовці розчаровуються в армії та звільняються. (2021, Червень 29). *Тиждень.ua*. <https://tyzhden.ua/doslidzhennia-chomu-vijskovosluzhbovtsi-rozcharovuiutsia-v-armii-ta-zvilniaiutsia>

Юнін, О. С., Шаблистий, В. В., Березняк, В. С., Курилюк, Ю. Б., Каторкін, Р. А., & Журавель, О. Є. (2024). Забезпечення прикордонної безпеки правоохоронними органами системи МВС України в умовах воєнного стану. Дніпро: ДДУВС

References

Antonenko, O. S. (2023). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky delinkventnoi povedinky viiskovosluzhbovtiv u viiskovomu pidrozdili* [Socio-psychological Factors of Delinquent Behavior of Servicemen in a Military Unit]. *Filosofsko-sotsiolohichni ta psykholohopedahohichni problemy pidhotovky osobystosti do vykonannia zavdan v osoblyvykh umovakh: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii* (s. 33–36). Kyiv: NUOU [in Ukrainian]

Bodnar, A. Ya., & Makarenko, N. H. (2011). *Osoblyvosti proiaviv delinkventnoi povedinky v Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Peculiarities of Manifestations of Delinquent Behavior in the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA, Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota*, 123, 35–39 [in Ukrainian]

Chomu viiskovosluzhbovti rozcharovuiutsia v armii ta zvilniaiutsia [Why are the military personnel so charming and charming in the army]. (2021, Cherven 29). *Tyzhden.ua*. <https://tyzhden.ua/doslidzhennia-chomu-vijskovosluzhbovti-rozcharovuiutsia-v-armii-ta-zvilniaiutsia> [in Ukrainian]

Havrylova, N., & Matviichuk, V. (2024, Hruden 13). “*Vse z chasom nakypilo*”: 191 viiskoviyi z Odeschyny povernuvsia na sluzhbu pislia SZCh [“Everything boiled over with time”: 191 soldiers from Odessa returned to service after the SZCh]. *Suspilne novyny*. <https://suspilne.media/odesa/902081-vse-z-casom-nakypilo-191-vijskovij-z-odesini-povernuvsa-na-sluzhu-pisla-szc> [in Ukrainian]

Hirnyk, K. (2024, Berezen 18). *V Ukraini zrostaie kilnist vypadkiv dezertyrstva: skilky sprav vzhe vidkryto* [The number of desertion cases is increasing in Ukraine: how many cases have already been opened]. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/society/dezertiri-u-zsu-v-ukrajini-zrostaye-kilkist-sprav-pro-samovilne-zalishennya-chastini-12576654.html> [in Ukrainian]

Karpenko, M. I. (2013). *Samovilne zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby, dezertyrstvo: metodyka rozsliduvannia zlochyniv, peredbachenykh st. 407, 408 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Unauthorized Absence or Desertion: Methodology for Investigating Crimes under Articles 407 and 408 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychna nauka*, 11, 90–111 [in Ukrainian]

Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2341-III* (2001) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian]

Lenda, O. V. (2023). *Kryminalno-pravova kharakterystyka samovilnoho zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby ta dezertyrstva* [Criminal-Law Characteristics of Unauthorized Absence

and Desertion]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 73, 123–127 [in Ukrainian]

Melnyk, M. I. (Ed.). (2021). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Atika [in Ukrainian]

Mozghovyi, V. I. (2019). *Vyvchennia osobystosti viiskovosluzhbovtziv, skhylnykh do delinkventnoi povedinky, u konteksti porushennia yikhnoho statevo-rolovoho statusu ta rodynnykh zviazkiv* [Study of the Personality of Servicemen Prone to Delinquent Behavior in the Context of Disruption of Their Gender-Role Status and Family Ties]. *Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 11(20), 175–200 [in Ukrainian]

Pashchenko, A. O. (2022). *Osoblyvosti pravosvidomosti viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy yak chynnyk delinkventnoi povedinky* [Features of Legal Awareness of Servicemen of the National Guard of Ukraine as a Factor of Delinquent Behavior]. *Chest i zakon*, 4(83), 134–143 [in Ukrainian]

Prava liudyny v sektori bezpeky ta oborony [Human Rights in the Security and Defense Sector]. (2023). *Ombudsman Ukrainy*. <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-3-prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-ta-oborony> [in Ukrainian]

Tsentr psykholohichnoi pidtrymky personalu Zbroinykh Syl Ukrainy. (2025). *Viiskovosluzhbovtzi pid chas dii voiennoho stanu mozhut rozrakhovuvaty na 30 dniv shchorichnoi vidpustky* [Servicemen during Martial Law Can Count on 30 Days of Annual Leave]. <https://www.facebook.com/CMA SUA/posts/614579451432970> [in Ukrainian]

Yunin, O. S., Shablysty, V. V., Bereznia, V. S., Kuryliuk, Yu. B., Katorkin, R. A., & Zhuravel, O. Ye. (2024). *Zabezpechennia prykordonnoi bezpeky pravookhoronnymy orhanamy systemy MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Ensuring Border Security by Law Enforcement Agencies of the MIA System of Ukraine under Martial Law]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian]

Zhuravel, V. M. (2019). *Kryminalna vidpovidalnist za viiskovi pravoporushennia* [Criminal Liability for Military Offenses]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]

Summary

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF UNAUTHORIZED LEAVING OF MILITARY UNITS BY SERVICEMEN UNDER WAR CONDITIONS

Marharyta Holovina,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The article presents the results of an empirical study of the socio-psychological factors influencing unauthorized leaving of military units (ULMU) by servicemen of the National Guard of Ukraine during martial law. The relevance of this issue stems from the significant increase in such cases since 2014, especially after the full-scale invasion in 2022. Unauthorized leaving is analyzed as a form of delinquent behavior determined by the interaction of social, psychological, and individual factors. The study emphasizes that the phenomenon undermines discipline, cohesion, and combat readiness, while its prevention requires a deep understanding of soldiers' motivation, moral state, and value orientations.

Purpose of the article. The purpose of the study is to identify and analyze the main socio-psychological determinants of unauthorized leaving of military units under wartime conditions, distinguishing them by combat experience and service category (contracted, mobilized, or volunteer). The research aims to determine cognitive, emotional, and behavioral components of servicemen's

attitudes toward this act, as well as to propose practical directions for psychological prevention of such offenses.

Materials and Methods. The empirical sample comprised 46 servicemen of the National Guard of Ukraine who had committed ULMU, including both combatants and non-combatants. An author-designed questionnaire was used to study psychological, moral, and organizational factors leading to such behavior. The instrument contained ten thematic blocks covering: socio-demographic data; cognitive assessments (perception of service difficulties and legality of actions); emotional reactions (attitudes toward peers who left the unit); behavioral intentions (hypothetical responses to peers' misconduct); and sources of potential social support. Data were analyzed through frequency and chi-square statistics ($p \leq 0.05$).

Results. The analysis revealed that servicemen identified injustice from commanders, separation from family, and lack of rest as the most significant difficulties of service. These factors were common across categories but were more acute among participants with combat experience (59.1 % versus 33.3 % among non-combatants). Contracted soldiers displayed the highest sensitivity to unfair treatment (86 %), while volunteers more often emphasized fatigue and deprivation of rest (40 %). Servicemen's interpretation of unauthorized leaving varied. Those without combat experience more frequently viewed it as a criminal act (58 %), while combatants tended to justify it by psychological exhaustion or command abuse (36 %). Volunteers showed the strongest condemnation of ULMU (80 %), where as contracted and mobilized servicemen demonstrated more tolerance, reflecting awareness of situational pressures. Behavioral responses also differed. Non-combatants were more likely to attempt to dissuade a peer from ULMU or report to superiors (51 %), while combatants tended to regard the act as a personal matter (61 %). Volunteers displayed the highest neutrality, often considering such behavior a private decision (80%). Emotional analysis showed that servicemen with combat experience were more inclined to understanding (68 %) and helping (41 %) those who left the unit, compared to 50 % and 13 % respectively among non-combatants. Regarding perceived consequences, one-fourth of respondents expected the most serious repercussions in the professional sphere (26 %), while over one-third (37 %) believed the act would not worsen or might even improve their lives. This perception was especially prevalent among veterans, indicating moral fatigue and diminished faith in institutional justice.

Conclusions. Unauthorized leaving of units is a complex socio-psychological phenomenon influenced primarily by perceived injustice, fatigue, family separation, and inadequate rest. The findings show that combat experience modifies soldiers' ethical and emotional evaluation of such acts: experienced personnel demonstrate greater empathy but also detachment. Prevention should thus focus on restoring fairness in command interactions, improving rest and rotation systems, strengthening social and family support, and expanding psychological counseling. Future studies should involve larger samples and examine the role of leadership styles, resilience, and moral injury in predicting ULMU behavior.

Key words: servicemen; unauthorized leaving of military units; professional motivation; value-meaning sphere; attitudes; mindsets.

О. А. Данильченко

В. М. Мяло

Л. А. Василенко

УНІФІКАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄ ДІЯЛЬНІСТЬ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ (НА ПРИКЛАДІ ДОКУМЕНТІВ З МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ))

Данильченко Олександр Анатолійович,
доктор філософії з освітніх, педагогічних наук,
<http://orcid.org/0000-0001-8858-9275>, e-mail: sahadan86@ukr.net,
Національна академія Національної гвардії України

Мяло Віталій Михайлович,
<http://orcid.org/0000-0002-6964-2461>, e-mail: vitalikmyalo1989@gmail.com,
Національна академія Національної гвардії України

Василенко Лілія Анатоліївна,
<https://orcid.org/0009-0000-2789-599X>, e-mail: liliivasyslenko@gmail.com,
Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті розглянуто питання уніфікації нормативно-правової бази, що регламентує діяльність сил сектору безпеки і оборони України у сфері морально-психологічного забезпечення. Проаналізовано чинні керівні документи Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України. Запропоновано шляхи уніфікації підходів і створення єдиної міжвідомчої системи нормативного регулювання морально-психологічного забезпечення у складових сектору безпеки і оборони.

Ключові слова: сили безпеки та оборони України, Збройні Сили України, Національна гвардія України, робота з особовим складом, морально-психологічне забезпечення, уніфікація.

Вступ

Сьогодні Збройні Сили України (ЗСУ), Національна гвардія України (НГУ) та інші складові сектору безпеки і оборони України спільно виконують завдання з відсічі збройної агресії російської федерації. Водночас нормативно-правова база, що регламентує діяльність усіх складових сектору в умовах війни, потребує постійного вдосконалення та адаптації до сучасних реалій.

Із початком повномасштабного вторгнення спостерігаємо посилення протиріч між необхідністю морально-психологічного забезпечення (вид всебічного забезпечення, що має на меті формувати, підтримувати та відновлювати морально-психологічний стан особового складу) під час застосування ЗСУ, НГУ та інших військових формувань – як окремо, так і у складі міжвідомчих угруповань – та чинними нормативно-правовими документами, у яких визначено різні підходи до роботи з особовим складом, а також до психологічного забезпечення особового складу в умовах дії правового режиму воєнного стану.

У зв'язку з цим постає питання уніфікації нормативно-правової бази щодо морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил), яка б регламентувала діяльність усіх складових сектору безпеки і оборони України під час їхніх спільних дій.

Слід зауважити, що ця проблема актуальна для всіх складових сил безпеки та оборони України й стосується не лише керівних документів, які регламентують морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил).

Мета статті – обґрунтування теоретичних та практичних засад уніфікації нормативно-правової бази з питань морально-психологічного забезпечення.

Матеріали та методи дослідження

Наявні розбіжності, дублювання положень та різні інтерпретації понятійного апарату у сфері морально-психологічного забезпечення знижують ефективність міжвідомчої взаємодії та ускладнюють реалізацію єдиної політики у сфері державної безпеки. Застосування методів аналізу, порівняння та узагальнення дасть змогу всебічно дослідити проблему уніфікації нормативно-правових актів і визначити практичні шляхи вдосконалення правового регулювання морально-психологічного забезпечення в секторі безпеки і оборони України.

Результати

У статті здійснено огляд нинішньої системи роботи з особовим складом в НГУ та системи морально-психологічного забезпечення, що функціює у ЗСУ та Державній прикордонній службі України (ДПСУ); з огляду на характер та особливості завдань, покладених на зазначені складові сектору безпеки і оборони України, запропоновано механізми уніфікації керівних документів з питань морально-психологічного забезпечення військ (сил).

З метою визначення ступеня узгодженості підходів здійснено аналіз наявних керівних документів, що перебувають у відкритому доступі, а саме:

– Концепція виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України (Указ Президента України від 04.09.1998 № 981/98), основною метою якої є забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки військовослужбовців; координація зусиль та вироблення однакових поглядів на проблему виховання військовослужбовців, визначення ролі органів виховної роботи, що створюються при військових управліннях військових формувань; створення та вдосконалення педагогічних засобів, форм і методів виховання військовослужбовців, узгодження дій державних та військових органів управління щодо цілеспрямованої підготовки молоді до військової служби (Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, 2004);

– доктрина «Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях» (наказ Генерального штабу ЗСУ від 28.10.2020 № 3252/НВГШ), у якій викладено основні засади планування та здійснення морально-психологічного забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях (Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях, 2020, с. 2). Загальну структуру морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування ЗСУ, а також морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) в об'єднаних операціях схематично представлено на рисунках 1 та 2;

– Інструкція з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України (наказ Генерального штабу ЗСУ від 04.01.2017 № 4), яка визначає мету, завдання, основні напрями, зміст та порядок організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у ЗСУ (Інструкція з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України, 2017, с. 1);

Рисунок 1 – Схема морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України

Рисунок 2 – Схема морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) в об'єднаних операціях

– Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України (наказ командувача НГУ від 05.11.2021 № 515) визначає організацію та систему роботи з особовим складом у Головному управлінні НГУ, територіальних управліннях, з'єднаннях, військових частинах, навчальних закладах, базах, закладах охорони здоров'я та установах НГУ (Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України, 2021, с. 1). Загальну структуру роботи з особовим складом у НГУ схематично представлено на рисунку 3;

Рисунок 3 – Структура роботи з особовим складом у Національній гвардії України

– Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285) створює умови для вивчення, формування та розвитку в особового складу НГУ професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації (Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, 2016, с. 1). Загальну структуру психологічного супроводження в НГУ схематично показано на рисунку 4;

– наказ Адміністрації ДПСУ від 21.10.2024 № 185 «Про організацію морально-психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України», який впроваджує принципи гуманітарної політики держави в діяльності ДПСУ, що спрямовані на формування високої моральної та психологічної готовності особового складу до протидії збройній агресії, забезпечення недоторканності державного кордону, а також удосконалення системи морально-

психологічного забезпечення в умовах наближення до стандартів і процедур країн-членів НАТО (Про організацію морально-психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України, 2024, с. 1). Так, складові системи морально-психологічного забезпечення в ДПСУ схематично відображено на рисунку 5.

Рисунок 4 – Структура психологічного супроводження в Національній гвардії України

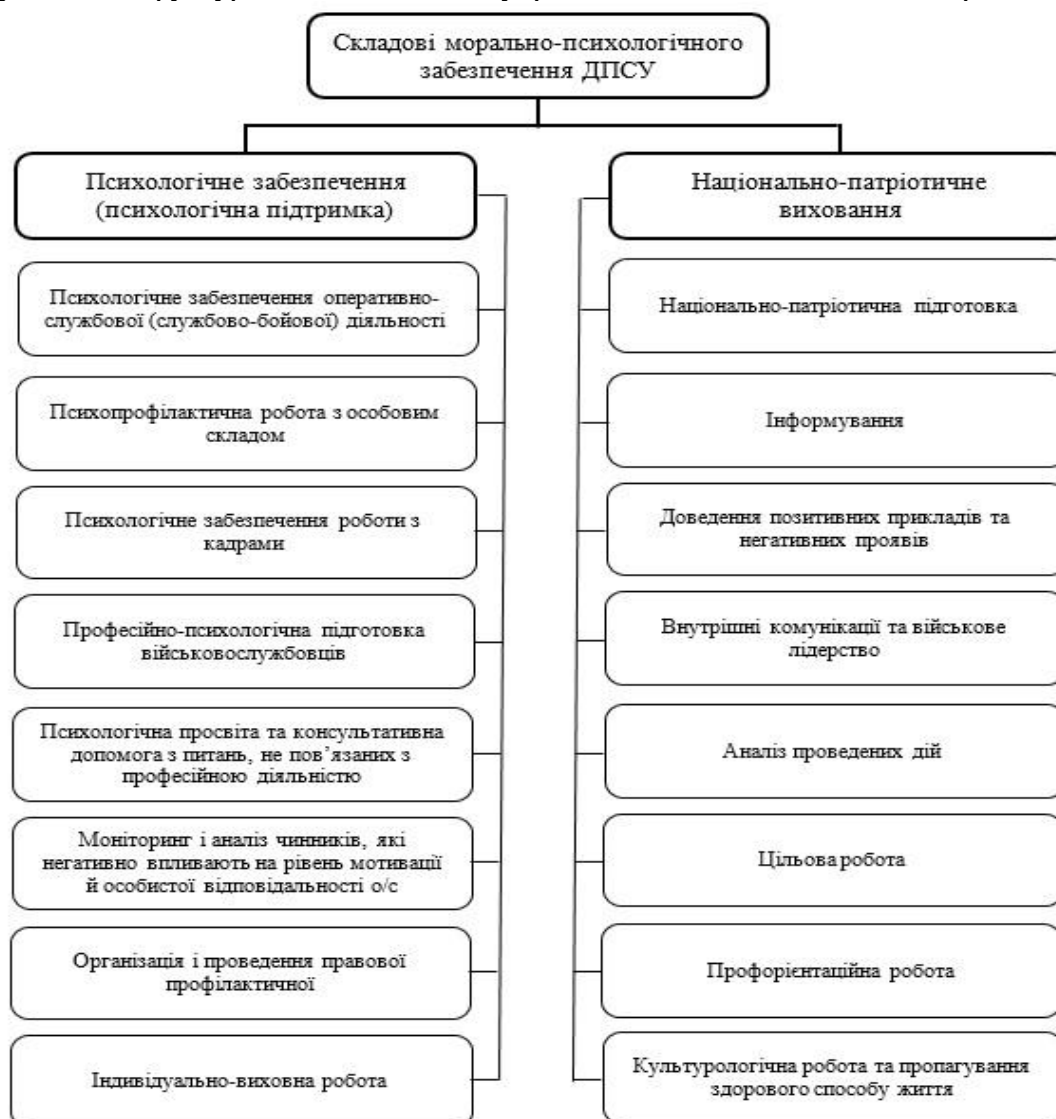

Рисунок 5 – Складові морально-психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України

Обговорення

Аналіз чинної нормативно-правової бази, що регламентує організацію та проведення заходів морально-психологічного забезпечення у ЗСУ, НГУ, ДПСУ та інших складових сектору безпеки і оборони, дає змогу констатувати наявність протиріч, дублювання окремих положень та відмінностей у визначеннях ключових термінів. Такі розбіжності, зважаючи на актуальні виклики сьогодення, створюють організаційно-правову невизначеність, що негативно позначається на якості та результативності управлінських рішень.

Сили безпеки та оборони України, основу яких становлять ЗСУ, а також інші військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави (Про національну безпеку України, 2025), виконують завдання з відсічі збройної агресії російської федерації. У ході виконання завдань виникає потреба формувати, підтримувати та відновлювати в подальшому необхідний рівень морально-психологічного стану військ (сил). Нерідко ці завдання виконуються міжвідомчими угрупованнями і потребують не лише загального керівництва, але й відповідних установчих документів, адаптованих до сумісного застосування сил та реалій бойової обстановки.

Для налагодження ефективної взаємодії та спільного застосування складових Сил оборони України потрібно здійснити процес уніфікації керівних документів, зокрема з питань морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил).

Передусім проблемним є питання невизначеності області застосування документів, які регламентують діяльність фахівців підрозділів морально-психологічного забезпечення. Документи Міністерства оборони України зазвичай мають галузеву специфіку, орієнтовану на певні види або роди військ (наприклад, авіацію чи сухопутні формування), тоді як нормативні акти НГУ мають узагальнений характер. Унаслідок цього відсутня єдина методологічна основа, що ускладнює координацію під час міжвідомчих операцій. Оптимальним напрямом вирішення цієї проблеми є уніфікація базових принципів і положень морально-психологічного забезпечення, які мають бути закріплені у спільних нормативних документах.

Не менш актуальною є проблема термінологічної неузгодженості. Різні документи по-різному визначають сутність понять: «морально-психологічне забезпечення», «морально-психологічний стан», «психологічна стійкість», «психологічна готовність», що призводить до варіативності процедур їх оцінювання, методик і форм роботи. Відсутність єдиного термінологічного підходу унеможливорює інтеграцію даних про стан особового складу та знижує ефективність міжвідомчого обміну інформацією. Для усунення цієї проблеми необхідно розробити єдиний міжвідомчий глосарій основних термінів, затверджений на державному рівні.

Неузгодженість спостерігається також у штатних структурах підрозділів морально-психологічного забезпечення: аналогічні посади мають різні найменування, різний рівень підпорядкування та різні функціональні обов'язки. Це ускладнює процеси спільного використання кадрового потенціалу. Вирішення зазначеної проблеми потребує розроблення спільних підходів до структурно-організаційного забезпечення та чіткої координації між відомствами.

Особливу увагу прикуто до організаційної відповідальності посадових осіб. Відомчі документи часто містять подібні або дубльовані функціональні обов'язки різних посадових осіб без чіткого розмежування кола їхніх повноважень. Це створює ризики перетину їх компетенцій та розмиття рівня особистої відповідальності. З метою підвищення ефективності управління доцільно розробити єдину міжвідомчу інструкцію щодо розмежування повноважень і відповідальності у сфері організації морально-психологічного забезпечення.

Суттєвим є також питання професійної підготовки фахівців-психологів, що забезпечують реалізацію заходів морально-психологічного забезпечення. Нині різні відомства використовують власні освітньо-професійні програми, що відрізняються за структурою, змістом та вимогами до компетентностей. Така розбалансованість гальмує формування єдиної професійної спільноти. З цією метою доцільно запровадити єдині стандарти професійної підготовки та сертифікації військових психологів, узгоджені між профільними відомствами.

Іншим аспектом є особливості систем професійно-психологічного відбору. У різних структурах сектору безпеки і оборони України застосовуються відмінні психодіагностичні методики та критерії оцінювання, що суттєво ускладнює процеси комплектування спільних підрозділів і формування резервів. Необхідно запровадити єдині мінімальні критерії та стандарти психологічної придатності для всіх військових формувань України.

Виявлено також розбіжності в порядку організації підтримки особового складу в бойовій обстановці. Алгоритми дій психологів і командирів під час бойових дій або у кризових ситуаціях суттєво відрізняються між відомствами. Тому постає питання щодо уніфікації процесу проведення заходів морально-психологічного забезпечення у бойових умовах з огляду на кращі практики кожного відомства.

Серйозною проблемою є також неврегульованість питань захисту й конфіденційності даних. Відомчі документи по-різному визначають порядок збору, обробки, зберігання та передачі інформації про психологічний стан військовослужбовців. Це створює ризики порушення етичних норм, витоку або неналежного використання даних. Тому вкрай необхідною є уніфікація політики доступу, обліку та передачі наявної інформації відповідно до вимог інформаційної безпеки.

Отже, результати аналізу свідчать, що чинна нормативна база морально-психологічного забезпечення сектору безпеки і оборони є фрагментарною та не уніфікованою, що знижує її ефективність у забезпеченні морально-психологічної стійкості особового складу. Комплексне вирішення окреслених проблем можливе лише за умови створення єдиної міжвідомчої системи нормативного регулювання морально-психологічного забезпечення, яка має спиратися на спільні принципи, уніфіковані терміни, стандартизовані методики та узгоджені вимоги до фахівців-психологів. Такий підхід забезпечить підвищення рівня керованості, прогнозованості та ефективності системи морально-психологічного забезпечення в межах сектору безпеки і оборони.

Відповідно, з метою уніфікації нормативно-правової бази доцільним є створення міжвідомчих спеціалізованих комісій із чітко визначеною послідовністю роботи (алгоритм діяльності таких комісій подано на рисунку 6). Основними завданнями зазначених комісій мають бути (Чепель, 2023, с. 154–156):

- визначення шляхів уніфікації керівних документів, що застосовуються в діяльності складових Сил оборони України, а також підготовка пропозицій щодо внесення змін, скасування чинних або затвердження та введення в дію нових нормативно-розпорядчих актів;
- аналіз відомчих нормативно-правових документів з метою виявлення наявних суперечностей, неузгодженостей та їхньої подальшої систематизації для усунення цих недоліків;
- розроблення та впровадження рекомендацій щодо внесення змін до керівних документів, які створюються відповідними структурами морально-психологічного забезпечення та органами по роботі з особовим складом складових Сил оборони України.

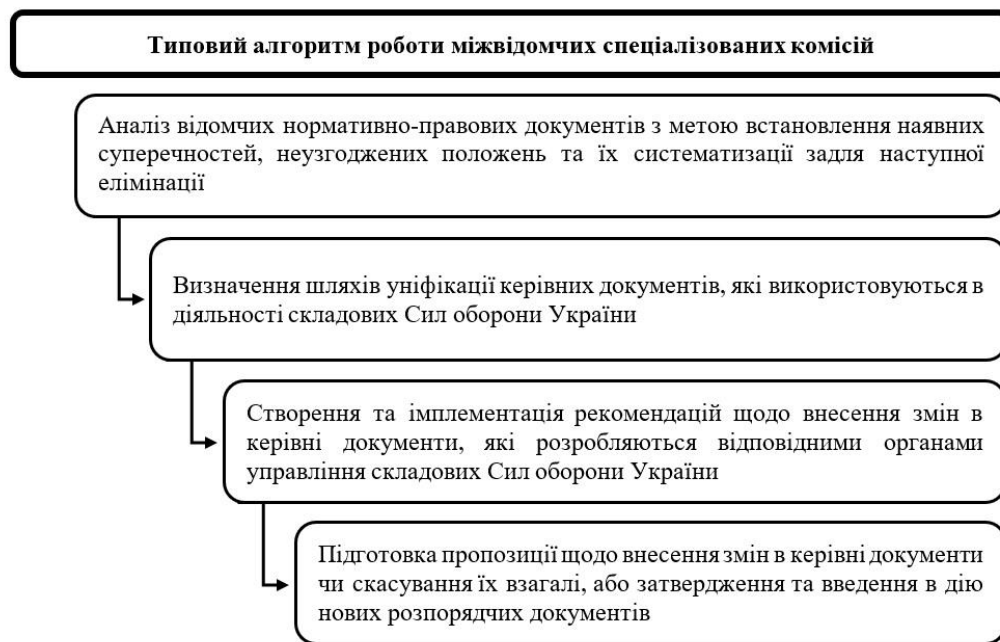

Рисунок 6 – Варіант алгоритму роботи міжвідомчих спеціалізованих комісій

Таким чином, уніфікація керівних документів, що регламентують діяльність Сил оборони України у сфері морально-психологічного забезпечення, є нагальним питанням і потребує наукової обґрунтованості, системного підходу та міжвідомчої взаємодії.

Висновки

У результаті дослідження обґрунтовано потребу в уніфікації документів на основі спільних принципів і термінів, а також необхідність створення міжвідомчих комісій для координації цього процесу. Разом з тим робота не вичерпує всієї глибини проблеми та має рекомендаційний характер, окреслюючи напрями подальших наукових досліджень у визначенні практичних кроків щодо вдосконалення нормативного регулювання морально-психологічного забезпечення сектору безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

Доктрина «Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях». Затв. наказом № 3252/НВГШ (2020) (Україна)

Інструкція з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України. Затв. наказом Генерального штабу ЗСУ № 4 (2017) (Україна)

Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України. Затв. наказом командувача НГУ № 515 (2021) (Україна)

Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1285 (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>

Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. Указ Президента України № 981/98 (2004) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98#Text>

Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Про організацію морально-психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України. Наказ Адміністрації ДПСУ № 185 (2024) (Україна)

Чепель, М. О. (2023). До питання уніфікації керівних документів, які регламентують діяльність складових Сил оборони України (на прикладі документів з морально-

психологічного забезпечення застосування військ (сил)). *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення* (с. 154–156). Вінниця: НА НГУ

References

Chepel, M. O. (2023). *Do pytannia unifikatsii kerivnykh dokumentiv, yaki rehlementuiut diialnist skladovykh Syl oborony Ukrainy (na prykladi dokumentiv z moralno-psykholohichnoho zabezpechennia zastosuvannia viisk (syl))*. [On the Issue of Unification of Guiding Documents Regulating the Activities of the Components of the Defense Forces of Ukraine (on the Example of Documents on Moral and Psychological Support of Troops (Forces) Employment)]. In *Social Aspects of Military and Professional Activities in the Security and Defense Sector: Contemporary Challenges* (s. 154–156). Vinnytsia: :NA NHU (Ukraine)

Doktryna “Moralno-psykholohichne zabezpechennia viisk (syl) v obiednanykh operatsiakh” [Doctrine “Moral and Psychological Support of Troops (Forces) in Joint Operations”]. *Zatv. nakazom № 3252/NVHSh* (2020) (Ukraine)

Instruktsiia z orhanizatsii informatsiino-propahandystskoho zabezpechennia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Instruction on the Organization of Information and Propaganda Support in the Armed Forces of Ukraine]. *Zatv. nakazom Heneralnoho shtabu ZSU № 4* (2017) (Ukraine)

Polozhennia pro orhanizatsiiu roboty z osobovym skladom u Natsionalnii hvardii Ukrainy [Regulation on the Organization of Work with Personnel in the National Guard of Ukraine] *Nakaz komanduvacha NHU № 515* (2021) (Ukraine)

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichne zabezpechennia v Natsionalnii hvardii Ukrainy [On approval of the Regulations on psychological support in the National Guard of Ukraine]. *Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy № 1285* (2016) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> [in Ukrainian]

Pro Kontseptsiiu vykhovnoi roboty u Zbroinykh Sylakh ta inshykh viiskovykh formuvanniakh Ukrainy [On the Concept of Educational Work in the Armed Forces and Other Military Formations of Ukraine]. *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 981/98* (2004) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98#Text> [in Ukrainian]

Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the National Security of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2469-VIII* (2025) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]

Summary

UNIFICATION OF THE REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK GOVERNING THE ACTIVITIES OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR FORCES (ON THE EXAMPLE OF DOCUMENTS ON MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF TROOPS (FORCES) EMPLOYMENT)

Oleksandr Danylchenko,

*PhD in Educational and Pedagogical Sciences,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Vitalii Mialo,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Liliia Vasylenko,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. *In the context of the ongoing armed aggression by the russian federation, the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, and other components of the national Security*

and Defense Sector jointly perform missions aimed at ensuring the sovereignty and territorial integrity of the state. At the same time, the regulatory and legal framework governing the functioning of these entities under wartime conditions requires continuous refinement. It must adapt to modern operational and psychological realities.

The full-scale invasion has revealed significant gaps between the urgent need for comprehensive moral and psychological support during troop deployment and the existing legal documents, which provide divergent approaches to personnel management and psychological assistance. These inconsistencies highlight the relevance of developing a unified legal framework to regulate the activities of the Security and Defense Forces during joint operations, particularly regarding moral and psychological support.

***The purpose of this article** is to substantiate the theoretical and practical foundations for unifying the regulatory and legal instruments that govern the provision of moral and psychological support to personnel of the Security and Defense Sector of Ukraine during troop deployment.*

***Materials and Methods.** The research is based on an analysis of Ukrainian legislation, Presidential decrees, resolutions of the Cabinet of Ministers, and orders issued by the Ministry of Defense, the Ministry of Internal Affairs, and the National Guard of Ukraine. The empirical and theoretical foundation is further supported by scientific publications and official methodological documents.*

The methodological framework includes content analysis, a systems approach, comparative analysis, and the methods of synthesis and generalization. The integrated use of these methods enabled the identification of conceptual inconsistencies, redundancy, and terminological ambiguities in the field of moral and psychological support. These issues collectively reduce the efficiency of interagency cooperation and hinder the implementation of a coherent state policy in national security.

***Results.** The study presents a comprehensive analysis of the moral and psychological support systems currently functioning within the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, and the State Border Guard Service. The findings indicate that existing regulatory documents contain heterogeneous conceptual definitions, diverse organizational models, and varying interpretations of the objectives and functions of moral and psychological support.*

Based on comparative analysis, the article proposes the development of a unified, standardized framework for moral and psychological support across all defense and security institutions. This includes formulating interagency regulations that define uniform principles, terminology, and mechanisms of implementation. Furthermore, establishing interagency coordination committees is recommended to harmonize operational standards, align institutional objectives, and ensure coherence in the implementation of moral and psychological support measures.

***Conclusions.** The research underscores the critical need to unify the regulatory and legal framework governing moral and psychological support within the Security and Defense Sector of Ukraine. Such unification should be based on shared principles, standardized terminology, and coherent approaches to personnel management across all defense institutions.*

It is proposed to establish interagency working groups to coordinate the drafting and adoption of new regulatory documents, ensuring legal, organizational, and methodological alignment. Future research should develop practical recommendations for the standardization and performance evaluation of moral and psychological support systems under martial law, with particular attention to interagency interoperability and resilience-building among military personnel.

***Keywords:** Security and Defense Forces of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, National Guard of Ukraine, work with personnel, moral-psychological support, unification.*

В. В. Доценко

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЯК ПРЕДИКТОР СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Доценко Вікторія В'ячеславівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>, e-mail: valakh@meta.ua,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Анотація. У статті обґрунтовано та емпірично перевірено роль психологічних ресурсів як ключового предиктора стресостійкості поліцейських в умовах невизначеності. Встановлено, що три компоненти моделі BASIC Ph мають прогностичний внесок у пояснення стресостійкості поліцейських – це фізична активність, віра і переконання та когніції. Висновки важливі для розроблення тренінгових програм з формування та посилення стресостійкості поліцейських.

Ключові слова: копінг-поведінка; невизначеність; психологічні ресурси; поліцейські; стресостійкість.

Вступ

Професійні обов'язки поліцейських у воєнний час зазнали кардинальних змін і вийшли за межі традиційних функцій охорони громадського порядку та кримінального розслідування. Поліцейські стають першою лінією реагування на деокупованих територіях, виконуючи завдання з евакуації, фіксації воєнних злочинів, надання домедичної допомоги, підтримання стабільності та забезпечення життєдіяльності в умовах постійної небезпеки. Крім того, у прифронтових містах і областях поліція цілодобово працює під ворожими обстрілами, забезпечуючи правопорядок, документуючи наслідки ракетних ударів та допомагаючи Державній службі з надзвичайних ситуацій у рятувальних операціях на місцях руйнувань. До завдань цих підрозділів відносять також оперативне реагування на масові руйнування інфраструктури та підтримку критично важливих комунікацій в умовах регулярних повітряних тривог.

Окремим пріоритетом стало забезпечення внутрішньої безпеки: поліцейські активно залучені до контрдиверсійної діяльності, проводячи стабілізаційні заходи та виявляючи осіб, причетних до співпраці з агресором (колаборантів). Водночас у тилкових регіонах значно зросло навантаження на підрозділи, які працюють з внутрішньо переміщеними особами, а також на кіберполіцію, що протидіє хвилі шахрайства та ворожій дезінформації. Фактично їхня діяльність набуває рис військово-поліцейських та гуманітарних місій, що породжує високий рівень психоемоційного напруження і багаторазово перевищує стрес мирного часу.

Ключовими чинниками, що спричиняють критичний стрес і загрожують психічному здоров'ю поліцейських, є: хронічна невизначеність, що містить загрозу життю, зміна службових завдань, нестабільність соціального оточення та планування; постійний контакт із наслідками насильства, загибеллю цивільних, руйнуваннями та власним перебуванням у зоні ризику; необхідність одночасно застосовувати силу та надавати допомогу (морально-

етичні дилеми). Сукупність цих чинників стає критичною для виникнення психічної дезадаптації, що, зі свого боку, може призводити до розвитку посттравматичних стресових розладів, професійного вигорання, зниження працездатності та погіршення здоров'я.

Мета статті полягає у визначенні взаємозв'язків та предикторного впливу психологічних ресурсів на рівень стресостійкості поліцейських в умовах воєнної невизначеності.

Для досягнення мети було сформульовано такі завдання: 1) провести теоретичний аналіз понять «психологічні ресурси» та «стресостійкість» у контексті професійної діяльності поліцейських; 2) дослідити структуру психологічних ресурсів поліцейських та виявити рівень стресостійкості досліджуваної групи; 3) встановити кореляційні зв'язки між психологічними ресурсами та показниками стресостійкості; 4) здійснити регресійний аналіз для визначення предикторів стресостійкості серед ресурсів.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження було проведене у вересні 2025 р. Вибірку дослідження становили працівники поліції ГУНП в Харківській області в кількості 58 осіб, віком від 22 до 46 років ($M = 34,76$, $SD = 7,64$), чоловічої статі (100 %).

Для вимірювання психологічних ресурсів було використано адаптовану версію опитувальника ресурсних каналів за моделлю BASIC Ph (Царенко, 2018). Для вимірювання стресостійкості – шкалу стресостійкості Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10) (Коун, Пішко, Лозінська, & Олійник, 2023). Математично-статистичні методи: кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) – для виявлення зв'язків; множинний регресійний аналіз – для встановлення предикторної ролі компонентів BASIC Ph у прогнозуванні стресостійкості. Статистичний аналіз результатів емпіричного дослідження здійснювався з використанням комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics, версія 22.

Результати

Для вимірювання психологічних ресурсів нами використано адаптовану версію опитувальника ресурсних каналів за моделлю BASIC Ph, яка оцінює шість основних каналів подолання стресу та саморегуляції (Царенко, 2018). Аналіз ресурсного профілю поліцейських показав яскраво виражену перевагу когнітивного каналу (C), який отримав найвищий середній бал ($M = 27,02$, $SD = 5,38$). Такі дані показують, що основною стратегією адаптації, саморегуляції та подолання викликів для досліджуваної вибірки є раціоналізація, аналіз, планування та логічне осмислення ситуацій. Іншими словами, поліцейські схильні покладатися на розум і логіку в екстремальних умовах професійної діяльності.

Високу вираженість також демонструють канал віри (B) ($M = 19,69$, $SD = 5,10$) та фізичний канал (Ph) ($M = 18,97$, $SD = 6,31$), що слугують потужними вторинними ресурсами. Використання каналу віра / цінності як способу подолання стресу базується на вірі (в Бога, Всесвіт, людей, диво чи в самого / саму себе, у свою місію). Це система переконань, цінностей та смислів, потреба в самореалізації та самовираженні. Канал тіло / активність – свідчить про використання фізичної активності, руху або зосередження на відчуттях тіла як способу зняття напруги та відновлення.

Соціальний канал (S) ($M = 14,81$, $SD = 5,31$) та канал уяви (I) ($M = 14,17$, $SD = 7,02$) перебувають у діапазоні середніх значень. Тобто прагнення до спілкування, соціальна залученість, творчість використовуються помірно, не будучи ані основними, ані повністю ігнорованими. Особливу увагу слід звернути на канал уяви (I), який має найбільше стандартне відхилення ($SD = 7,02$), що означає суттєву внутрішню гетерогенність вибірки: деякі учасники активно використовують творче мислення, фантазію та гумор для подолання стресу, тоді як інші демонструють низьку схильність до використання цього внутрішнього ресурсу.

Канал емоцій (A) є найменш вираженим серед усіх шести каналів ($M = 12,93$, $SD = 5,26$). Низький середній бал за цим каналом свідчить про те, що емоційне опрацювання (вираження, проживання та усвідомлення почуттів) є найменш доступним чи найменш використовуваним адаптаційним ресурсом для поліцейських. Це може бути ознакою емоційної стриманості або

схильності до ігнорування / блокування емоцій на користь домінувального раціонального каналу. В умовах високого стресу дефіцит цього каналу може підвищувати ризик психосоматичних проявів.

Таким чином, профіль психологічних ресурсів поліцейських, які працюють в екстремальних умовах, є когнітивно-орієнтованим, ціннісно-підкріпленням та активноруховим. Водночас спостерігається суттєвий дефіцит емоційного ресурсу, що є потенційною зоною ризику та визначає потребу в розвитку навичок емоційної саморегуляції.

Середній показник загального рівня стресостійкості за шкалою Коннора-Девідсона-10 у групі поліцейських становить ($M = 31,47$, $SD = 7,53$). Цей результат відповідає помірному (середньому) рівню стресостійкості. Такі дані свідчать про те, що група здатна впоратися зі стресом, проте може потребувати більше часу або ресурсів для відновлення у складних службових ситуаціях. Більш детальний аналіз показав, що 24,2 % поліцейських мають середній, 27,6 % – низький і 48,2 % – високий рівні стресостійкості.

Множинний регресійний аналіз показав, що модель, яка містить усі шість компонентів, є статистично значущою ($p < 0,001$), пояснюючи 75,5 % дисперсії показника стресостійкості.

Таблиця 1 – Результати множинного регресійного аналізу (предикторна роль компонентів BASIC Ph)

Предиктор	B	Стандартна помилка B	β	t	p
Константа	-3,70	3,08	-	1,20	0,235
Ph (фізична активність)	0,57	0,16	0,276	3,71	0.001***
B (віра, переконання)	0,44	0,16	0,207	2,77	0.008**
C (когніції)	0,47	0,18	0,187	2,55	0.013*

Примітка. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Такі дані свідчать про те, що саме багатомодальний підхід до реагування на стрес, який лежить в основі BASIC Ph, є критичною структурою, що забезпечує психологічну стійкість особистості. Покроковий регресійний аналіз дав змогу виділити три компоненти, які роблять найбільш сильний та унікальний внесок у прогнозування стресостійкості (див. табл. 1).

Найпотужнішим предиктором є тілесний канал (Ph, фізична активність), що відображає критичну роль тілесних стратегій, таких як саморегуляція, дихання, розслаблення, у формуванні стресостійкості ($\beta = 0,276$ при $p < 0,001$). Другий за силою предиктор – канал віри і переконання (B) – означає важливість світогляду, цінностей, смислів та віри у власні сили для ефективного протистояння стресу ($\beta = 0,207$ при $p < 0,008$). Значущий предиктор – канал раціонального мислення (C, когніції) – показує важливість раціональної обробки інформації, планування, логічного аналізу та здатності до рефлексії у працівників поліції ($\beta = 0,187$ при $p < 0,013$).

Канали A (емоції), S (соціум) та I (уява), незважаючи на їхню сильну кореляцію зі стійкістю, були виключені з фінальної моделі регресії.

Далі нами здійснено кореляційний аналіз Пірсона між кожним компонентом BASIC Ph та загальним балом CD-RISC-10, а потім порівняно його зі стандартизованими коефіцієнтами регресії (β) з фінальної покрокової моделі (Ph, B, C). Усі компоненти BASIC Ph сильно і позитивно корелюють зі стресостійкістю ($r = 0,65$ – $0,73$). Лише канали – фізична активність, когніції та віра і переконання – роблять унікальний і статистично значущий внесок у модель. Канали емоції, соціальні контакти, творчість та інтуїція мають високий рівень зв'язку ($r = 0,65$ – $0,67$). Проте їхня прогностична сила втрачається у регресійній моделі, оскільки вони сильно перекриваються фізичною активністю, когніціями та вірою і переконаннями (наприклад, когнітивні стратегії можуть бути сильно пов'язані з уявою чи емоціями).

Для емпіричної перевірки наявності статистично значущих відмінностей у використанні

стратегій подолання стресу (модель BASIC Ph) між групами поліцейських із низьким ($n = 16$), помірним ($n = 14$) та високим ($n = 28$) рівнями загальної стресостійкості було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) (див. табл. 2).

Результати, представлені в таблиці 2, свідчать про таке:

– за усіма шістьма компонентами копінгу BASIC Ph виявлено статистично значущі відмінності між групами ($p < 0,001$) та це дає змогу стверджувати, що рівень загальної стресостійкості є значущим предиктором вибору стратегій подолання;

– сила впливу загального рівня стресостійкості на використання копінгових стратегій є надзвичайно високою і варіюється в межах від $\eta^2 = 0,406$ до $\eta^2 = 0,471$;

Таблиця 2 – Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) відмінностей у середніх значеннях BASIC Ph у поліцейських з різним рівнем стресостійкості

Компонент BASIC Ph	Низький $n = 16$	Помірний $n = 14$	Високий $n = 28$	F	η^2
Ph (фізична активність)	14,53	17,56	21,24	25,10*	0,471
C (когніції)	15,68	18,44	21,71	22,05*	0,444
B (переконання)	15,58	18,33	21,05	20,44*	0,428
A (афекти)	16,16	18,78	21,24	20,01*	0,422
S (соціальні)	16,79	18,89	21,57	19,22*	0,411
I (уява)	16,63	18,61	20,95	18,89*	0,406

Примітка. $p < 0,001^*$.

– найсильніший ефект зафіксовано для компонента фізична активність (Ph) ($F = 25,10$; $\eta^2 = 0,471$). Це означає, що відмінності в рівневі стресостійкості пояснюють близько 47,1 % варіативності в застосуванні поліцейськими фізичних методів саморегуляції (релаксація, спорт, сон); найменший ефект виявлено для компонента уява (I) ($F = 18,89$; $\eta^2 = 0,406$);

– розгляд середніх значень для кожної групи підтверджує пряму залежність: чим вищий рівень стресостійкості поліцейських, тим вищі їхні показники за всіма компонентами BASIC Ph. Наприклад, використання тілесних стратегій зростає від $M = 14,53$ (низька стійкість) до $M = 17,56$ (помірна стійкість) і досягає максимуму $M = 21,24$ у групі з високою стресостійкістю.

Обговорення

В умовах тривалої війни постає гостра необхідність вивчення, ідентифікації та систематизації внутрішніх психологічних ресурсів поліцейських, які дають змогу не лише протистояти травматичному стресу, але й зберігати високий рівень професійної ефективності та психічного здоров'я.

Стресостійкість – це багатоаспектне поняття в сучасній психології, яке вивчали О. Кокун та ін. (2024), В. Крайнюк (2007), Р. Сапольські (2020), S. Folkman (2010), S. E. Hobfoll (1989), М. Шпак (2012) та ін. Широке коло дослідників демонструють різні підходи до його тлумачення з акцентом на окремих компонентах.

1. Транзакційний підхід (Lazarus & Folkman, 1984) акцентує увагу на суб'єктивній взаємодії (транзакції) між людиною та її середовищем і розглядає стресостійкість у контексті копінгу (стратегій подолання). Це психологічний конструкт когнітивних і поведінкових зусиль, які людина застосовує для управління, послаблення або підтримки психосоціальної адаптації під час переживання стресу. Ключовими тут є когнітивна оцінка ситуації (наскільки вона загрозлива) та оцінка власних ресурсів.

2. Інтегративний підхід (Крайнюк, 2007; Шпак, 2022) розглядає стресостійкість як комплексну, інтегративну властивість, що охоплює систему когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних якостей. Ця властивість забезпечує здатність протистояти стресу, витримувати інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без шкоди для здоров'я

чи професійної діяльності.

3. Фізіологічний / адаптаційний підхід (Selye, 1952) розглядає стресостійкість на етапі опору (резистентності), який є другою фазою у процесі розвитку загального адаптаційного синдрому. Він проявляється як здатність організму мобілізувати ресурси і долати вимоги стресора до настання фази виснаження.

4. Ресурсно-орієнтований підхід (Hobfoll, 1989; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Lahad, 2017) акцентує увагу на активних механізмах і внутрішньому потенціалі, які дають змогу людині виходити зі складних ситуацій, зберігаючи свою цілісність і функціональність, а в деяких випадках – досягаючи посттравматичного зростання. В умовах війни цей підхід є основою для розроблення програм підвищення стійкості, зокрема для поліцейських.

Таким чином, важливо наголосити, що в більшості сучасних наукових робіт стресостійкість визначають як здатність особистості ефективно протистояти впливу стресових факторів, зберігаючи водночас високу продуктивність діяльності, психічне здоров'я та емоційну рівновагу. Н. Слободяник (2024) у своєму теоретичному дослідженні щодо цього феномена як психологічного ресурсу особистості в ситуації змін дійшов висновку, що стресостійкість – це системна психологічна характеристика особистості та її внутрішній ресурс, який забезпечує ефективне подолання скрутних (стресових) ситуацій, сприяючи збереженню фізичного та психічного здоров'я, підвищенню соціальної адаптивності та загальної психологічної стійкості.

1) У контексті стресостійкості психологічні ресурси розглядають як сукупність індивідуальних, соціальних та організаційних чинників, які допомагають особі протистояти стресу, долати труднощі та відновлювати психічний гомеостаз. Вони розглядаються як своєрідний запас міцності, який може бути мобілізований у кризових ситуаціях.

1. *Теорія збереження ресурсів (Hobfoll, 1989) є однією з найбільш впливових моделей у дослідженні стресу та стверджує, що люди мотивовані набувати, зберігати, захищати й відновлювати свої ресурси. Ресурси поділяються на чотири категорії: об'єкти (житло, майно, спорядження); умови (статус, зайнятість, шлюб); особистісні характеристики (навички, самоефективність, стійкість); енергетичні ресурси (час, гроші, знання). Стрес виникає в разі загрози втрати, фактичної втрати або відсутності очікуваного приросту ресурсів.*

Діяльність у воєнний час характеризується спіралями втрат: втрата безпеки, сну, контролю, почуття справедливості. Завдання психологічної підтримки поліцейських – попередити ці спіралі втрат і стимулювати спіралі приросту ресурсів (наприклад, посилення командної згуртованості, тренування навичок саморегуляції, відновлення відчуття компетентності).

2. *Позитивна психологія (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000) фокусується на дослідженні сильних сторін, чеснот, позитивних емоцій та чинників, що сприяють процвітанню. Головні ресурси тут охоплюють: виявлення та використання таких якостей, як мужність, наполегливість, чесність та надія для подолання криз; бачення майбутнього як контрольоване та краще, незважаючи на поточні труднощі; стан «потoku» – повного занурення та насолоди від процесу діяльності, що є захистом від емоційного вигорання; здатність пережити травму і завдяки цьому досягти посттравматичного зростання.*

У роботі з поліцейськими сприяння усвідомленню сенсу їхньої місії може перетворити виклики на джерело особистісного та професійного зростання.

3. *Модель життєстійкості BASIC Ph (Lahad, Shacham, & Ayalon, 2013; Lahad, 2017) була розроблена в Ізраїлі для розуміння та тренування копінг-ресурсів у населення, що живе в умовах конфлікту. Акронім BASIC Ph описує шість основних каналів подолання стресу, а саме:*

В – Belief (віра / цінності).

А – Affect (емоції).

S – Social (соціальна взаємодія).

I – Imagination (уява).

C – Cognition (мислення / пізнання).

Ph – Physical (фізична активність).

Модель дає змогу діагностувати та розвивати домінуючі і слабкі канали копінгу поліцейських.

В умовах довготривалого й інтенсивного воєнного стресу стресостійкість поліцейських не може розглядатися як статична особистісна риса. Натомість, вона є динамічною, багаторівневою та самоорганізованою психологічною системою, яка постійно прагне до відновлення рівноваги після впливу екстремальних подій. Ця система має містити три взаємопов'язані компоненти:

1. Структурний – це відносно стабільні внутрішні ресурси, індивідуальні характеристики, такі як когнітивні установки, емоційний інтелект і наявність активних поведінкових копінг-стратегій.

2. Процесуальний – такий, що відображає здатність до динамічної рівноваги, функціональність – швидкість і ефективність, з якою поліцейський відновлює свій психофізичний стан після травматичного стресора. Це активний процес пристосування, а не пасивне терпіння.

3. Середовищний – це всі зовнішні чинники підтримки, які допомагають системі функціонувати: соціальна підтримка від родини та колег, професійна психологічна допомога та організаційно-матеріальне забезпечення тощо.

Ключова динаміка полягає в тому, що система постійно реагує на зміну інтенсивності загрози. У воєнний час її функціонування вимагає колосальних енергетичних витрат, що може призводити до тимчасової декомпенсації. Збереження стресостійкості вимагає не просто мати ресурси, а мати здатності гнучко змінювати стратегії реагування відповідно до характеру та тривалості воєнної загрози.

Результати нашого дослідження показали, що у поліцейських, які працюють в екстремальних умовах, переважають активно-рухові, когнітивно-орієнтовані, ціннісно-підкріплені психологічні ресурси. Водночас спостерігається суттєвий дефіцит емоційного ресурсу, що є потенційною зоною ризику та свідчить про потребу в розвитку навичок емоційної саморегуляції. Середній показник загального рівня стресостійкості відповідає помірному (середньому) рівню. Тобто поліцейські здатні впоратися зі стресом, проте можуть потребувати більше часу або ресурсів для відновлення у складних службових ситуаціях.

Встановлено, що поліцейські з високим рівнем стресостійкості мають значно ширший, активніший та більш диференційований репертуар стратегій подолання стресу порівняно з їхніми колегами з низькою стійкістю. Підтверджено, що висока стресостійкість поліцейських не є одновимірною якістю, а тісно корелює з кількістю та активністю репертуару копінгових стратегій. Група з високою стресостійкістю використовує значно більше методів подолання стресу за всіма модальностями BASIC Ph, ніж групи з помірною чи низькою стійкістю. Це підтверджує модель, згідно з якою висока стресостійкість є наслідком гнучкого та багатогранного використання адаптивних механізмів.

Слід зазначити, що найсильніший зв'язок між стресостійкістю та копінгом фізичної активності (спорт, харчування, сон, релаксація) є критично важливим для професії поліцейського. Адже саме ці стратегії дають змогу швидко відновлювати фізичні ресурси після екстремальних навантажень і зменшувати рівень фізіологічного збудження, характерного для їхньої роботи. Фізичний компонент є базовим для подолання наслідків хронічного стресу. Поліцейські з високою стійкістю, ймовірно, інтуїтивно або свідомо інтегрували ці стратегії у свою рутину.

Висновки

На підставі проведеного дослідження щодо оцінки рівня стресостійкості

та прогностичної ролі копінгових стратегій BASIC Ph у групі поліцейських сформульовано такі основні висновки:

1. Оцінка стресостійкості групи поліцейських виявила помірний (середній) рівень, що підтверджує наявність базового адаптивного потенціалу, достатнього для рутинної службової діяльності. Проте цей рівень є індикатором потенційної вразливості в разі зіткнення з екстремальними, тривалими або кумулятивними стресовими навантаженнями, особливо в умовах невизначеності та кризових ситуацій. Відповідно, це обумовлює необхідність цілеспрямованого зміцнення внутрішніх психологічних ресурсів.

2. Виявлено статистично значущі відмінності та сильний ефект (ANOVA, $p < 0,001$) у використанні усіх шести стратегій копіngu BASIC Ph між групами поліцейських із низьким, помірним та високим рівнями стресостійкості. Встановлено, що чим вищий рівень стресостійкості, тим ширший та активніший репертуар використання всіх копінгових стратегій. Найбільшу силу ефекту зафіксовано для фізіологічного копіngu.

3. Множинний регресійний аналіз ідентифікував лише три компоненти BASIC Ph, які мають унікальний та незалежний прогностичний внесок у пояснення загального рівня стресостійкості: найпотужніший незалежний предиктор – фізична активність (Ph), значущий незалежний предиктор – віра і переконання (B) та когніції (C).

4. У контексті невизначеності найбільшу цінність мають ті ресурси, які дають змогу людині навести лад у хаосі. Копінг «віра і переконання» забезпечує сенс і внутрішній компас, коли зовнішні обставини нестабільні, а копінг «пізнання / мислення» дає змогу аналізувати ризики, планувати дії та знаходити рішення в умовах дефіциту інформації, зі свого боку «фізична активність» забезпечує енергетичну мобілізацію та вихід стресової напруги. Саме ці три компоненти мають стати пріоритетом для розроблення та впровадження ефективних психологічних тренінгів для поліцейських, спрямованих на активацію, тренування та підтримку цих ресурсів.

Перспективою подальших досліджень є розроблення інтервенцій (тренінгів, програм психологічної допомоги), спрямованих на підвищення стійкості до стресу на основі отриманих даних про те, що копіngи фізичної активності, цінностей і переконання та раціонального мислення є ключовими предикторами стресостійкості поліцейських.

Список використаних джерел

Коkun, О. М., Корніяка, О. М., Гуменюк, Г. В., Панасенко, Н. М., Болотнікова, І. В., Дзвоник, Г. П., Гомонюк, В. О., & Горбачов, В. О. (2024). *Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: практ. посіб.* (О. М. Коkun, Ред.). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Коkun, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., & Олійник, В. О. (2023). *Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців: метод. посіб.* Київ: ТОВ «7БЦ»

Крайнюк, В. М. (2007). *Психологія стресостійкості особистості: монографія.* Київ: Ніка-Центр

Сапольскі, Р. М. (2020). *Чому зебри не страждають на виразку* (О. Лобастова, Пер. з англ.). Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула

Слободяник, Н. В. (2024). Стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 35(4), 91–95. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14>

Царенко, Л. (Ред.). (2018). *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи* (Т. 2). ОБСЄ. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/c/430829.pdf>

Шпак, М. М. (2022). Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус*, 39, 199–203. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.36>

Folkman, S. (Ed.). (2010). *The Oxford handbook of stress, health, and coping.* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780195375343.001.0001>

- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
- Lahad, M. (2017). From victim to victor: The development of the BASIC Ph model of coping and resiliency. *Traumatology*, 23(1), 27–34. <https://doi.org/10.1037/trm0000105>
- Lahad, M., Shacham, M., & Ayalon, O. (2012). *The “BASIC Ph” model of coping and resiliency: Theory, research and cross-cultural application*. Jessica Kingsley Publishers
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Selye, H. (1952). *The Story of the Adaptation Syndrome*. Montreal: Acta

References

- Folkman, S. (Ed.). (2010). *The Oxford handbook of stress, health, and coping*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375343.001.0001>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
- Kokun, O. M., Korniiaka, O. M., Humeniuk, H. V., Panasenko, N. M., Bolotnikova, I. V., Dzvonyk, H. P., Homoniuk, V. O., & Horbachov, V. O. (2024). *Psykhofiziologichne zabezpechennia zhyttiistosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia* [Psychophysiological support of the vitality of socio-economic professions in conditions of martial law and post-war recovery]. (O. M. Kokun, Ed.). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian]
- Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., & Oliinyk, V. O. (2023). *Psykhodiahnostyka liderskykh yakostei viiskovosluzhbovtiv* [Psychodiagnostics of leadership qualities of civil servants]. Kyiv: TOV “7BTs” [in Ukrainian]
- Krainiuk, V. M. (2007). *Psykhologhiia stresostiikosti osobystosti* [Psychology of personality stress resistance]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian]
- Lahad, M. (2017). From victim to victor: The development of the BASIC Ph model of coping and resiliency. *Traumatology*, 23(1), 27–34. <https://doi.org/10.1037/trm0000105>
- Lahad, M., Shacham, M., & Ayalon, O. (2012). *The “BASIC Ph” model of coping and resiliency: Theory, research and cross-cultural application*. Jessica Kingsley Publishers
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company
- Sapolsky, R. M. (2020). *Chomu zebry ne strazhdaiut na vyrazku* [Why zebras don't respond to an ulcer]. (O. Lobastova, Per. z anh.). Kharkiv: Vyd-vo “Ranok”: Fabula [in Ukrainian]
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Selye, H. (1952). *The Story of the Adaptation Syndrome*. Montreal: Acta
- Shpak, M. M. (2022). *Stresostiikist osobystosti v dyskursi suchasnykh psykholohichnykh doslidzhen* [Stress resistance of personality in the discourse of modern psychological research]. *Habitus*, 39, 199–203. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.36> [in Ukrainian]
- Slobodianyuk, N. V. (2024). *Stressostiikist yak psykholohichniy resurs osobystosti v sytuatsii zmin* [Stress resistance as a psychological resource of personality in a situation of change]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykhologhiia*, 35(4), 91–95. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14> [in Ukrainian]
- Tsarenko, L. (Ed.). (2018). *Osnovy rehabilitatsiinoi psykholohii: podolannia naslidkiv kryzy* [Fundamentals of rehabilitation psychology: Overcoming the consequences of the crisis]. (T. 2). OBSIe. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/c/430829.pdf> [in Ukrainian]

Summary

PSYCHOLOGICAL RESOURCES AS A PREDICTOR OF STRESS RESILIENCE IN POLICE OFFICERS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Viktoriia Dotsenko,

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs*

Introduction. The current professional activity of police officers is characterized by an extremely high level of emotional and psychological load. This critical circumstance is particularly exacerbated by the conditions of large-scale uncertainty arising from the state of war, dynamically combined with permanent social and crisis transformations.

The professional mission of police officers in conditions of wartime and its aftermath is consistently accompanied by the powerful impact of multiple stressors, the intensity of which increases due to the high unpredictability of service situations and operational tasks. This necessitates the formation and application of adaptive and highly effective coping strategies by the police personnel. Uncertainty functions as an essential, system-forming attribute of crisis and extreme situations. It places demands on police officers not only for impeccable professional competence but also for exceptional, integrated stress resilience. Research indicates that a decline in the level of stress resilience under such operational conditions can lead to a number of critical consequences: the rapid development of professional burnout; a significant decrease in the effectiveness and quality of service performance; and the progressive deterioration of mental health indicators and psychosomatic status.

Purpose of the Article. The goal of this study is the theoretical substantiation and empirical verification of the role of psychological resources as a key predictor of stress resilience in police officers operating under conditions of high uncertainty, as well as the identification of the most effective coping strategies that mediate this relationship.

Materials and Methods. The study sample consisted of police officers from the Kharkiv region, totaling 58 individuals, aged 22 to 46 years, all male (100 %). The research methodology included a set of psychodiagnostic techniques, specifically the Resource Channels Questionnaire based on the BASIC Ph model and the Connor-Davidson Resilience Scale-10 (CD-RISC-10). Mathematical and statistical methods employed included: correlational analysis (Pearson's coefficient) to identify relationships; and multiple regression analysis to establish the predictive role of the BASIC Ph components in forecasting stress resilience. Statistical analysis of the empirical results was carried out using the IBM SPSS Statistics software, version 22.

Results. The theoretical framework was built upon the concepts of the resource model of stress and the conservation of resources (COR) theory. It was established that the average level of stress resilience among the police officers ensures the performance of daily duties but reveals their potential vulnerability when facing extreme or prolonged stressors under conditions of uncertainty. This mandates the implementation of measures for the targeted enhancement of internal resource potential. A statistically significant correlation was found between the level of stress resilience and the flexibility of coping behavior (BASIC Ph model). The higher the level of stress resilience, the broader, more active, and more diverse the repertoire of using all six coping strategies. This flexibility allows police officers to more effectively mobilize resources in response to diverse challenges in an uncertain environment. Multiple regression analysis identified three BASIC Ph components that have a unique and independent prognostic contribution to explaining the overall level of stress resilience: Physical Activity (Ph) – the most potent independent predictor; Beliefs and Convictions (B); and Cognition/Thinking (C) – a significant independent predictor.

Conclusions. In the context of uncertainty, the greatest value is held by those psychological

resources that allow for the maintenance of internal control and order amidst chaos. “Beliefs and Convictions” provide a sense of life purpose and an internal compass; “Cognition/Thinking” enables the analysis of risks and the finding of effective solutions under conditions of information deficit; and “Physical Activity” ensures energetic mobilization and the release of stress tension. These three components must become the priority for the development and implementation of effective psychological training programs for police officers.

Key words: *coping behavior, uncertainty, psychological resources, police officers, stress resilience.*

Є. Г. Єгоров

ТИПИ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ КУРСАНТІВ ВВНЗ У КОНТЕКСТІ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ

Єгоров Євген Геннадійович,

<https://orcid.org/0009-0002-3073-733X>, e-mail: evgeniy_egorov_1992@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. Стаття є викладенням результатів оригінального дослідження армійських цінностей курсантів ВВНЗ. На матеріалі психодіагностики ціннісної сфери, базових переконань, ознак бойової психічної травми і посттравматичного зростання, показників стійкості до психологічної травми проведено кластерний аналіз даних, що засвідчив наявність трьох типів ціннісної сфери курсантів ВВНЗ у контексті стійкості до бойової психологічної травми.

Ключові слова: військовослужбовці; курсанти ВВНЗ; армійські цінності; ціннісно-сміслова сфера; бойова психологічна травми; посттравматичне зростання.

Вступ

Повномасштабне вторгнення загарбника в лютому 2022 р. спричинило нові виклики перед психологічними службами сил оборони України. Надзвичайно тривалі інтенсивні бойові дії з використанням зброї високої вражальної здатності, переважно спрямованої на заподіяння каліцтв; знецінення військовим керівництвом супротивника життя власних військовослужбовців та схильність вдаватися до так званих «м'ясних штурмів» і відвертого терору цивільного населення після отримання поразок на полі бою – ці та інші порушення людської моралі та звичаїв ведення війни потребують пошуку ще більш надійних підстав для формування стійкості військовослужбовців до дії бойових стрес-факторів нового періоду цієї війни.

Сучасними дослідженнями вже досить давно встановлено, що інтеріоризовані цінності є основою найвищого рівня регуляції життєдіяльності особистості – ціннісно-сміслового, який забезпечує доступ до невичерпних ресурсів приналежності до професійної групи та загально-людського досвіду під час подолання інтенсивних стресових впливів. Саме цей рівень регуляції життєдіяльності особистості дає змогу здійснити вихід за межі індивідуального досвіду і власних ресурсів. Від розвитку цього рівня регуляції багато в чому залежить, чи матиме особистість сили для переходу до посттравматичного зростання, чи буде вона здатною «піднятися над проблемою», або буде відбуватися посттравматичний регрес особистості та розвиватися посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) (Мацегора, Приходько, & Колесніченко, 2022). Крім того, достатній розвиток ціннісної саморегуляції потенційно здатен уберегти військовослужбовця від так званої «моральної травми» (Frankfurt & Frazier, 2016), яка має не менш руйнівний вплив на психіку військовослужбовця, ніж більш досліджений нині ПТСР.

Зміст і структура армійських цінностей у сучасному військовому середовищі майже не досліджені. Чинниками, які впливають на специфіку ціннісної сфери персоналу сил безпеки

та оборони, є: наявність великої кількості структур у загальній системі безпеки і оборони України, кожна з яких має власну організаційну структуру і корпоративну культуру, широке залучення до професійної підготовки військовослужбовців закордонних фахівців, вплив ворожої пропаганди на масову свідомість військовослужбовців та членів їхніх родин, вплив бойового досвіду на індивідуальному й колективному рівнях підрозділів тощо.

Це веде до формування унікальної, проте, можливо, недостатньо стійкої системи армійських цінностей, що залишає відкритим питання, наскільки набуті особливості ціннісної сфери військовослужбовців здатні забезпечувати їхню стійкість до дії бойових стрес-факторів, та яким чином необхідно скеровувати процес військової професійної соціалізації для збільшення стійкості військовослужбовців до дії бойових стрес-факторів.

Мета статті – емпірично обґрунтувати типологію ціннісної сфери курсантів ВВНЗ у контексті їхньої стійкості до бойової психологічної травматизації.

Матеріали та методи дослідження

У дослідженні використано перелік цінностей та процедуру, яку було розроблено в Науково-дослідному центрі службово-бойової діяльності НГУ НА НГУ Я. Мацегорою, І. Приходьком та О. Колесніченком (2022):

- для визначення загальнолюдських цінностей курсантів – «Методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості», що складається з двох частин, перша з яких дає змогу визначити нормативні ідеали, переконання, друга – цінності на рівні поведінки;

- додатковими методиками, які свідчать про загальну сформованість ціннісної регуляції (осмисленість життя) та загальне ставлення до небезпеки, застосовано такі: Шкалу базових переконань Янов-Бульман, методики «Життєстійкість», «Стійкість до бойової психічної травматизації військовослужбовця», експрес-методику «Деадаптивність», Міссісіпську шкалу для оцінювання посттравматичних реакцій (військовий варіант) та Опитувальник посттравматичного зростання.

Опитування проводилося серед курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) протягом 2024-2025 навчального року. У ньому взяли участь 202 курсанти 1–4 років навчання. Придатних до подальшого оброблення виявилось 109 анкет, які містили заповнені відповідно до інструкцій усі бланки опитування та демографічну довідку.

Беручи до уваги, що вибірка дослідження – це курсанти, які не завжди мають досвід участі в бойових діях і лише освоюють військову професію, то в дослідженні використовується зіставний критерій стійкості, який містить як загальну стійкість (життєстійкість), так і професійну (стійкість до бойової психічної травматизації, яка сформована на основі професійної психологічної підготовки), а також додаткові змінні, що дадуть змогу оцінити ефективність сформованої стійкості, наслідки впливів професійних військових стресів – дезадаптацію, інтенсивність симптоматики ПТСР та посттравматичне зростання. Застосовуючи наведені 5 змінних (показники за загальними шкалами відповідних методик), за допомогою процедури ієрархічного кластерного аналізу із загальної вибірки курсантів було виділено чотири групи, три з яких визначено типовими групами за зіставним показником стійкості (перша – 56,88 %, друга – 21,10 % і третя – 17,43 % від вибірки дослідження). Четверту групу через незначну чисельність (менше 5 %) було виключено із подальшого аналізу.

Результати

Зазначимо, що за жодною із використаних у дослідженні соціально-демографічних характеристик статистично значущих відмінностей не виявлено. Утім, було встановлено окремі соціально-демографічні особливості виділених груп (таблиця 1).

Таблиця 1 – Соціально-демографічні характеристики курсантів у виділених групах

	1 група	2 група	3 група	Хі-квадрат	p
Участь у бойових діях					
Є досвід участі в бойових діях	48,4	26,1	47,4	3,558	0,169
Немає досвіду участі в бойових діях	51,6	73,9	52,6		
Рік навчання					
Перший	35,5	39,1	42,1	5,22	0,516
Другий	12,9	26,1	15,8		
Третій	32,3	30,4	21,1		
Четвертий	19,4	4,3	21,1		
Військове звання					
Солдат	64,5	65,2	63,2	3,055	0,931
Старший солдат	12,9	17,4	10,5		
Молодший сержант	17,7	13,0	21,1		
Сержант	3,2	0,0	0,0		
Старший сержант	1,6	4,3	5,3		
Вибір професії, як					
Тимчасової	35,5	52,2	57,9	3,930	0,140
Постійної	64,5	47,8	42,1		

Так, зокрема, слід зазначити, що друга група, на відміну від першої ($\phi_{1-2} = 1,91$, $p \leq 0,05$) та третьої ($\phi_{2-3} = 1,44$, $p \leq 0,1$), містить менший відсоток курсантів, які мають досвід участі в бойових діях. Якщо в другій групі курсантів з бойовим досвідом лише чверть (26,1 %), то в інших групах майже половина має досвід участі в бойових діях (48,4 % та 47,4 % відповідно).

Крім того, у другій групі найменша кількість курсантів 4 курсу (тобто тих, хто пройшов вже виробничу практику за спеціальністю і має змогу коригувати своє навчання відповідно до цього досвіду) – лише 4,3 %. Тоді як в інших групах таких близько 20 %. За цими показниками розбіжності між групами сягають рівня статистичної значущості ($\phi_{1-2} = 2,02$, $p \leq 0,05$ та $\phi_{2-3} = 1,73$, $p \leq 0,05$ відповідно).

Щодо розбіжностей є очевидним, що представники першої групи частіше (64,5 %), ніж представники другої (47,8 %) та третьої (42,1 %), впевнені, що зроблений ними вибір професії військового є остаточним (професія обрана як «постійна») ($\phi_{1-2} = 1,38$, $p \leq 0,1$ та $\phi_{1-3} = 1,73$, $p \leq 0,05$ відповідно).

Таким чином, можна дійти висновку, що курсанти другої групи мають менше професійного досвіду (як бойового, так і практики за спеціальністю в небойових умовах несення служби), ніж представники двох інших груп. А представники першої групи більш упевнені у своєму професійному виборі та серед них більший відсоток тих, хто вважає його остаточним.

Далі в таблиці 2 наведено дані щодо особливостей різних аспектів стійкості у виділених групах.

Таблиця 2 – Показники за методиками, що описують стійкість до бойової психологічної травми у курсантів типових груп, виділених за допомогою кластерного аналізу (в умовних одиницях)

	Групи			Значущість розбіжностей	
	1 група	2 група	3 група	F	P
Стійкість до бойової психологічної травми військовослужбовців					
Очікування від участі в бойових діях	47,84±8,88	42,00±6,19	35,95±4,71	18,540	0,000
Подолання стресової ситуації	51,32±9,68	46,43±10,11	38,21±4,28	15,582	0,000
Реалізація набутого бойового досвіду	45,74±8,78	39,47±6,11	39,79±3,58	8,249	0,000
Загальний показник	144,90±23,23	127,91±17,58	113,95±7,29	19,409	0,000
Безпорадність	10,71±6,35	8,74±7,85	17,47±3,73	11,074	0,000
Усвідомлене ставлення до професійної підготовки	21,56±7,61	14,13±8,82	18,00±3,27	8,961	0,000
Здатність набувати досвід	21,59±5,28	17,00±7,02	17,37±3,88	8,145	0,001
Когнітивна дисфункція	8,76±4,15	8,92±4,75	15,68±2,77	22,091	0,000
Ставлення до військового обов'язку	19,44±5,40	12,96±4,81	15,84±3,66	15,114	0,000
Життєстійкість					
Залученість	10,21±2,18	10,13±1,94	9,32±2,19	1,312	0,274
Контроль	11,02±2,19	11,30±2,12	9,74±2,70	2,894	0,060
Прийняття ризику	9,35±2,64	9,09±2,59	9,36±2,43	0,098	0,907
Життєстійкість	30,58±5,73	30,52±5,29	28,42±6,61	1,059	0,351
Деадаптивність					
Щирість	3,19±1,45	3,04±1,46	2,42±0,84	2,320	0,103
Порушення поведінкової регуляції	1,61±2,02	1,78±2,65	3,21±2,18	3,905	0,023
Вірогідність вчинення суїцидальних спроб	0,74±1,30	0,65±1,15	2,58±2,43	11,362	0,000
Порушення моральної нормативності	3,53±2,26	3,30±1,99	3,89±2,33	0,373	0,690
Втрата комунікативного потенціалу	2,65±1,69	2,74±2,30	3,95±2,44	3,218	0,044
Деадаптивність	8,53±5,58	8,48±6,63	13,63±7,93	5,131	0,008
Міссісіпська шкала для оцінювання посттравматичних реакцій					
ПТСР	62,56±11,72	64,04±17,22	106,05±8,03	90,708	0,000
Опитувальник посттравматичного зростання					
Ставлення до інших	20,47±8,00	2,00±3,10	19,52±4,71	66,807	0,000
Нові можливості	17,54±4,90	2,23±2,75	14,58±4,31	100,527	0,000
Сила особистості	14,82±4,21	1,74±2,82	12,47±2,54	106,651	0,000
Духовні зміни	5,02±2,87	0,22±0,52	6,05±1,87	41,740	0,000
Підвищення цінності життя	10,03±3,68	1,52±2,21	8,95±3,06	56,604	0,000
Посттравматичне зростання	67,89±20,49	7,78±10,42	61,58±12,53	101,812	0,000

У наступній таблиці 3 наведено дані щодо особливостей ціннісної сфери у курсантів виділених груп. На рисунках 1-2 наведено профілі загальних, особистісних та військових цінностей.

Таблиця 3 – Показники ціннісної сфери у курсантів виділених груп з різною зіставною стійкістю (в умовних одиницях)

	Групи			Значущість розбіжностей	
	1 група	2 група	3 група	F	P
Загальні цінності					
Конформність	6,91±2,39	6,30±2,39	5,92±3,02	1,323	0,271
Традиції	3,69±2,19	3,11±2,00	3,82±2,16	0,756	0,472
Доброта	5,63±2,40	5,80±2,48	5,89±2,57	0,105	0,901
Універсализм	4,44±2,11	3,83±2,16	4,21±2,19	0,686	0,506
Самостійність	6,13±2,41	7,04±1,71	5,03±2,61	3,954	0,022
Стимуляція	3,03±2,49	3,35±2,44	5,13±2,52	5,232	0,007
Гедонізм	7,07±2,70	7,33±2,69	6,55±3,06	0,421	0,657
Досягнення	7,15±1,99	7,54±2,14	6,34±2,99	1,552	0,217
Влада	3,36±2,30	3,57±2,47	6,50±2,56	12,990	0,000
Безпека	7,58±2,02	7,13±2,56	5,60±3,11	5,108	0,008
Особистісні цінності					
Конформність	5,22±2,60	4,17±2,55	6,11±2,49	2,987	0,055
Традиції	2,99±2,45	2,72±2,54	4,58±2,88	3,390	0,038
Доброта	5,37±2,17	5,26±2,46	6,08±2,92	0,763	0,469
Універсализм	5,56±2,65	5,89±1,99	5,26±3,04	0,308	0,736
Самостійність	6,52±2,32	7,89±2,36	6,11±2,38	3,758	0,027
Стимуляція	5,71±2,58	5,54±2,54	6,21±2,89	0,368	0,693
Гедонізм	7,87±2,37	6,85±2,74	5,74±2,97	5,382	0,006
Досягнення	5,65±2,64	6,00±2,25	4,71±2,82	1,389	0,254
Влада	3,15±2,27	4,46±3,58	4,53±2,76	3,119	0,048
Безпека	6,96±2,55	6,22±2,12	5,68±2,85	2,145	0,122
Сенсожиттєві орієнтації					
Ціль	30,98±6,59	29,04±7,36	26,16±5,47	4,042	0,020
Процес	25,24±6,17	25,69±5,38	25,00±5,00	0,082	0,922
Результат	23,19±5,18	23,91±4,80	21,1±5,01	1,741	0,181
Локус контролю «Я»	20,44±4,21	19,39±4,05	16,58±4,15	6,240	0,003
Локус контролю «Життя»	28,08±5,98	27,43±6,07	25,68±6,40	1,132	0,326
Осмиленість життя	93,63±15,68	92,48±17,33	84,21±17,46	2,442	0,092
Військові цінності					
Фізична сміливість	6,59±2,99	5,83±2,88	6,21±3,10	0,584	0,559
Моральна сміливість	6,19±3,07	6,13±3,33	5,95±3,09	0,045	0,956
Дисциплінованість	5,39±2,72	4,96±3,27	6,16±2,34	0,985	0,377
Самодисциплінованість	5,63±2,88	5,87±2,74	6,11±2,35	0,236	0,790
Чесність	5,94±2,84	6,61±2,19	6,74±2,88	0,917	0,403
Гідність	4,98±2,88	4,78±3,06	5,68±2,86	0,506	0,573
Командність	5,03±2,79	3,96±2,49	5,95±3,54	2,538	0,084
Вірність	5,42±3,45	3,91±2,57	5,00±2,40	1,972	0,145
Стійкість	4,53±3,08	2,96±2,49	5,11±3,25	3,186	0,046
Вільність	3,77±3,26	5,00±3,79	4,16±4,03	1,016	0,366
Професійність	4,45±3,55	5,22±3,97	5,89±3,96	1,215	0,301

Розглянемо більш докладно наведені профілі цінностей, спираючись як на табличні дані, так і на рисунки.

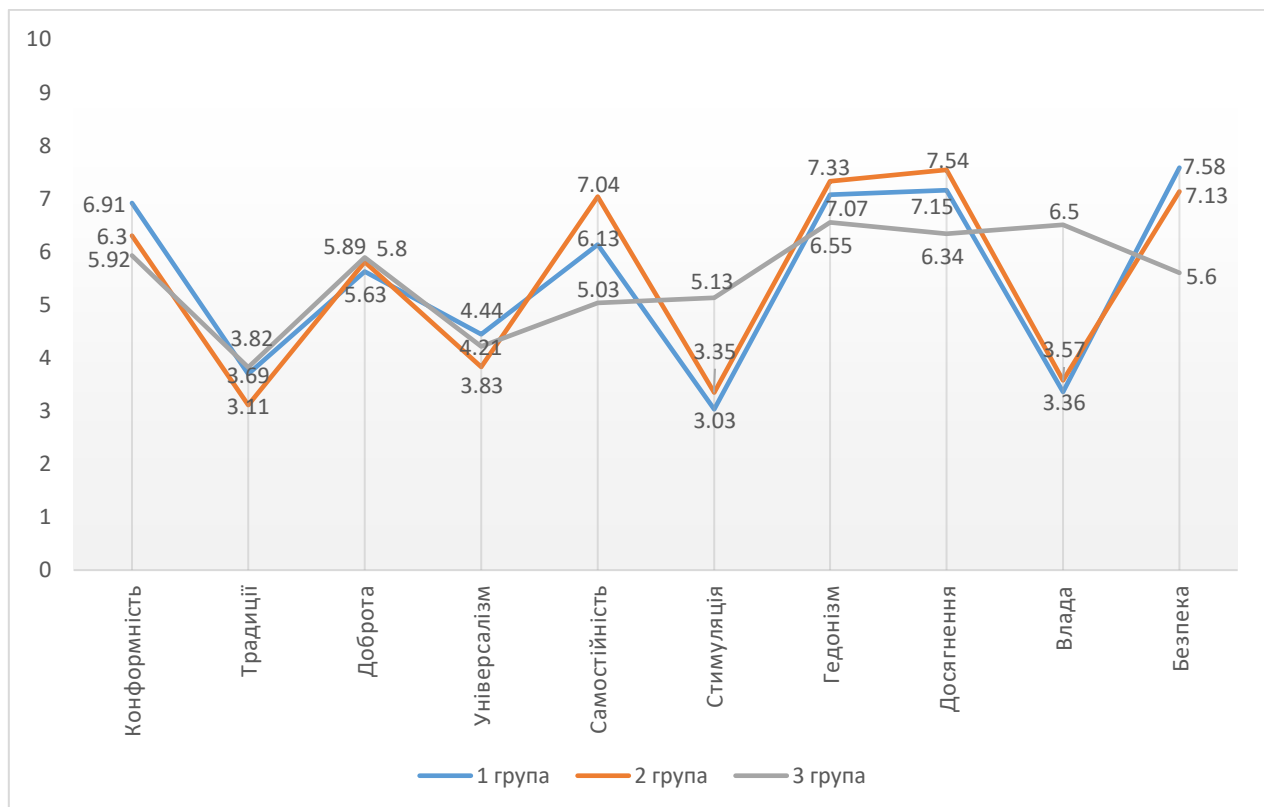

Рисунок 1 – Профілі загальних цінностей у групах курсантів з різною стійкістю

Показовим є те, що особистісні цінності мають дещо іншу ієрархію як змістовно, так і структурно, аніж загальні. У першій групі більш чітко позначаються екстрими цінностей, а всі інші набувають вираженого усередненого значення. У другій групі формується виражена ієрархічна (шаблева) система, водночас у представників третьої групи, навпроти, ще більше збільшується сплюснення профілю (рисунок 2).

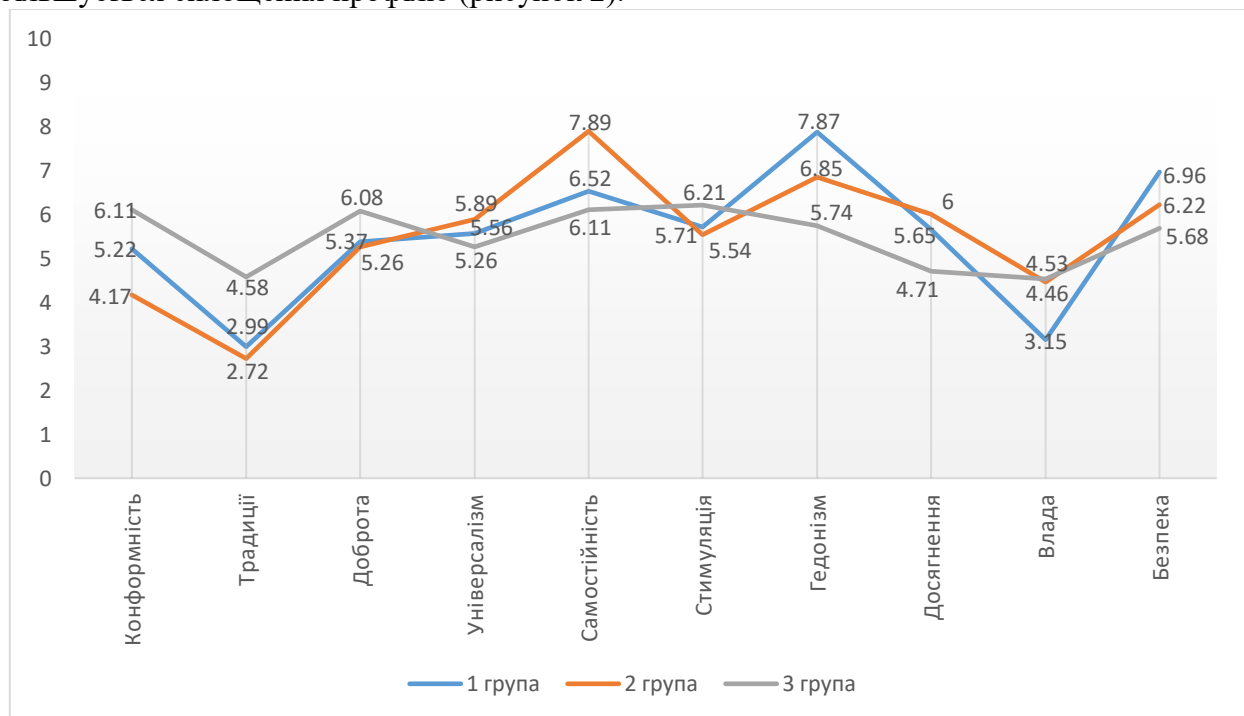

Рисунок 2 – Профілі особистісних цінностей у групах курсантів з різною стійкістю

Досить цікава ситуація склалася щодо профілів військових цінностей (рисунк 3).

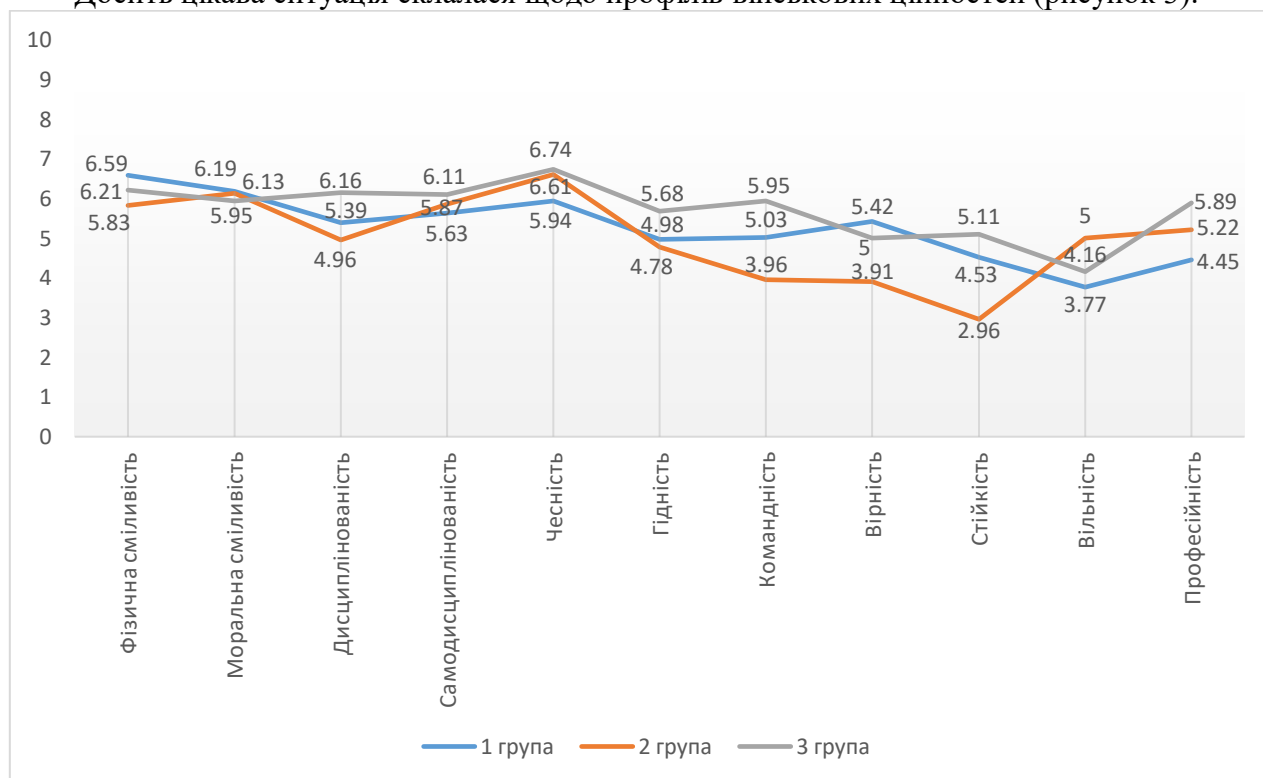

Рисунок 3 – Профілі військових цінностей у групах курсантів з різною стійкістю

Обговорення

Як бачимо з наведених даних, представники усіх трьох груп мають середні та відносно рівні показники «Загальної життєстійкості» та окремих її складових, за винятком «Контролю», які в першій ($11,02 \pm 2,19$) та другій ($11,30 \pm 2,12$) групах є середньовисокими і дещо вищими, ніж у третій ($9,74 \pm 2,70$). Зазначені розбіжності перебувають на рівні тенденції до статистично значущих ($p_{1-2} = 0,086$ та $p_{1-3} = 0,104$).

Усі виділені групи суттєво відрізняються за показниками стійкості до бойової психічної травматизації – перша має найвищі показники за всіма прямими шкалами, а третя – найменші показники. Друга група переважно займає середню позицію між ними. Утім, є деякі винятки. Так, представники другої групи мають найменші показники «Реалізації набутого бойового досвіду» ($39,47 \pm 6,11$), «Усвідомленого ставлення до професійної підготовки» ($14,13 \pm 8,82$), «Здатності набувати досвід» ($17,00 \pm 7,02$) та «Ставлення до військового обов'язку» ($12,96 \pm 4,81$). Ще однією особливістю представників другої групи є те, що вони менше за інших почуваються «безпорадними» ($8,74 \pm 7,85$). Таким чином, характерною особливістю цієї групи є те, що, маючи й усвідомлюючи нестачу бойового досвіду і практичних навичок, учасники залишаються оптимістично переконаними у своїй потенційній здатності долати складні професійні ситуації.

Представники третьої групи насамперед вирізняються найбільш негативними очікуваннями щодо перспектив участі в бойових діях ($35,95 \pm 4,71$) та невпевненістю у своїй здатності долати бойові стрес-фактори ($38,21 \pm 4,28$). Попри досить свідомий підхід до підготовки до бойової служби, зокрема і на підставі досвіду, вони передусім сумніваються у своїй здатності долати власні негативні переживання – мають найвищі показники «Безпорадності» ($17,47 \pm 3,73$) та «Когнітивної дисфункції» ($15,68 \pm 2,77$). Цілком вірогідно, що ці показники є наслідком участі в бойових діях чи іншого травматичного досвіду війни. Так, саме у представників третьої групи, на відміну від двох інших, показники інтенсивності симптоматики ПТСР перебільшують нормативні ($106,05 \pm 8,03$). За цим показником

представники третьої групи на статистично значущому рівні відрізняються і від опитуваних першої групи (представники якої хоч і мають досвід участі в бойових діях, проте краще впоралися з наслідками, $p = 0,00$), і від представників другої групи (серед яких менше тих, хто має реальні уявлення про участь у бойових діях та практичні аспекти військової служби, $p = 0,00$).

Нормативними у представників першої та другої груп також є всі показники дезадаптивності, за якими вони на статистично значущому рівні відрізняються від представників третьої групи. Виняток становлять показники «Порушення моральної нормативності», які в усіх трьох групах є дещо підвищеними, що свідчить про актуальні процеси перебудови ціннісної сфери як у зв'язку з війною в країні, так і внаслідок процесів вторинної професійної соціалізації. Серед інших особливостей визначальним є те, що представники першої та другої груп контролюють свої реакції, які свідчать про ставлення до суїциду (високі показники за шкалою «Вірогідність вчинення суїцидальних спроб»), тоді як представники третьої групи, навпаки, можуть використовувати суїцидальні висловлювання для привернення уваги до свого стану, отримання допомоги. Проте як поведінка, так і особливості спілкування представників третьої групи набувають рис, які здатні відштовхувати від них інших, не даючи їм змоги долучитися до ресурсу, що надає підтримка оточення.

Досить показовими є результати за Опитувальником посттравматичного зростання. Так, на відміну від першої та третьої груп, представники другої групи не бачать у себе будь-яких підстав для посттравматичного зростання, певно вважаючи, що пережиті ними події не належать до травматичних. У цілому це відповідає концепції Tedeschi & Calhoun (1996), які довели, що чим складнішою є травматична подія, тим вищим є посттравматичне зростання, яке супроводжує таке переживання (як показано вище, серед представників другої групи найменший відсоток тих, хто має досвід участі в бойових діях).

Курсанти першої та третьої груп, попри суттєву різницю в наслідках пережитих травматичних подій (показники інтенсивності симптоматики ПТСР та дезадаптивності), значно не відрізняються за загальним показником посттравматичного зростання, який в обох групах наближається до межі високих значень. Проте курсанти третьої групи на статистично значущому рівні нижче оцінюють відкриті перед ними «Нові можливості» ($14,58 \pm 4,31$, $p_{1-3} = 0,035$) та набути «Силу особистості» ($12,47 \pm 2,54$, $p_{1-3} = 0,050$).

Таким чином, за зіставним показником стійкості виділені групи мають суттєві відмінності, які передусім стосуються професійної складової та її ефективності. Якщо представники першої групи демонструють, умовно кажучи, «нормативні» показники стійкості (впевненість у достатності та ефективності своєї підготовки та у власних перспективах), то представники другої групи, попри усвідомлення недостатності свого практичного досвіду, мають переконання у своїй потенційній здатності долати виклики професії військового. Представники третьої групи, маючи негативний досвід подолання наслідків участі в бойових діях, попри свідоме ставлення до своєї професійної підготовки, залишаються недостатньо впевненими у своїй здатності долати складні професійні ситуації, менше впевнені у своїх перспективах, хоча і вважають, що цей досвід сприяв позитивним змінам їхньої особистості.

Виділені за зіставним показником стійкості групи найбільше відрізняються саме за загальними та особистісними цінностями, водночас розбіжностей за військовими цінностями не так і багато. Такі дані свідчать про те, що військові цінності є найновішим утворенням у ціннісній сфері, які переважно є лише знаними (відповідно, курсанти, формуючись в одному середовищі, майже не відрізняються ними), та мають малий досвід практичного застосування для реальної регуляції професійної (військової) активності.

Ще однією загальною особливістю є те, що представники третьої групи мають надто «сплощений профіль», який характерний як для загальних, особистісних, так і для військових

цінностей, що дуже добре помітно на наведених рисунках 1-2. Причому це сплюснення не є наслідком великого розкиду даних (дисперсії), що могло б свідчити про неоднорідність групи, а є, дійсно, характерною особливістю групи, яка може визначати те, що її представники не схильні знецінювати чи переоцінювати окремі цінності як ресурс стійкості.

У представників першої групи серед загальних цінностей зі значним відривом найбільш важливою цінністю усвідомлюється «Безпека» ($7,58 \pm 2,02$), наступною в ієрархії розташовано щільну трійку цінностей – «Досягнення» ($7,15 \pm 1,99$), «Гедонізм» ($7,07 \pm 2,70$) та «Конформність» ($6,91 \pm 2,39$). Інший полюс у цій групі представлений теж трьома цінностями – «Стимуляція» ($3,03 \pm 2,49$), «Влада» ($3,36 \pm 2,30$) та «Традиції» ($3,69 \pm 2,19$). Як бачимо, ця група в загальних цінностях орієнтується на «повну безпеку» та «легкі» досягнення, які не вимагають «надзусиль» та суворих обмежень.

Друга група має дещо інший профіль, який є найбільш ієрархічним (диференційованим) серед порівнюваних груп. У ньому провідну позицію займають «Досягнення» ($7,54 \pm 2,14$), наступними за ними є «Гедонізм» ($7,33 \pm 2,69$), «Безпека» ($7,13 \pm 2,56$) та «Самостійність» ($7,04 \pm 1,71$). Інший полюс у цій групі сформований таким чином. Найменшу цінність мають «Традиції» ($3,11 \pm 2,00$), далі буде група з трьох цінностей – «Стимуляція» ($3,35 \pm 2,44$), «Влада» ($3,57 \pm 2,47$) та «Універсалізм» ($3,83 \pm 2,16$). Як видно, у цій групі, як і в першій, у пріоритеті – безпека та відсутність потрясінь і обмежень, проте її представники значно більше орієнтовані на те, щоб виділитися серед інших на певну самостійність (незалежність від інших). Саме ця орієнтація на досягнення і самостійність є характерною ознакою другої групи.

У представників третьої групи, зважаючи на значно сплюснений профіль, умовно найбільш важливими можна вважати такі цінності: «Гедонізм» ($6,55 \pm 3,06$), «Владу» ($6,50 \pm 2,56$), «Досягнення» ($6,34 \pm 2,99$). Найменш важливими в цій групі є «Традиції» ($3,82 \pm 2,16$) та «Універсалізм» ($4,21 \pm 2,19$). Зазначимо, що «Влада», яка в інших курсантів сприймається як певний «тягар» чи обмеження, у цій групі є пріоритетом. Натомість «Безпека», яка є надзвичайно важливою для двох інших груп, попри встановлені в цій групі значні показники ПТСР, які свідчать про пережиті страждання, у їхній системі цінностей не має домінуючих позицій. Крім того, представники цієї групи, на відміну від двох інших, не вбачають підстав боятися «нових вражень» – «Стимуляція» ($5,13 \pm 2,52$). Можна констатувати, що курсанти третьої групи, на відміну від інших, вважають загальноцінними комфортні умови, які забезпечуються наявністю «владного статусу», набуття якого, можливо, виправдовує переживання певної небезпеки, різких змін у житті.

Очевидно, що саме показники за змінними «Влада», «Безпека», «Стимуляція» та «Самостійність» є такими, що визначають особливості виділених груп.

У представників першої групи найбільш вираженою цінністю зі значним відривом від інших є «Гедонізм» ($7,87 \pm 2,37$), далі позиції займають «Безпека» ($6,96 \pm 2,55$) та «Самостійність» ($6,52 \pm 2,32$). Відчутно знецінюються в цій групі «Традиції» ($2,99 \pm 2,45$) та «Влада» ($3,15 \pm 2,27$). Усі інші цінності мають середні значення і займають позиції між 6 та 5 рангом.

У другій групі екстремально загострюється «Самостійність» ($7,89 \pm 2,36$), наступними в ієрархії є «Гедонізм» ($6,85 \pm 2,74$), ще далі – «Безпека» ($6,22 \pm 2,12$), «Досягнення» ($6,00 \pm 2,25$), ранги яких суттєво зменшуються порівняно з показниками загальних цінностей. Екстремально низькі позиції займають «Традиції» ($2,72 \pm 2,54$), а от «Влада» підтягується до середніх значень ($4,46 \pm 3,58$).

У третій групі найбільш важливими є «Стимуляція» ($6,21 \pm 2,89$), «Самостійність» ($6,11 \pm 2,38$), «Конформність» ($6,11 \pm 2,49$) та «Доброта» ($6,08 \pm 2,92$). А от «Влада», хоч і має найбільші середні ранги серед усіх порівнюваних груп, проте в ієрархії третьої групи посідає найнижчу сходинку ($4,53 \pm 2,76$). Як і в інших групах, у представників третьої групи одні з найменших показників мають «Традиції» ($4,58 \pm 2,88$), проте їх знецінення не таке виражене,

як у представників першої та другої груп. У третій групі до найменш значущих умовно належать і «Досягнення» ($4,71 \pm 2,82$).

Показовою є ситуація, що склалася в перших двох групах, попри деякі відмінності в загальних та особистісних цінностях. Так, у представників першої групи в цілому зберігається (а точніше посилюється в особистісних цінностях) орієнтація на те, щоб залишатися у так званій «зоні комфорту», а у представників другої групи – бути незалежними від інших, тоді як у представників третьої групи ситуація дещо вирізняється. Її учасники вважають, що в суспільстві важливими є такі цінності, як «Гедонізм», «Влада» та «Досягнення» (і це попри те, що переважна більшість їх однокурсників не вважають «Владу» важливою цінністю), а самі вони себе позиціонують як таких, що не прагнуть влади, проте здатні пожертвувати собою (про що свідчить комбінація високих рангів – «Стимуляція – Самостійність – Конформність») заради інших, заради «добра». Як бачимо, у представників третьої групи спостерігається «розрив» у структурі цінностей: «усі» керуються цінностями власної вигоди, але не «я»; «я» має пожертвувати собою заради «інших». Проте ця «жертвовність» не наповнює їхнє життя сенсом. Так, представники цієї групи мають найнижчі показники загальної осмисленості життя ($84,21 \pm 17,46$) та націленості на майбутнє («Ціль» ($26,16 \pm 5,47$)), а також найменше вважають себе такими, хто здатні керувати подіями власного життя («Локус контролю «Я» ($16,58 \pm 4,15$)). Представники першої та другої груп на статистично значущому рівні не відрізняються за показниками методики «Сенсожиттєві орієнтації», які в обох групах є середньонизькими (нижня межа середніх значень).

У представників третьої групи цей профіль є не тільки сплосченим, але й таким, який умовно можна назвати «підвищеним» – на графіку за переважною більшістю показників (7 із 11) вони мають вищі ранги, ніж у двох інших групах (проте лише за 2 розбіжностями з іншими групами сягають рівня тенденції до статистичної значущості). У цій третій групі найбільші ранги має «Чесність» ($6,74 \pm 2,88$), а далі «Фізична сміливість» ($6,21 \pm 3,10$) і обидва показники ставлення до дисципліни – «Дисципліна» ($6,16 \pm 2,34$) й «Самодисципліна» ($6,11 \pm 2,35$). Найменшими в третій групі є ранги цінності «Воля» ($4,16 \pm 4,03$). Усі інші військові цінності в цій групі розмістилися між середніми 5 та 6 рангами. Утім, саме найвищі показники за такими середньовираженими цінностями, як «Командність» ($5,95 \pm 3,54$) та «Стійкість» ($5,11 \pm 3,25$), вирізняють цю групу на тлі двох інших (розбіжності сягають рівня тенденції до статистичної значущості, $p \leq 0,1$). Така структура підтверджує, що представники цієї групи позиціонують себе як такі, що є вірними обов'язку, здатними до дій, що від них вимагаються, та більше за інших орієнтовані на командну взаємодію і надзусилля під час виконання обов'язку.

У представників першої групи найвищі ранги отримують такі військові цінності, як «Фізична сміливість» ($6,59 \pm 2,99$), «Моральна сміливість» ($6,19 \pm 3,07$) та «Чесність» ($5,94 \pm 2,84$). Найменші ранги мають – «Воля» ($3,77 \pm 3,26$), «Професійність» ($4,45 \pm 3,55$) та «Стійкість» ($4,53 \pm 3,08$). Тобто в цій групі ієрархія військових цінностей майже не відрізняється від порядку надання переліку військових цінностей (кореляція між ієрархією військових цінностей і порядком надання цінностей у переліку складає $r = 0,87$ та, відповідно, профіль є нахиленим від першої до останньої цінності). Такі дані свідчать про недостатньо глибоку професійну соціалізацію, усвідомлення сенсу військових цінностей, через що виконання завдання із ранжування військових цінностей є формальним.

Найбільш диференційованим є профіль другої групи. У ньому, як і у представників третьої групи, найбільший ранг зі значним відривом від інших цінностей має «Чесність» ($6,61 \pm 2,19$), далі – «Моральна сміливість» ($6,13 \pm 3,33$), «Самодисциплінованість» ($5,87 \pm 2,74$) та «Фізична сміливість» ($5,83 \pm 2,88$). Найменші ранги в цій групі має «Стійкість» ($2,96 \pm 2,49$), також низькими є показники «Вірності» ($3,91 \pm 2,57$) та «Командності» ($3,96 \pm 2,49$). За показниками «Стійкості» та «Командності» представники другої групи мають тенденцію до статистично значущих відмінностей від показників третьої ($p_{2-3} = 0,068$

та $r_{2-3} = 0,083$ відповідно). Серед іншого слід зазначити нетипові для військових досить високі ранги цінності «Воля» ($5,00 \pm 3,79$). Як бачимо, представники другої групи мають досить подібну до третьої групи «моральну вісь», керуючись у своїй професійній поведінці уявленнями про мораль та обов'язок, проте, на відміну від учасників останньої, вираженою у них є саме індивідуалістична орієнтація, почуття відповідальності перед собою, а не перед іншими.

Виявлено, що в кожній групі простежується свій неповторний характер зв'язків ціннісної сфери зі стійкістю. Так, у представників першої групи встановлено велику кількість статистично значущих, проте слабких зв'язків (одного рівня 0,2-0,4) між усіма видами цінностей (загальними, особистісними і військовими) та змінними стійкості, в яких складно виділити певний смисловий вектор. Такий характер зв'язків цілком може бути відображенням фази активного психологічного становлення, формування та перебудови особистості фахівця, суб'єкта праці та його ціннісної сфери як регулятора активності; свідчити про багатофакторність самого процесу становлення. Це явище демонструє певну незрілість і плинність ціннісної сфери, яка ще не досягла стану стабільної інтеграції. У міру стабілізації особистості та повного засвоєння військових цінностей можна очікувати, що деякі зв'язки посиляться, а інші зникнуть, оскільки структура цінностей стане більш диференційованою та ієрархічно впорядкованою на основі практичного досвіду. Слід зазначити, що перша група – це та група, в якій значна частина курсантів має і бойовий досвід, і практику застосування набутих знань у військовій частині. Проте є підстави вважати, що її представники формують професійну соціалізацію не стільки на основі наявного професійного досвіду, скільки покладаючись на досвід і довіру до викладачів та запропоновану програму професійної підготовки. У результаті цього їхні знання про себе як професіонала є цілком «нормативними», що дає їм змогу високо оцінювати себе як таких, що відповідають вимогам, та почуватися цілком «комфортно» в освітньому процесі, поводячись відповідно до встановлених вимог. Проте ці «нові», отримані під час навчання знання та сформовані якості потребують практичної реалізації для того, щоб «оновлена» ціннісна сфера стала дійсним регулятором їхньої активності. Судячи з наявних зв'язків, ціннісна сфера вищезгаданих представників лише проходить етап «налаштування» як дійсного регулятора активності.

Зовсім інша ситуація у представників другої групи. Як бачимо, їхні особистісні цінності (побудовані на особистісному досвіді) не мають достатньої регулювальної сили для забезпечення стійкості в будь-яких її проявах (відсутні статистично значущі зв'язки стійкості з особистісними цінностями). Загальні та військові цінності лише точково, проте досить потужно пов'язані зі стійкістю, але ці зв'язки, ймовірніше, є відбиттям виділення спільного – інтенсивні нові враження можуть підривати життєстійкість та вести до травматизації («Стимуляція» статистично значущо зворотно пов'язана із «Життєстійкістю» ($r = -0,432$, $p = 0,040$) та прямо із «ПТСР» ($r = 0,638$, $p = 0,001$), а також із «Деадаптивністю» ($r = 0,410$, $p = 0,052$)); прояви конформності знижують вірогідність травматизації, а прояви власної волі – підвищують («Конформність» має статистично значущі зворотні зв'язки із «ПТСР» ($r = -0,463$, $p = 0,026$), а «Воля» на рівні тенденції до статистичної значущості прямо пов'язана із «Деадаптивністю» ($r = 0,356$, $p = 0,095$)); професійна стійкість пов'язана із командною роботою («Командність» прямо пов'язана із загальним показником «Стійкості до бойової психологічної травматизації» ($r = 0,450$, $p = 0,031$)). Проте найбільш яскраво ця тенденція будувати регуляцію активності на основі виділення суттєвого та порівняння із загальним тлом виявляється в наявності значних зв'язків різних аспектів стійкості із показниками осмисленості життя. Цікаво, що лише загальний показник «Посттравматичного зростання», яке в цій групі не визнається, виявляється не пов'язаним на статистично значущому рівні з показниками методики «Сенсожиттєві орієнтації». У цій групі осмисленість життя має значну протекційну дію щодо можливої психологічної травматизації, захищає від проявів деадаптивності та інтенсивної симптоматики ПТСР. Таким чином, маючи певний дефіцит

професійного досвіду, представники другої групи вибудовують свою стійкість і захист від можливої психологічної травми на основі виділення суттєвого (загальних закономірностей) та впевненості у загальній здатності та власній спроможності контролювати події життя.

У представників третьої групи (для яких, як було встановлено вище, характерним є «розрив» між загальними (для інших) й особистісними (для себе) цінностями та ідентифікація з «особливою» соціальною групою, якими є військовослужбовці, а також негативний власний досвід подолання травматичних подій) зосередженість на «Процесі» здатна знижувати їхню «Деадаптацію» ($r = -0,516$, $p = 0,024$), що є проявом типового захисного механізму, який досить часто використовують військовослужбовці. Їхня стійкість будується на безжальному ставленні передусім до себе (зворотні зв'язки загального показника «Стійкості до бойової психологічної травми» із «Добротою» ($r = -0,618$, $p = 0,005$) та прямі із «Фізичною сміливістю» ($r = 0,504$, $p = 0,028$)). На думку курсантів цієї групи, здатність діяти за власним вибором зменшує травмацію та сприяє посттравматичному зростанню, а за вимогою – збільшує (про що свідчить негативний зв'язок між «Волею» і «Деадаптивністю» ($r = -0,542$, $p = 0,017$) та позитивний – між «Самостійністю» і «Посттравматичним зростанням» ($r = 0,635$, $p = 0,003$) та між «Дисциплінованістю» і «ПТСР» ($r = 0,467$, $p = 0,044$)). Показово, що такі зв'язки характерні для опису причин виникнення моральної травми у військовослужбовців як стану, який розвивається сукупно із ПТСР (Williamson et al., 2020).

Аналіз взаємозв'язку загальних цінностей із змінними, які описують стійкість, показав, що «Деадаптивність» курсанти третьої групи пов'язують із порушенням «Традицій» ($r = 0,466$, $p = 0,044$); симптоматику ПТСР – із стражданнями і неможливістю зробити власний вибір (статистично значущі негативні зв'язки «ПТСР» із «Гедонізмом» ($r = -0,502$, $p = 0,028$) та позитивні з «Конформністю» ($r = 0,522$, $p = 0,022$)). Зазначимо, що в цій групі «Посттравматичне зростання» негативно пов'язане із «Стимуляцією» ($r = -0,473$, $p = 0,041$). Як бачимо, у кореляційному аналізі особливостей взаємозв'язку цінностей і стійкості знов проявляється розкол, коли представники третьої групи сприймають загальне (оточуючих людей) як таке, що не можуть уникнути страждань від змін, які зараз відбуваються, потребують їхнього захисту, а себе відносять до особливої вибірки – військовослужбовців, які мають жертвувати собою, щоб захистити інших. Джерелом їх страждань є дії, які не відповідають власним моральним переконанням.

Висновки

У результаті проведеного дослідження встановлено три типи ціннісної сфери у курсантів відповідно до особливостей сформованої у них стійкості до бойової психологічної травми. Суттєво зазначити, що процес формування стійкості, як і процес вторинної соціалізації, у курсантів не є завершеним і перевіреною практикою, реальними умовами несення бойової служби, що позначилося на характеристиках виділених типів.

Перший, найбільш поширений тип, що об'єднав 56,88 % від загальної кількості курсантів ВВНЗ, які взяли участь у дослідженні й відповідним чином заповнили анкети, умовно можна позначити як «номінальний». Серед курсантів, віднесених до цього типу, практично рівно представлені як ті, що мають досвід участі в бойових діях (48,4 %), так і ті, хто не мав попереднього досвіду несення служби (51,6 %). З-поміж соціально-демографічних особливостей цього типу слід назвати більш високий відсоток тих, хто переконані в остаточному виборі професії військовослужбовця. Представники цього типу демонструють найкращі серед курсантів характеристики стійкості до бойової психологічної травми, які, утім, не перевищують середні значення. Вони досить високо оцінюють власну здатність контролювати події власного життя. Для цього типу характерними є нижчі за інші групи показники деадаптивності й цілком нормативні показники інтенсивності симптоматики ПТСР. Курсанти, віднесені до першого типу, мають середньовисокі показники

посттравматичного зростання, досить високо оцінюючи відкриті перед ними «Нові можливості» та власну «Силу особистості». Утім, є підстави вважати, що представники цього типу схильні давати соціально схвальні відповіді на питання, які стосуються процесу набуття професійно важливих якостей, здатності контролювати власний стан, особливостей професійної соціалізації. Представники цього типу, як і курсанти, описані на попередньому етапі дослідження, мають структуру ціннісної сфери, яка формується в умовах війни і характеризується дефіцитарністю (провідна загальна цінність – «Безпека», особиста – «Гедонізм»), проте їхньою характерною особливістю є орієнтація на легкі досягнення, які не вимагають надзусиль та суворих обмежень. Особисте ставлення до військових цінностей не сформоване. Цілком доречно припустити, що, впевнившись у остаточності та правильності вибору професії військового, їхня соціалізація відбулася «еволюційним» (на протизагу «революційному») шляхом – наразі є поступовою, комфортною, побудованою на повній довірі до системи військової освіти, некритичній інтеріоризації знань та цінностей та, відповідно, визначається високими оцінками своїх професійних характеристик як таких, що цілком відповідають вимогам сучасної системи військової освіти. Досвід представників цього типу був основою для вибору професії, але формування професійних навичок відбувається на основі довіри до системи військової освіти, через що їхня ціннісна сфера ще не має вираженої регулювальної та протекційної сили.

Другий тип об'єднує 21,10 % курсантів від вибірки дослідження. Особливістю формування професійної стійкості цього типу є те, що, фактично маючи й суб'єктивно усвідомлюючи нестачу власного бойового досвіду і навичок реалізації набутих професійних знань у практичних умовах несення служби, учасники залишаються оптимістично переконаними у своїй потенційній здатності долати складні професійні ситуації, успішно контролювати події власного життя. Переважна відсутність негативного досвіду дає змогу представникам цього типу зберігати нормативні показники адаптивності поведінки та психологічного благополуччя. Вони констатують відсутність у себе підстав для посттравматичного зростання (можливо, навіть шкодуючи, що не мали змоги випробувати себе). Так, у ціннісній сфері цього типу проявляється виражене прагнення до самостійності та досягнень. Цілком доречно припустити, що вибір професії військового курсантами цього типу є самостійним та свідомим, на основі власних моральних переконань. Так, у професійній діяльності військового понад усе вони цінують «Чесність», «Моральну сміливість», «Самодисциплінованість», суттєво відрізняючись від інших усвідомленою цінністю можливості діяти на основі власних переконань («Воля»). У такий спосіб реалізують принцип відповідальності за власні вчинки та їхні наслідки. Проте в структурі їхньої ціннісної сфери вираженою є індивідуалістична орієнтація (вони не повною мірою усвідомлюють важливість колективістської культури для військової професії). Істотною характеристикою представників цього типу є цілком свідоме ставлення до формування власної стійкості та збереження власного психологічного благополуччя. Проте їм не вистачає «конкретики», яку надає практика, через що учасники вимушені налаштовувати ціннісну сферу як регулятор власної активності на основі загальних уявлень, вибраного загального вектора напрямку свого професійного розвитку, самореалізації. Тому цей тип умовно позначимо як «абстрактний», зважаючи на відсутність навичок практичної реалізації і високий потенціал, який дає «перспективне, векторне бачення» (орієнтація на загальний сенс).

Третій тип об'єднав 17,43 % курсантів від вибірки дослідження. Представники цього типу насамперед відрізняються найбільш негативними очікуваннями щодо перспектив участі в бойових діях і невпевненістю у своїй здатності долати бойові стрес-фактори. Попри досить свідомий підхід до підготовки до бойової служби, зокрема і на основі власного досвіду, курсанти насамперед сумніваються у власній здатності долати негативні переживання, почуваються безпорадними та спантеличеними. Їхні показники інтенсивності симптоматики ПТСР перебільшують нормативні. Учасники не намагаються приховувати наявність певних

суїцидальних думок, використовуючи їх для привернення уваги чи підтримки, проте особливості їхнього спілкування та поведінки через риси дезадаптивності можуть відштовхувати від них інших, не даючи їм змоги долучитися до ресурсу підтримки оточення. Учасники переконані, що пережиті події стали поштовхом для суттєвих змін їхньої особистості, проте не вважають, що це збільшило «силу їхньої особистості» чи відкрило перед ними «нові перспективи». У представників третього типу спостерігаємо певний «розрив» у структурі цінностей. Учасники вважають, що для людей загалом характерним є управління цінностями власної вигоди та прагнення до влади, проте, на відміну від загалу, вони як військові змушені пожертвувати собою заради «добра» інших. Утім, ця «жертвовність» не наповнює їхнє життя сенсом, що може бути як наслідком «викреслення себе із майбутнього» (зневірою в можливості пережити війну), симптоматики ПТСР (як «розрив» між минулим і майбутнім), так і інтеріоризованою «жертвовністю», яка не мала особистого сенсу (не була власним вибором, а є наслідком ідентифікації з групою військових, в якій має місце ідея «жертвовності» («якщо не ми, то хто?», а також не виключено установку «жертви» в негативному сенсі (ідентифікація з «гарматним м'ясом»)). Характерна для представників цього типу структура військових цінностей підтверджує сформовану в них ідентифікацію з військовими як окремою «особливою» частиною суспільства – учасники цієї групи позиціонують себе як такі, що є вірними обов'язку, здатними до дій, що від них вимагаються, та більше за інших є орієнтованими на командну взаємодію і надзусилля під час виконання обов'язку. У представників цього типу «розкол» проявляється і в тому, як вони уявляють роль цінностей у формуванні стійкості. На їхню думку, загал (оточуючі люди) не можуть уникнути страждань, потребують захисту від особливої групи військових, з якими вони себе ідентифікують. Їхня стійкість як військових будується на основі безжального ставлення насамперед до себе, заради добра інших. Утім, уявлення про себе як слабкого, наявність розколу в системі цінностей, поділ на «ми» (особлива соціальна група) та «вони», відмова собі в майбутньому (зниження осмисленості життя, зниження перспективи тощо), уявлення про власну «жертвовність» чи себе як «жертву», зв'язок між стражданнями та відсутністю можливості дій за власним вибором (зокрема і відчуття провини та провини того, хто вижив) є ознакою психологічної (моральної) травми (як окремий вид травми, який може бути у військовослужбовців-учасників бойових дій спільно з ПТСР). Відповідно, цей тип умовно позначено як «психологічно травмований». Зазначимо, що понад 42,1 % представників цього типу – це першокурсники, значна частина яких були учасниками бойових дій, тому, можливо, що згодом (на старших курсах) деяким з них вдасться самотійно чи за допомогою психологічної служби подолати наслідки бойової психологічної травми.

Таким чином, наявні ціннісні типи засвідчують, що сучасна система військової освіти недостатньо приділяє уваги формуванню ціннісної сфери військовослужбовців як регулятора професійної стійкості та протектора психологічного благополуччя. Вона не сприяє формуванню усвідомлення зв'язку між ціннісними переконаннями та вчинками й переживанням їх наслідків, не формує моральну вісь військового фахівця, яка дає змогу офіцеру набувати статус неформального лідера у військовому колективі, мати значний енергетичний потенціал для тривалої підтримки боєздатності (через побудову активності на основі смислової регуляції) та зберігати психологічне благополуччя у складних умовах війни.

Подальші дослідження мають бути зосереджені на формуванні «моральної осі» особистості офіцера, пов'язуванні ціннісних переконань з поведінкою та наслідками, а також на превентивних стратегіях проти моральної шкоди серед військовослужбовців.

Список використаних джерел

Мацегора, Я. В., Приходько, І. І., & Колесніченко, О. С. (2022). Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*, 2(81), 127–138. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263826>

- Frankfurt, S., & Frazier, P. (2016). A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans. *Military Psychology*, 28(5), 318–330. <http://dx.doi.org/10.1037/mil0000132>
- Tedeschi, R., & Calhoun, L. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9, 455–471, <https://doi.org/10.1002/jts.2490090305>
- Williamson, V., Murphy, D., Stevelink, S. A. M., Allen, S., Jones, E., & Greenberg, N. (2020). The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1704554>

References

- Frankfurt, S., & Frazier, P. (2016). A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans. *Military Psychology*, 28(5), 318–330. <http://dx.doi.org/10.1037/mil0000132>
- Matschora, Ya. V., Prykhodko, I. I., & Kolesnichenko, O. S. (2022). *Osoblyvosti tsinnostei viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy* [Peculiarities of Values of Servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Chest i zakon*, 2(81), 127–138. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263826> [in Ukrainian]
- Tedeschi, R., & Calhoun, L. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9, 455–471, <https://doi.org/10.1002/jts.2490090305>
- Williamson, V., Murphy, D., Stevelink, S. A. M., Allen, S., Jones, E., & Greenberg, N. (2020). The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1704554>

Summary

TYPES OF VALUE SPHERE OF MILITARY HIGHER EDUCATION INSTITUTION CADETS IN THE CONTEXT OF RESILIENCE TO COMBAT PSYCHOLOGICAL TRAUMATIZATION

Yevhen Yehorov,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The full-scale invasion of Ukraine in February 2022 posed new challenges to the psychological support system of the defense forces. The intensity and cruelty of hostilities required new approaches to understanding and strengthening servicemen's resilience to combat psychological traumatization. Previous studies have shown that interiorized values form the highest level of regulation of human activity – the value–meaning level, which provides access to deep psychological and social resources necessary for overcoming stress and trauma. However, the structure of army values within modern Ukrainian military culture remains insufficiently studied, particularly among cadets who are only acquiring the military profession.

Purpose of the article. The purpose of the study is to empirically substantiate the typology of the value sphere of cadets of military higher education institutions (MHEIs) in the context of their resilience to combat psychological traumatization.

Materials and Methods. The research was based on an integrated psychodiagnostic approach developed at the Research Center of Service and Combat Activity of the National Guard of Ukraine. It included the Schwartz Value Survey for assessing general human values, the Janoff-Bulman Basic Beliefs Scale, Hardiness Test, the “Resilience to Combat Psychological Traumatization of Servicemen” method, the “Maladaptivity” express scale, the Mississippi Scale for Combat-Related PTSD, and the Posttraumatic Growth Inventory. The sample comprised 202 cadets (1st–4th year), of which 109 questionnaires were valid for statistical processing. A hierarchical cluster analysis based on five indicators (hardiness, resilience to combat trauma, maladaptation, PTSD severity,

posttraumatic growth) revealed four clusters, three of which were considered typical (56.88 %, 21.10 %, and 17.43 % of the sample).

Results. No significant socio-demographic differences were found among groups, yet certain distinctions were identified. Cadets of the first group demonstrated the highest indices of professional stability and confidence in their career choice; their resilience indicators correspond to normative values. The second group, despite limited practical and combat experience, showed optimism and a strong belief in their potential to overcome professional challenges; they exhibited pronounced autonomy and achievement motivation. The third group was characterized by high PTSD scores, signs of maladaptation, and a specific value pattern combining self-sacrificing attitudes and reduced life meaningfulness.

Value profiling revealed distinct orientations across groups. The first group prioritized security, achievement, and hedonism, indicating a “comfort zone” orientation. The second group emphasized autonomy, achievement, and honesty, forming an “abstract” type focused on moral self-responsibility and independence rather than collective values. The third group exhibited a “flattened” value profile, where power and hedonism dominated, while security was devalued despite high PTSD levels, reflecting inner moral conflict and identity strain.

Correlational analysis showed that in the first group, numerous weak but consistent links between value systems and resilience reflected an ongoing process of value formation and integration into professional identity. In the second group, resilience correlated primarily with life meaningfulness and collective cooperation, indicating reliance on cognitive reflection rather than experience. In the third group, resilience correlated negatively with kindness and positively with physical courage and discipline, while PTSD was associated with moral dissonance and lack of volitional control – features of “moral injury.”

Three types of value spheres were defined: Nominal type (56.9 %) – cadets with normative resilience, confidence in their professional choice, low maladaptation, and socially approved orientations toward safety and comfort; their value system is forming but not yet regulatory. Abstract type (21.1 %) – cadets with limited experience but high moral awareness, self-reliance, and ethical responsibility; they regulate activity through general ideals rather than practical mastery. Psychologically traumatized type (17.4 %) – cadets showing PTSD symptoms, moral conflicts, and reduced life meaning; their identity is marked by a sense of sacrifice and disconnection from future goals.

Conclusions. The study established the existence of three value-based typologies among cadets, reflecting different levels of resilience and moral development. The findings indicate that the current system of military education insufficiently fosters value-based self-regulation and moral grounding as components of psychological resilience. Further research should focus on the formation of the “moral axis” of the officer’s personality, linking value convictions with behavior and consequences, and on preventive strategies against moral injury among servicemen.

Key words: servicemen; MHEI cadets; army values; value-meaning sphere; combat psychological traumatization; posttraumatic growth.

О. М. Керницький

К. В. Першина

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОСАДОВИХ ОСІБ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ ПРОТИВНИКА

Керницький Олександр Михайлович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-9067-3844>, e-mail: akernickii@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Першина Катерина Володимирівна,

доктор філософії з державної безпеки,

<https://orcid.org/0000-0001-9939-553X>, e-mail: ekaterina@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті представлено результати комплексного аналізу та емпіричного дослідження організаційних, психологічних та інших проблем функціонування системи роботи посадових осіб військових частин НГУ з мінімізації негативних наслідків інформаційно-психологічних впливів противника на особовий склад. На основі отриманих результатів запропоновано основні шляхи підвищення ефективності системи роботи посадових осіб військових частин НГУ.

Ключові слова: особовий склад; Національна гвардія України; інформаційно-психологічний вплив; інформаційно-психологічні операції; система роботи посадових осіб; психологічне забезпечення; мінімізація впливу.

Вступ

Сучасна війна характеризується комплексним застосуванням не лише традиційних видів озброєння, але й потужних інструментів інформаційного впливу, спрямованих на деморалізацію особового складу військових формувань України (Данильян & Дзьобань, 2022; Сіленко, 2023). Військовослужбовці Національної гвардії України (НГУ) під час війни постійно перебувають під впливом інформаційної агресії противника, що зумовлює необхідність створення ефективної системи протидії його негативним психологічним впливам на особовий склад підрозділів і частин. Зростають інтенсивність і масштаби інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) противника, спрямовані проти українського суспільства, соціальних та державних структур, цивільного населення й насамперед сил безпеки та оборони.

Аналіз сучасного стану системи роботи посадових осіб НГУ з інформаційно-психологічної протидії впливам противника виявив такі проблеми: недостатня системність та послідовність такої роботи щодо підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням в умовах інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) противника; нестача висококваліфікованих фахівців з питань інформаційної безпеки та протидії інформаційним

впливам противника; зростання ризику зниження мотивації та психологічної стійкості особового складу, що тривалий час перебуває в зоні бойових дій під впливом дезінформації, маніпуляцій, чуток та деструктивних наративів противника тощо.

Таким чином, дослідження проблем функціонування системи роботи посадових осіб НГУ з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника в умовах агресії РФ набуває особливої наукової та практичної значущості, оскільки його результати безпосередньо впливають на рівень боєздатності та ефективності виконання особовим складом завдань за призначенням.

Мета статті – розроблення шляхів удосконалення системи роботи посадових осіб з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника на особовий склад військових частин НГУ.

Матеріали та методи дослідження

Під час проведення дослідження було використано наукові джерела (наукові збірки, наукові журнали), нормативно-правові документи тощо. Для вивчення організаційних та психологічних проблем у роботі посадових осіб з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника на особовий склад військових частин НГУ застосовано такі методи дослідження: теоретичні (контент-аналіз, синтез, порівняльний метод, конкретизація, узагальнення дослідницького матеріалу) та емпіричні (анкетування, спостереження, аналіз продуктів діяльності тощо).

Емпіричне дослідження було спрямовано на визначення проблем у системі роботи посадових осіб НГУ з мінімізації негативних наслідків ІПВ. За допомогою спеціально розробленої анкети, що містила 18 тематичних питань, проведено анкетування серед 200 респондентів (військовослужбовців військової частини 3002 Західного ОТУ НГУ) у період часу з 14.07.2025 по 28.07.2025.

Проведене дослідження виявило ключові погляди та думки особового складу щодо ефективності заходів з мінімізації ІПВ противника та шляхи вдосконалення зазначеного напрямку роботи посадових осіб.

Методика дослідження передбачала:

- анонімне анкетування 200 військовослужбовців;
- кількісний та якісний аналіз отриманих відповідей;
- узагальнення висновків та формування рекомендацій посадовим особам військових частин НГУ.

Демографічний аналіз респондентів. Основна група респондентів – військовослужбовці віком 25–35 років (~60 %). Це найактивніша категорія, яка найбільше користується соціальними мережами та є найбільш вразливою до ІПВ. Інші вікові категорії: 36–45 років (~25 %), до 25 років (~10%), 46+ років – поодинокі випадки. Кількість респондентів – військовослужбовців-чоловіків – склала переважну більшість (понад 95 %).

Виявлено, що більшість представників мають стаж військової служби 1–15 років, що свідчить про наявність практичного досвіду, проте, як показало опитування – вони не мали спеціальної підготовки у сфері інформаційної безпеки. Більшість опитаних респондентів – категорія військовослужбовців, призваних за мобілізацією з 2022 року. Анкетування проводилося серед військовослужбовців батальйонів (стрілецькі, кінологічні, охоронні підрозділи) військової частини 3002, що забезпечує відтворюваність вибірки.

Результати

Термін «гібридна війна» нині є достатньо часто вживаним, а також предметом спеціальних наукових досліджень таких відомих зарубіжних та вітчизняних експертів, як: О. Власюк, В. Горбулін, Ф. Гофман, Дж. Девіс, Д. Кілаллен, Ф. ван Каппен тощо. Проблеми інформаційної безпеки висвітлюють у своїх роботах П. Бергер, З. Бжежинський, Й. Масуда, Ф. Тейлор, Е. Тоффлер, С. Хантінгтон та ін.

Проблематику ІПВ та методів протидії їм розробляли як класики теорії комунікацій та пропаганди (Г. Лассвелл), так і сучасні західні дослідники (Ф. Вебстер, А. Мерсьє), які аналізували феномен інформаційного суспільства та роль масмедіа в конфліктах.

Вагомий внесок у дослідження специфіки гібридних загроз та російсько-українського інформаційного протиборства зробили вітчизняні науковці (Данильян & Дзьобань, 2022; Петрик, 2009). Аналіз вищезазначених наукових праць дав змогу сформулювати теоретичне підґрунтя для цього дослідження.

Система роботи з особовим складом НГУ на сьогодні є стрижнем діяльності посадових осіб щодо формування та підтримання високого морально-психологічного стану військовослужбовців (Hryniovskyi et al., 2022). Саме ця робота та заходи психологічного забезпечення дій військовослужбовців виступають основним бар'єром на шляху деструктивних інформаційних впливів противника та мають своїм завданням підвищувати рівень психологічної резильєнтності особового складу, особливо під час психологічного супроводу виконання особовим складом НГУ завдань за призначенням в екстремальних (бойових) умовах під час особливого періоду (Наказ МВС, 2024).

Зазначена система наразі охоплює взаємопов'язаний комплекс заходів, спрямованих на досягнення головної мети – забезпечення стійкості та боєздатності підрозділів у сучасних умовах ведення війни.

Структурна організація системи роботи з особовим складом передбачає функціонування спеціалізованих підрозділів на всіх рівнях управління – від Головного управління НГУ до окремих військових частин (Досягнення Національної, 2019). Вертикаль очолюють командири, заступники командирів по роботі з особовим складом, які координують діяльність офіцерів-психологів, офіцерів групи інформації та комунікації, військового капеланства тощо.

Кожен елемент системи виконує свої специфічні завдання, але в сукупності вони утворюють єдиний функціональний механізм, що забезпечує підтримання внутрішньої єдності військових колективів та їхню здатність протистояти зовнішнім деструктивним впливам.

Аналіз практичної діяльності посадових осіб військових частин НГУ з протидії ІПСО виявив низку проблемних аспектів, що нині знижують ефективність функціонування зазначеної системи (Данильян & Дзьобань, 2022).

Важливо зазначити, що ідентифікація та систематизація проблем є необхідною передумовою для розроблення шляхів удосконалення відповідного напрямку роботи. У зв'язку з цим на сьогодні виявлено такі проблеми:

- наявні матеріали інструкцій та рекомендацій часто не встигають за динамічним розвитком технологій ІПСО, що використовуються противником;
- брак адаптованих під специфіку НГУ навчальних програм ускладнює підготовку відповідних фахівців;
- кадрові проблеми виявляються в недостатній укомплектованості посад офіцерів по роботі з особовим складом та психологів кваліфікованими фахівцями;
- значна частина посадових осіб не має спеціальної освіти в галузі психології, кібербезпеки, соціології, журналістики, що ускладнює професійне виконання функцій з протидії ІПСО;
- висока плинність кадрів не дає змоги накопичувати досвід та формувати стабільні команди фахівців;
- методичні проблеми пов'язані з недостатньою розробленістю сучасних науково обґрунтованих методик виявлення та нейтралізації ІПВ;
- ресурсні обмеження виявляються в недостатньому фінансуванні заходів протидії, бракові сучасного технічного обладнання;

- відсутність спеціалізованого програмного забезпечення для моніторингу інформаційного простору знижує оперативність виявлення загроз;
- організаційно-психологічні проблеми відображаються у недосконалості механізмів координації між різними структурами, бюрократизації процесів прийняття рішень, формальному підході до планування заходів, наявності бар'єрів у комунікації;
- відсутність чітких алгоритмів реагування на нестандартні інформаційні загрози призводить до запізнілої або неадекватної реакції;
- мотиваційні проблеми проявляються у низькому стимулюванні посадових осіб для досягнення високих результатів у роботі щодо протидії ІПСО;
- відсутність розробленої системи оцінювання ефективності такої роботи не дає змоги простежувати внесок кожного фахівця певної організаційної структури;
- психологічне вигорання через високий рівень навантаження та стресовий характер роботи знижує мотивацію фахівців тощо.

Крім того, ворог постійно удосконалює технології та методи психологічного впливу, намагається використовувати інструменти штучного інтелекту для створення фейків, застосовує навіть таргетовану рекламу в соціальних мережах, активно залучає ботів у соціальних мережах, до протидії яким у військових частинах НГУ не завжди готові.

Правові проблеми мають свій вплив через недосконалість нормативно-правової бази, що має регулювати процес протидії інформаційним загрозам. На жаль, і досі немає правових механізмів блокування ворожого та шкідливого контенту, притягнення громадян до відповідальності за поширення фейків тощо. Гостро постає проблема захисту персональних даних військовослужбовців підрозділів і частин НГУ.

Згідно з дослідженнями науковців, соціокультурні проблеми обумовлені різним рівнем медіаграмотності та критичного мислення в різних категорій населення, зокрема й у військовому середовищі (Jenkins, 2004). Тут йдеться про те, що молодь наразі активно використовує соціальні мережі, сталі моделі споживання та користування інформацією порівняно з військовослужбовцями 40+ років.

Психологічні ж проблеми проявляються в опоріві змінам з боку частини керівництва та особового складу, недовірі до офіційної інформації, схильності до чуток та неперевіреної інформації. Наявність травматичного досвіду бойових дій підвищує вразливість військовослужбовців до негативних інформаційних впливів, а соціальна ізоляція військовослужбовців, які не перебувають у пункті постійної дислокації, ускладнює верифікацію важливої для них інформації.

Технологічні проблеми, відповідно, пов'язані з наявністю можливостей для анонімізації ворогом своїх дій в інтернеті, що дає йому змогу маскувати джерела і сенс інформаційних атак. Водночас використання особовим складом месенджерів з наскрізним шифруванням ускладнює моніторинг та розпізнавання деструктивного контенту та впливів.

Матеріально-технічне забезпечення цієї роботи в сучасних умовах охоплює доступ до інформаційних систем моніторингу, психодіагностичні методики, навчальні матеріали, технічні засоби для проведення едукативних заходів. Методичне забезпечення передбачає розроблення наказів, рекомендацій, інструкцій, сценаріїв реагування на різні види ІПСО.

Плани роботи посадових осіб розробляються на основі аналізу інформаційної обстановки та прогнозування можливих загроз на різні періоди. Тут можуть бути як щоденні заходи, так і середньострокове планування та перспективне планування на рік. Оперативна готовність має бути передусім під час проведення інформаційних операцій противника, важливих державних свят України, знаменних подій тощо.

На нашу думку, підготовка посадових осіб до протидії ІПСО повинна мати рівневу структуру: від первинної підготовки у ВВНЗ до періодичних курсів підвищення кваліфікації, спиратися на самостійну підготовку офіцерів. До таких курсів доцільно долучати навчальні

програми з методів психологічного впливу, технологій маніпулювання, психології мас, теорії інформаційних воєн та ін. Проте особливо цінним тут стає насамперед формування практичних навичок з нейтралізації інформаційних загроз, робота з особовим складом тощо.

Функціонування нинішньої системи роботи посадових осіб НГУ суттєво залежить від їхньої взаємодії та координації діяльності під час організації заходів щодо протидії ІПВ противника.

У зв'язку з цим відповідна робота повинна мати синергетичний ефект, який визначається як результат взаємодії між елементами системи, у якій спільний ефект перевищує суму індивідуальних результатів кожного з компонентів. Саме синергія належить до базових принципів функціонування природних, соціальних та технічних систем, тому це буде надзвичайно корисно для протидії ІПСО противника.

Водночас синергетику нині розглядають як теорію виникнення нових властивостей у цілому, що складається із взаємодійних об'єктів, та як міждисциплінарний підхід, який вимагає співпраці фахівців різних сфер. Наукове обґрунтування концепції взаємодії через пояснення природи синергетичного ефекту запропонували дослідники – П. Баклі, М. Кассон, Дж. Хамел, Р. Холл та ін.

Під час функціонування цієї системи вертикальна взаємодія реалізується через систему підпорядкування та звітності від рівня військової частини до Головного управління НГУ. Командири військових частин отримують директивні вказівки щодо організації протидії ІПСО від вищого командування та організовують цю діяльність через підпорядкованих їм посадових осіб.

Таким чином, посадові особи під час горизонтальної взаємодії обмінюються інформацією, координують зусилля тощо. Формати такої роботи – це координаційні наради за участю секції персоналу, офіцерів-психологів, офіцерів групи інформації та комунікації. Важливою є міжвідомча взаємодія військових частин НГУ з іншими силовими структурами, державними органами, громадськими організаціями тощо. Варто зазначити, що інформаційний обмін організовується через формалізовані канали та неформальні контакти.

На сьогодні доцільним є створення бази типових та успішних кейсів протидії ІПСО, де накопичуються дані про технології роботи посадових осіб щодо виявлення інформаційних загроз, нові методи впливу противника та ефективні практики протидії їм тощо.

Планування заходів протидії передбачає синхронізацію інформаційних кампаній та форумів, психологічних тренінгів та інструктажів, обмінів досвідом, культурних заходів тощо. Для забезпечення контролю взаємодії необхідно регулярно виявляти проблемні питання, здійснювати перевірку готовності до дій, вивчати стан організації такої взаємодії. До критеріїв оцінювання взаємодії можна віднести такі: час реагування на важливу подію, своєчасність доведення та повнота обміну інформацією, відсутність дублювання функцій, якість спільних дій, високий загальний результат тощо.

Щодо технологічного забезпечення цієї роботи, то взаємодія має відбуватися захищеними каналами зв'язку, а всі посадові особи повинні мати перевірену актуальну інформацію про обстановку та таймінг часу щодо реалізації протидії.

Психологічні аспекти взаємодії стосуються, серед іншого, і формування дієздатних команд фахівців, які розуміють свій обов'язок, діють злагоджено та швидко, мають високий рівень згуртованості та мотивовані на спільну працю. Тут важливим є чіткий розподіл обов'язків та повноважень, зон відповідальності, проведення процедур прийняття та узгодження рішень, таймінг для виконання завдань тощо. Цьому сприяють спільні заняття з навчання протидії ІПСО, тренінги взаємодії, штабні тренування, програвання сценаріїв інформаційних атак, обмін досвідом між військовими частинами тощо.

Так, під час опитування військовослужбовців батальйонів (стрілецькі, кінологічні, охоронні підрозділи) військової частини 3002 встановлено таке:

– більшість респондентів на відкрите питання визнали, що досить часто піддаються ІПВ з боку противника. Оцінки рівня впливу коливалися в межах від 6 до 9 балів із 10, що підтверджує усвідомлення загрози (47 %). На питання про заходи, які є найефективнішими для мінімізації ІПВ противника, отримано 69 відкритих відповідей, що наведено й систематизовано в таблиці 1;

Таблиця 1 – Найчастіше згадувані респондентами заходи щодо мінімізації інформаційно-психологічного впливу противника

№ з/п	Напрямок	Частота згадування	Запропоновані заходи
1	Інформаційна грамотність, навчання, тренінги	(~25)	тренінги, навчання з розпізнавання фейків, інформаційна гігієна
2	Офіційне інформування особового складу	(~15)	регулярне доведення достовірної інформації, пояснення подій
3	Блокування шкідливого контенту	(~10)	блокування соцмереж, каналів, фейкових відео
4	Контрпропаганда / спростування фейків	(~10)	оперативне спростування, подання правди
5	Психологічна підтримка / бесіди з командирами	(~8)	бесіди, пояснення, підтримка з боку командирів
6	Самостійна критика інформації	(~5)	перевірка джерел, самостійний аналіз

– також респонденти визначили заходи, які мають високу ефективність мінімізації ІПВ противника: проведення інформаційних тренінгів (49 %); регулярні роз'яснення від командування (39 %); оперативне спростування фейків (37 %); посилення кіберзахисту (33 %);

– для ефективного реагування на ІПВ противника та проведення відповідної роботи в цьому напрямку в анкетуванні запропоновано впровадження посади фахівця з інформаційної безпеки (офіцер інформаційно-психологічної безпеки) військової частини та створення внутрішніх каналів комунікації (внутрішні чати, брифінги тощо). Наведені вище пропозиції були підтримані переважною більшістю опитуваних, серед яких вважають дуже доцільним створення окремої штатної посади – 27,9 %, створення внутрішніх каналів інформації – 55,1 %.

Обговорення

На підставі порівняння результатів наукових праць (Данильян & Дзюбань, 2022; Сіленко, 2023), а також вивчення практики організації роботи у військових частинах наведемо орієнтовні напрямки роботи посадових осіб військової частини НГУ з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника на особовий склад, які нами пропонуються для якісного забезпечення реалізації цього процесу:

– командири військових частин відповідають за організацію системи протидії ІПСО та створення умов для її ефективного функціонування;

– заступники командирів військових частин по роботі з особовим складом координують роботи усіх ланок цієї системи, що охоплює планування заходів морально-психологічного забезпечення з огляду на обстановку, інформаційні загрози та реалії, організацію моніторингу інформаційного простору, проведення методичних заходів щодо едукції посадових осіб, контроль ефективності заходів тощо;

– офіцери-психологи військових частин планують та здійснюють безпосередню роботу з особовим складом щодо формування психологічної стійкості до негативних інформаційних впливів, проводять індивідуальне та групове консультування, заходи психологічної діагностики для виявлення вразливих категорій військовослужбовців, семінари і тренінги з формування та розвитку критичного мислення, розвитку навичок протидії маніпуляціям, заходи психокорекції з особами, що зазнали деструктивного впливу;

– офіцери групи інформації та комунікації відповідають за створення умов для формування здорового і позитивного інформаційного середовища у військових частинах, своєчасне розпізнавання і нейтралізацію деструктивної інформації, дезінформаційних кампаній противника, особливо в районі виконання службово-бойових завдань особовим складом військової частини НГУ, організацію регулярного інформування особового складу про дійсний стан справ, спростування фейкових новин, роз'яснювальну роботу про методи розпізнавання дезінформації, розповсюдження даних про достовірні джерела інформації тощо;

– командири підрозділів під час роботи з особовим складом регулярно проводять скринінг інформаційного середовища та визначають ознаки ворожого інформаційного впливу, прояву чутток, щоденно проводять заходи з підтримання здорового соціально-психологічного клімату в підрозділі, згуртовують особовий склад навколо цінностей Української держави.

Крім того, система роботи посадових осіб військової частини НГУ з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника на особовий склад повинна передбачати систематичні заходи оперативного реагування на інформаційні загрози. До основних кроків можна віднести такі:

– виявлення ознак інформаційної атаки на соціальне середовище військової частини та особовий склад;

– оперативне оповіщення посадових осіб та особового складу, оцінювання масштабів інформаційної атаки та визначення рівня заподіяння шкоди;

– реалізація невідкладних заходів з локалізації інформаційного впливу, проведення контрзаходів та оцінювання потенційних наслідків;

– аналіз ефективності та швидкості реагування, рефлексія повноти й дієвості контрзаходів та коригування планів дій на майбутнє.

За результатами проведеного дослідження сформульовано шляхи удосконалення системи роботи посадових осіб з мінімізації негативних наслідків ІПВ противника на особовий склад військових частин НГУ:

1. Участь офіцерів НГУ в міжнародному співробітництві для вивчення теорії і практики, сучасного досвіду країн НАТО в організації протидії інформаційним загрозам.

2. Обмін досвідом під час міжнародних навчань, стажувань у підрозділах психологічних операцій країн цього блоку, здобуття знань щодо програм та технологій підготовки кадрів в іноземних країнах.

3. Накопичення та систематизація досвіду протидії ІПСО (корпоративні бази даних, електронна бібліотека методичних матеріалів, база успішних кейсів та звітів), створення програм самоосвіти та обміну досвідом між фахівцями.

4. Сертифікація фахівців з протидії ІПСО, атестації з підтвердженням кваліфікації, мотивування посадових осіб до професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

5. Співпраця структур НГУ із ВВНЗ України, науковими установами, громадськими організаціями, що дасть змогу розширити можливості підготовки фахівців до протидії ІПСО.

6. Заходи щодо інтеграції цивільних експертів у систему підготовки фахівців з протидії ІПСО із можливістю залучати спеціалістів з психології, історії, ІТ-сфери, журналістики для оборони країни.

Також пропонуємо безпосередньо у військових частинах НГУ проводити такі заходи:

1. Запровадити регулярні (щомісячні та щотижневі) інструктажі з інформаційної гігієни та методів розпізнавання фейків.
2. Розширити систему офіційного інформування посадових осіб частини через внутрішні захищені канали.
3. Створити у військових частинах НГУ посади офіцерів з інформаційної безпеки.
4. Впровадити системні тренінги з формування критичного мислення у підлеглих, навчання методам розпізнавання чуток та ворожих наративів.
5. Посилити моніторинг інформаційного простору в районах виконання службово-бойових завдань військовими частинами НГУ, зокрема і через залучення ІТ-фахівців та використання сучасних технологій.
6. Розробити інтерактивні навчальні матеріали (відео, інструкції, тестові завдання, навчальні уроки) для особового складу військових частин НГУ.

Висновки

За результатами проведеного дослідження зазначимо таке.

1. Удосконалення системи роботи посадових осіб НГУ з мінімізації негативних наслідків ППВ противника є важливим напрямком підвищення ефективності заходів роботи з особовим складом під час відбиття повномасштабної агресії рф.
2. Запропоновано шляхи удосконалення системи роботи посадових осіб з мінімізації негативних наслідків ППВ противника на особовий склад військових частин НГУ, які представляють комплекс взаємопов'язаних організаційних, психологічних, наукових, методичних, кадрових, матеріально-технічних заходів.

У подальшому планується визначення найбільш дієвих методів підвищення кваліфікації офіцерів, що реалізують завдання з мінімізації негативних наслідків ППВ противника на особовий склад військових частин НГУ.

Список використаних джерел

Данильян, О. Г., & Дзьобань, О. П. (2022). Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. *Вісник НІУУ імені Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 3 (54), 11–29

Досягнення Національної гвардії України за 5 років. (2019). <http://project1168023.tilda.ws/>

Петрик, В. (2009). Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*, 5, 122–134. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>

Про внесення змін до Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 616 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1543-24#Text>

Сіленко, А. О. (2023). Роль засобів масової інформації в інформаційній війні (С. Ківалов, Ред.). *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* (с. 91–96). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія»

Jenkins, H. (2004). The cultural logic of media convergence. *International journal of cultural studies*, 7(1), 33–43

Hryniovskyi, A. M., Bielai, S. V., Kernickyi, A. M., Pasichnik, V. I., Vasishev, V. S., & Minko, A. V. (2022). Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military soldiers of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*, 1(2), 310–317. doi: 10.36740/WLek202201228

References

Danylian, O. H., & Dzoban, O. P. (2022). *Informatsiina viina u mediaprostori suchasnoho suspilstva* [Information warfare in the media space of modern society]. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 3 (54), 11–29 [in Ukrainian]

Dosiahnennia Natsionalnoi hvardii Ukrainy za 5 rokiv [Achievements of the National Guard of Ukraine in 5 years]. (2019). <http://project1168023.tilda.ws/> [in Ukrainian]

Jenkins, H. (2004). The cultural logic of media convergence. *International journal of cultural studies*, 7(1), 33–43

Hrynzovskyi, A. M., Bielai, S. V., Kernickyi, A. M., Pasichnik, V. I., Vasishev, V. S., & Minko, A. V. (2022). Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military soldiers of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*, 1(2), 310–317. doi: 10.36740/WLek202201228

Petryk, V. (2009). *Sutnist informatsiinoi bezpeky derzhavy, suspilstva ta osoby* [The essence of information security of the state, society and individuals]. *Legal Journal*, 5, 122–134. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222> [in Ukrainian]

Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro psykholohichne zabezpechennia v Natsionalnii hvardii Ukrainy [On amendments to the regulations on psychological support in the National Guard of Ukraine]. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy № 616 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1543-24#Text> [in Ukrainian]

Silenko, A. O. (2023). *Rol zasobiv masovoi informatsii v informatsiinii viini* [The role of the media in information warfare]. S. Kivalov (Red.) *Suchasni politychni protsesy: hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry* (s. 91–96). Odesa: Natsionalnyi universytet “Odeska yurydychna akademiia” [in Ukrainian]

Summary

WAYS TO IMPROVE THE WORK SYSTEM OF OFFICIALS OF MILITARY UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN TERMS OF MINIMIZING THE NEGATIVE CONSEQUENCES OF THE ENEMY'S INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCES

Oleksandr Kernickyi,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Kateryna Pershyna,

*PhD in State Security,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Introduction. The servicemen of the National Guard of Ukraine during the war are constantly under the influence of the enemy's information aggression, which necessitates the creation of an effective system for countering its negative psychological effects on the personnel of military units. The increase in the intensity of the enemy's information and psychological operations in the conditions of full-scale armed aggression against Ukraine is observed, first of all, on the personnel of the security and defense forces of Ukraine. Thus, the study of the problems of the functioning of the system of work of NGU officials to minimize the negative consequences of the enemy's information and psychological effects in the conditions of the Russian Federation's aggression acquires special scientific and practical significance, since its results directly affect the level of combat readiness and the effectiveness of the personnel in performing assigned tasks.

Purpose of the article. The purpose of the article is to develop ways to improve the system of work of officials to minimize the negative consequences of the enemy's information and psychological effects on the personnel of military units of the National Guard of Ukraine.

Materials and Methods. To study organizational and psychological problems in the work of officials to minimize the negative consequences of the enemy's informational and psychological

influences on the personnel of the military units of the National Guard of Ukraine, the following research methods were used: theoretical (content analysis, synthesis, comparative method, specification, generalization of research material), and empirical (questionnaire, observation, analysis of activity products, etc.).

Results. The system of work with the personnel of the National Guard of Ukraine today is the core of the activities of officials in the formation and maintenance of a high moral and psychological state of servicemen. It is this work and measures of psychological support for the actions of servicemen that act as the main barrier to the enemy's destructive informational influences and are aimed at increasing the level of psychological resilience of personnel, especially during psychological support of the performance of assigned tasks by the personnel of the National Guard of Ukraine in extreme (combat) conditions during a special period. Based on the study of scientific works, the practice of organizing work in military units, indicative directions of work of officials of the military unit of the National Guard of Ukraine on minimizing the negative consequences of the enemy's informational and psychological influences on personnel are given, which should ensure the high-quality implementation of this process.

Conclusions. According to the results of the study, ways of improving the system of work of officials on minimizing the negative consequences of the enemy's informational and psychological influences on personnel of military units of the National Guard of Ukraine are formulated.

In the future, it is planned to determine the most effective methods of improving the skills of officers who implement the task of minimizing the negative consequences of the enemy's informational and psychological influences on the personnel of the military units of the National Guard of Ukraine.

Keywords: personnel; National Guard of Ukraine; informational and psychological influence; informational and psychological operations; system of work of officials; psychological support; minimization of influence.

С. О. Ларіонов

І. І. Приходько

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ МОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Ларіонов Станіслав Олександрович,

кандидат психологічних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>, e-mail: larionov1985@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Приходько Ігор Іванович,

доктор психологічних наук, професор,

<https://orcid.org/0000-0002-4484-9781>, e-mail: iprikhodko1966@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті розкриваються результати дослідження ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Виявлено п'ять типів ціннісної сфери особистості у мобілізованих військовослужбовців з різним рівнем посттравматичного стресу.

Ключові слова: ціннісна сфера; мобілізовані військовослужбовці; бойові дії; посттравматичний стрес; психічна травма.

Вступ

Широкомасштабні та інтенсивні бойові дії, які розпочалися в Україні 24 лютого 2022 р., вимагають усе більшої мобілізації цивільного населення для призову на військову службу. Бойовий стрес негативно впливає на психічний та фізичний стан військовослужбовців, порушує адаптацію та поведінку, призводить до трансформації ціннісної сфери (Kolesnichenko et al., 2022; Prykhodko et al., 2025). Під час бойових дій комбатанти не лише стикаються з постійною вітальною небезпекою, перебуваючи в бойових порядках на лінії зіткнення. Вони також стають свідками поранень та смертей своїх побратимів і командирів, а також цивільних осіб. Крім того, до величезного стресу додається непередбачуваність сучасної війни, зокрема ризик застосування зброї масового ураження та асиметричних бойових дій, що ускладнює прогнозування того, де і коли може статися наступне бойове зіткнення.

Ціннісна сфера є основою для індивідуального прийняття рішень щодо дій та впливає на взаємодію людей. Це потужна спрямована сила, що незмінно визначає поведінку і формує установки (Lane, 1976; Schwartz, 1992). Ціннісна сфера особистості військовослужбовця виступає механізмом адаптації під час виконання бойових завдань в екстремальних ситуаціях щодо формування нових ціннісних утворень і згодом дає змогу більш м'яко переживати її (Kolesnichenko et al., 2022). На сьогодні дослідження ціннісної сфери особистості зосереджено на вивченні взаємозв'язку між посттравматичним стресом (ПТС) та особистими цінностями у жертв злочинів та людей з розладами адаптації після критичних життєвих подій (Maercker et al., 2009; Müller, Forstmeier, Wagner, & Maercker, 2011); впливу цінностей на патологічні залежності (Dollinger & Kobayashi, 2003; Galdós & Sánchez, 2010); зміни ціннісної сфери особистості військовослужбовців внаслідок стресових чи травматичних подій (Bardi,

Lee, Hofmann-Towfigh, & Soutar, 2009; Wittchen et al., 2012); впливу особистих цінностей (гедонізм, доброзичливість, традиції, самостійність та універсалізм) солдатів на депресію, тривогу та соматоформні симптоми (Zimmermann et al., 2014); впливу традиційних та сучасних цінностей на здоров'я особистості (Graham, 2010; Kleinman & Good, 1985).

У роботах з вивчення травм і розладів, пов'язаних зі стресом, було показано, що сучасні цінності (досягнення, гедонізм, стимуляція) захищають від ПТС, опосередковуючи процеси соціальної взаємодії, тоді як традиційні цінності (конформізм, доброзичливість, орієнтація на звичай) збільшують цей стрес (Maercker et al., 2009). Це суперечило популярному припущенню, що традиційні цінності кращі для збереження здоров'я, тоді як сучасні цінності його знижують (Kleinman & Good, 1985; Zimmermann et al., 2018).

Дослідники Центру психотравми Бундесверу (Zimmermann et al., 2014; 2015; 2018) виявили, що сильна та усвідомлена система цінностей особистості може допомогти захистити військовослужбовців від розвитку депресії під час бойової діяльності. У дослідженнях Zimmermann et al. (2014; 2018) встановлено, що усвідомлення традицій та конформізм є провідними цінностями серед військовослужбовців. У більш ранніх дослідженнях ними доведено, що цінності, які формуються з глибокого почуття альтруїзму та товариства, такі як зосередження уваги на добробуті інших (доброзичливість та універсалізм), можуть сприяти посиленню суб'єктивних страждань, наприклад у разі формування посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Військовослужбовці з такими цінностями менш психологічно вразливі, ніж їхні товариші по службі. Однак через здатність співчувати вони сприймають муки (переживання) товаришів по службі більше як власне, коли вони стають свідками таких моментів під час служби (Zimmermann et al., 2014; 2018).

Зміни індивідуальних цінностей з'ясовано в дослідженні Bardi, Lee, Hofmann-Towfigh, and Soutar (2009), де було доведено, що чим значніший масштаб подій, що перетворюють життя, тим істотніша зміна цінностей. Такі зміни ціннісної сфери також відбувалися у військовослужбовців після участі в бойових діях (Daniel, Fortuna, Thrun, Cioban, & Knafo, 2013).

Л. Журавльова та К. Кротюк (2020) дійшли висновку, що серед учасників бойових дій, на противагу тим, хто не мав такого досвіду, достовірно більшою є кількість людей, які задоволені життям та здатні контролювати його залежно від певних обставин.

Н. Макаренко (2024) було виявлено відмінності розподілу термінальних та інструментальних цінностей у військовослужбовців із симптомами ПТСР та без таких ознак. Зокрема, у військових із вираженими симптомами ПТСР пріоритетними цінностями були: впевненість у собі, здоров'я, щастя інших, наявність гарних друзів, самоконтроль, тверда воля, раціоналізм, терпимість і чуйність. Натомість у військових з відсутністю ознак ПТСР переважали цінності продуктивного життя, свободи, розвитку, відпочинку, активного життя, незалежності, життєрадісності, відповідальності. Для всіх військових вагомими цінностями є сімейне щастя, свобода та цікава робота (Макаренко, 2024).

Przykhodko et al. (2025) довели, що армійські цінності не дають змоги надійно передбачити розвиток посттравматичних стресових реакцій у військовослужбовців-учасників бойових дій, проте не можна нехтувати їх роллю в регулюванні взаємин військовослужбовців, які мають такі ознаки. У військовослужбовців з ознаками ПТС в ієрархії армійських цінностей була виражена векторність від тріади сміливості як уявлення про гідне поведіння військовослужбовця до тріади усвідомлення власної нестачі сил для здійснення протидії, власної ненадійності для оточуючих (Мацегора, Колесніченко, Приходько, & Байда, 2023).

Проведений аналіз наукових джерел дав змогу дійти висновку, що вивчення ціннісної сфери особистості під час переживання травматичної події нині перебуває у фокусі уваги психологів. Проте питання визначення особливостей ціннісно-сислової сфери мобілізованих військовослужбовців, які пережили бойовий стрес, залишаються не повною мірою дослідженими. Крім того, актуальність вивчення типів ціннісної сфери особистості

у мобілізованих військовослужбовців з різними показниками ПТС дасть змогу розширити сучасні методи та технології надання психологічної допомоги.

Мета статті – визначення особливостей ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, з різним рівнем ПТС.

Матеріали та методи дослідження

Дослідження було проведено серед 230 мобілізованих військовослужбовців сил безпеки та оборони України, які брали участь у бойових діях та проходили психологічне відновлення за відповідною програмою (Приходько, Мацегора, & Байда, 2023). Вони мали різні військові звання: рядовий та сержантський склад (76 %), молодший офіцерський склад (19 %), старші офіцери (5 %). Термін участі в бойових діях становив від 6 до 10 місяців (8.75 ± 2.58).

Для дослідження особливостей ціннісної сфери військовослужбовців з різним рівнем ПТС використовувалися психодіагностичні методики «Ціннісні орієнтації» та «Опитувальник травматичного стресу».

Опитувальник «Ціннісні орієнтації» (автор М. Рокіч) використовувався для дослідження інструментальних та термінальних цінностей у військовослужбовців (Колесніченко та ін., 2020; Rokeach, 1973). Учасник дослідження отримував два списки з 18 цінностями (свобода, сімейна безпека тощо), розміщеними в алфавітному порядку, де кожна цінність супроводжувалася короткими словосполученнями, які пояснювали її зміст. Респонденти проводили ранжування цінності в кожному списку від найважливішого (1) до найменш важливого (18).

«Опитувальник травматичного стресу» (автор І. Котенев) використовувався для дослідження особливостей психічного стану мобілізованих військовослужбовців, які брали участь у бойових діях (Колесніченко та ін., 2020). Опитувальник містить 110 тверджень, які учасники дослідження оцінювали за 5-бальною шкалою. У результаті розраховувалися три узагальнювальні показники: гостра стресова реакція (ГСР), депресія та ознаки ПТСР.

Для оброблення емпіричних даних використовувався кластерний аналіз (K-means), який дав змогу виявити типи ціннісної сфери у мобілізованих військовослужбовців з різними ознаками ПТСР.

Результати

Використання кластерного аналізу дало змогу виділити п'ять типів ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців з різними показниками ПТСР, які брали участь у бойових діях (таблиця 1).

Аналіз отриманих результатів показав, що для 1, 2 та 3 типів ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців показники ГСР, ПТСР і депресії практично однакові та свідчать про відсутність або незначні прояви симптоматики ПТС, що описується за допомогою цих шкал.

Найбільш поширеним є 2 тип (74,32 %), 1 тип (2,19 %) відрізняється поміж інших найменшими показниками депресії, а 3 тип (3,82 %) – найменшими показниками ГСР. Відповідно, 4 тип (4,37 %) відрізняється від перших трьох значно вищими показниками ГСР, за показниками депресії та ПТСР він посідає проміжне місце між першими трьома та 5 типом. Останній – 5 тип (15,30 %) має значно вищі, ніж у всіх попередніх типах, показники депресії, ГСР та ПТСР. За таких показників є висока ймовірність клінічно виражених ознак ПТСР.

Термінальні цінності найпоширенішого 2 типу (74,32 %) умовно утворюють кілька груп. Найбільш значущою цінністю для них є «Здоров'я (фізичне та психічне)», наступною є група, що об'єднує «Кохання» та «Щасливе сімейне життя». Третім блоком є «Матеріально забезпечене життя», «Наявність вірних друзів», «Життєва мудрість» та «Активне діяльнісне життя». Четверту групу утворюють «Цікава робота», «Громадське покликання», «Розвиток» та «Упевненість у собі». Військовослужбовці 2 типу віддають перевагу таким інструментальним цінностям, як «Вихованість», «Акуратність», «Відповідальність», «Самоконтроль» та «Життєрадісність».

Таблиця 1 – Типологія ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців з різними показниками ПТСР, які брали участь у бойових діях (у балах)

Шкали	1 тип (2,19 %)	2 тип (74,32 %)	3 тип (3,82 %)	4 тип (4,37 %)	5 тип (15,30 %)
1	2	3	4	5	6
ГСР	100,50±21,06	98,55±17,99	95,57±19,24	116,75±18,59	138,36±16,94
ПТСР	106,00±20,05	107,43±17,76	109,43±18,20	124,25±18,38	143,64±15,77
Депресія	35,25±6,85	39,65±5,28	40,43±3,41	42,63±6,09	49,39±6,06
<i>Термінальні цінності</i>					
Активне діяльнісне життя	3,75±4,19	7,60±4,60	11,71±3,15	8,88±4,82	4,93±4,29
Життєва мудрість	10,00±5,29	7,38±3,98	14,29±3,73	9,00±5,81	5,71±3,89
Здоров'я (фізичне та психічне)	14,75±2,87	3,73±3,79	11,43±4,12	10,257,81	6,68±5,09
Цікава робота	5,25±3,77	8,96±4,91	14,57±3,10	4,00±5,76	6,68±4,50
Краса природи та мистецтва	12,00±6,93	12,68±5,18	13,29±1,98	6,75±4,33	9,61±4,47
Кохання	13,75±5,85	5,94±4,66	13,43±2,37	5,75±3,41	7,14±5,01
Матеріально забезпечене життя	13,25±4,27	6,51±4,62	12,71±5,62	4,25±1,91	8,32±5,93
Наявність вірних друзів	10,00±5,72	7,07±3,81	4,14±3,63	7,38±4,27	11,54±4,96
Громадське покликання	11,50±2,08	9,49±3,79	4,71±4,31	6,50±4,14	11,64±3,83
Пізнання	10,00±4,55	11,73±4,04	6,14±3,29	12,25±4,95	11,07±4,20
Продуктивне життя	9,25±5,56	11,04±3,67	4,14±4,41	13,88±3,04	10,96±4,22
Розвиток	7,25±4,92	9,71±4,03	7,29±4,72	14,13±4,02	9,96±4,56
Розваги	9,75±5,62	13,46±3,56	10,00±4,62	9,38±5,21	11,79±4,78
Свобода	5,25±1,71	11,37±4,03	4,14±3,67	11,88±3,83	11,61±4,65
Щасливе сімейне життя	9,75±4,92	5,96±4,96	8,29±4,15	9,50±4,60	11,64±5,54
Щастя інших	4,75±2,22	12,81±4,44	9,71±4,79	10,63±4,24	13,04±4,13
Творчість	10,00±5,94	15,28±3,05	9,71±5,65	11,88±4,49	11,29±4,39
Впевненість у собі	10,50±6,24	10,03±4,67	11,14±4,41	11,25±3,69	8,46±4,53
<i>Інструментальні цінності</i>					
Акуратність	14,75±2,87	6,86±5,32	3,14±3,13	10,38±5,55	4,39±2,94
Вихованість	12,75±2,99	6,67±5,02	5,00±3,37	8,75±6,48	8,50±5,51
Високі запити	9,75±6,95	13,10±5,07	5,57±3,69	7,38±5,24	8,29±4,65
Життерадісність	12,25±5,12	7,67±4,66	8,14±4,22	6,13±2,80	7,14±4,15
Дисциплінованість	13,25±7,54	8,35±4,72	10,29±4,86	5,25±3,92	9,39±4,80
Незалежність	8,25±7,85	9,08±4,82	6,14±3,34	6,13±3,94	10,54±4,49
Непримиренність до недоліків у собі та інших	8,00±5,77	13,63±4,20	11,00±5,57	7,63±4,10	9,46±6,29
Освіченість	9,00±5,03	8,87±4,81	8,00±4,55	6,50±3,66	8,68±4,56
Відповідальність	15,75±1,50	7,20±4,41	11,43±4,16	9,38±4,44	9,14±4,86
Раціоналізм	14,00±2,16	9,24±4,44	5,00±3,00	7,13±4,61	8,39±4,33
Самоконтроль	10,25±5,12	7,35±4,45	12,29±3,77	4,88±2,90	8,71±4,77
Сміливість у відстоюванні своїх поглядів	6,75±3,10	9,74±4,23	11,29±4,96	11,38±5,18	10,32±3,87
Тверда воля	7,25±3,20	8,89±4,49	12,29±5,94	14,25±2,71	8,54±4,94
Терпимість	5,50±0,58	9,71±4,43	12,00±4,00	11,38±4,03	6,00±4,21
Широта поглядів	6,00±2,45	12,16±4,57	10,71±5,35	11,50±3,93	11,64±4,44
Чесність (щирість)	3,25±3,30	9,50±5,69	12,57±3,60	14,25±2,25	12,39±5,34
Ефективність у справах	6,00±4,24	11,29±4,94	10,86±5,98	15,38±2,50	14,79±3,68
Чуйність	5,75±4,92	11,51±5,14	13,29±4,27	14,00±3,42	13,50±4,27

Наступним за поширеністю є 5 тип військовослужбовців (15,30 %), які обрали такі найбільш значущі термінальні цінності, як «Активне діяльнісне життя» та «Життєва мудрість». Також серед важливих інших цінностей ними виокремлені «Цікава робота», «Здоров'я (фізичне та психічне)» та «Кохання». Представники 5 типу віддають перевагу таким інструментальним цінностям, як «Акуратність», «Терпимість» та «Життєрадісність».

Військовослужбовці 4 типу (4,37 %) віддають перевагу таким термінальним цінностям, як «Цікава робота», «Матеріально забезпечене життя» та «Кохання»; високі ранги також мають «Громадське покликання», «Краса природи та мистецтва» й «Наявність вірних друзів». Поміж інструментальних цінностей перевагу мають «Самоконтроль» і «Дисциплінованість», також високо оцінюються «Життєрадісність», «Незалежність» та «Освіченість».

Представники 3 типу (3,82 %) перевагу надають таким термінальним цінностям, як «Наявність вірних друзів», «Свобода», «Продуктивне життя», «Громадське покликання». Серед інструментальних цінностей представники цього типу виділяють «Акуратність», «Рационалізм», «Вихованість», «Високі запити» та «Незалежність».

Найменш поширеним виявлено 1 тип (2,19 %) військовослужбовців, для яких найбільш значущими термінальними цінностями є «Активне діяльнісне життя», «Щастя інших», «Свобода», «Цікава робота» та «Розвиток». Для їх досягнення військовослужбовці використовують такі інструментальні цінності, як «Чесність», «Терпимість», «Широта поглядів», «Ефективність у справах», «Сміливість у відстоюванні своїх поглядів» та «Тверда воля».

Обговорення

Найбільш поширеним типом ціннісної сфери у 74,32 % мобілізованих військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, виділено такий, що нами позначено як «поціновувач кожної миті життя». Військовослужбовці цього типу прагнуть урівноваженого, комфортного забезпеченого життя, дотримуючись водночас норм та способів взаємодії з навколишнім світом, прийнятних у суспільстві.

Наступним є «терплячий» (15,30 %) – це тип особистості, що постійно працює для поліпшення власного життя, але не відчуває повною мірою щастя та задоволення від нього. Така структура ціннісної сфери описує військовослужбовців, які впевнені, що життя – це важка й рутинна щоденна робота. Вони не переконані, що життя обов'язково має бути щасливим, а робота цікавою та спрямованою на щось важливе. На думку McAllister, Callaghan, and Fellin (2018), такі військовослужбовці дотримуються загальноприйнятих норм взаємодії, щоб уникати конфліктів та інших ускладнень, обмежуючи себе в емоційних проявах. Таким чином, виконання завдань в умовах бойових дій не залишає простору таким військовослужбовцям для реагування на стрес, провокує розвиток депресивних проявів, а згодом і ПТСР.

Далі можна назвати такий тип ціннісної сфери особистості, як «формальний виконавець» (4,37 %). Він вузько орієнтований на професію як засіб задоволення матеріальних потреб. Водночас професійна ідентифікація таких військовослужбовців не досягає майстерності, обмежуючись рівнем виконавця. На думку Johansen, Laberg, and Martinussen (2013), такі особливості професійної діяльності військовослужбовців визначають провідну роль самоконтролю та дисциплінованості у структурі інструментальних цінностей та пояснюють у ній низьку значущість орієнтації на результат. Обмеженість, відсутність свободи, характерні для ідентифікації рівня «виконавця», роблять уразливим військовослужбовця до ГСР та підвищують імовірність розвитку депресії та ПТСР.

Військовослужбовців «приятного» (3,82 %) типу ціннісної сфери можна охарактеризувати як орієнтованих на близьке соціальне оточення, які прагнуть бути значущими в суспільстві, розділяти його цінності та здатні відмовитися від комфорту, любові й навіть здоров'я заради громадського прийняття. На думку Jones and Wessely (2003), така

структура ціннісної сфери містить широко відомий потенціал для подолання бойового стресу: використання допомоги товаришів по службі, взаєморозуміння та довіри бойових побратимів.

Найменш поширеним є тип особистості, який позначено як «натхненник» (2,19 %). Його особливістю є активна боротьба за щастя інших, розширення меж усталених норм. Заради цього такі особи готові відмовитися від комфортного й безпечного життя та власних інтересів. Вони вільні у своїх думках і діях, щирі, чуйні, толерантні, спрямовані на досягнення результату, але нехтують обмеженнями та умовностями. На думку Boffa, Short, Gibby, Stentz, and Schmidt (2018), висока толерантність особистості до стресу виявляється у здатності переносити негативні емоційні або фізичні навантаження. Військовослужбовці цього типу можуть часто потрапляти у стресові ситуації, іноді й самі їх створюючи, проте це не призводить до розвитку депресії чи ПТСР у майбутньому.

Висновки

Вивчення особливостей ціннісної сфери мобілізованих військовослужбовців після участі в бойових діях з різним рівнем ПТС дало змогу виділити п'ять різних типів:

– «поціновувач кожної миті життя» (74,32 %) прагне до врівноваженого, комфортного забезпеченого життя, дотримуючись водночас норм та способів взаємодії з навколишнім світом, прийнятних у суспільстві; під час виконання бойових завдань у таких військовослужбовців відсутні негативні наслідки ПТС або спостерігаються лише незначні прояви;

– «терплячий» (15,30 %) постійно працює для поліпшення власного життя, але не відчуває повною мірою щастя та задоволення від нього; під час виконання бойових завдань такі військовослужбовці часто непродуктивно реагують на стрес, унаслідок чого виникають ознаки ГСР, бойовий стрес провокує розвиток депресивних проявів, а надалі і ПТСР;

– «формальний виконавець» (4,37 %) орієнтований на здійснення професійної діяльності як на засіб для задоволення матеріальних потреб, не відчуває щастя та задоволення від свого життя, стримуючи себе уявними нормами для уникнення конфліктів; обмеженість та відсутність свободи роблять таких осіб уразливими до ГСР та підвищують імовірність розвитку депресії та ПТСР у майбутньому;

– «приязний» (3,82 %) орієнтований на своє близьке соціальне оточення, прагне бути значущим у суспільстві, розділяти його цінності та здатний відмовитися від комфорту задля схвалення своєю референтною групою; під час виконання бойових завдань у таких військовослужбовців майже не виникає ознак ПТС;

– «натхненник» (2,19 %) прагне боротися за щастя інших, заради чого готовий відмовитися від комфортного й безпечного життя та власних інтересів; такі особи вільні у своїх думках і діях, щирі, чуйні, толерантні, спрямовані на досягнення результату, але нехтують обмеженнями й умовностями; у них є висока толерантність до стресу, яка виявляється у здатності переносити негативні емоційні або фізичні навантаження.

Доведено, що вузькість мети й способу її досягнення як критерій, що характеризує розвиток ціннісних орієнтацій особистості, знижує її здатність чинити опір бойовим стрес-факторам, сприяє формуванню ПТСР у мобілізованих військовослужбовців. Та, навпаки, інтеріоризація ціннісних орієнтацій, що передбачають вихід за межі власних інтересів та свободу способів дій, є профілактикою ПТСР у комбатантів.

У подальших дослідженнях планується вивчити особливості армійських цінностей у мобілізованих військовослужбовців.

Список використаних джерел

Журавльова, Л., & Кротюк, К. (2020). Особливості ціннісно-сислової сфери військовослужбовців з різним досвідом участі в бойових діях. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 10(55), 26–37. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10\(55\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10(55).03)

- Колесніченко, О., Приходько, І., Мацегора, Я., Юр'єва, Н., Лиман, А., & Байда, М. (2020). *Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України: метод. посіб.* (І. Приходько, Ред.). Харків: НА НГУ
- Макаренко, Н. (2024). Особливості ціннісно-сміслової сфери військових із різним рівнем ПТСР. *Scientific Collection «InterConf+»*, 41(185), 246–250. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2024.027>
- Мацегора, Я., Колесніченко, О., Приходько, І., & Байда, М. (2023). Особливості військових цінностей у військовослужбовців-учасників бойових дій з посттравматичними стресовими реакціями. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 1(5), 36–50. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.1.4>
- Приходько, І., Мацегора, Я., & Байда, М. (2023). Психологічне відновлення українських військовослужбовців після тривалої участі в бойових діях. *Честь і закон*, 4(87), 121–131. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295208>
- Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(5), 913–929. <https://doi.org/10.1037/a0016617>
- Boffa, J. W., Short, N. A., Gibby, B. A., Stentz, L. A., & Schmidt, N. B. (2018). Distress tolerance as a mechanism of PTSD symptom change: Evidence for mediation in a treatment-seeking sample. *Psychiatry research*, 267, 400–408. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.03.085>
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S. K., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: early adolescents' value development at war time. *Journal of adolescence*, 36(4), 651–655. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.009>
- Dollinger, S. J., & Kobayashi, R. (2003). Value correlates of collegiate alcohol abuse. *Psychological reports*, 93(3 Pt 1), 848–850. <https://doi.org/10.2466/pr0.2003.93.3.848>
- Galdós, J. S., & Sánchez, I. M. (2010). Relación del tratamiento por dependencia de la cocaína con los valores personales de apertura al cambio y conservación [Relationship between cocaine dependence treatment and personal values of openness to change and conservation]. *Adicciones*, 22(1), 51–58. <https://doi.org/10.20882/adicciones.214>
- Graham, G. (2010). *The disordered mind: An introduction to philosophy of mind and mental illness*. London: Routledge
- Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2013). Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*, 40(3), 521–543. <https://doi.org/10.1177/0095327X13478405>
- Jones, E., & Wessely, S. (2003). “Forward psychiatry” in the military: Its origins and effectiveness. *Journal of traumatic stress*, 16(4), 411–419. <https://doi.org/10.1023/A:1024426321072>
- Kleinman, A., & Good, B. (1985). *Culture and depression: Studies in the anthropology and cross-cultural psychiatry of affect and disorder*. Berkeley: University of California Press
- Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Matsehora, Y., Bolshakova, A., Bilyk, O., Storozhuk, N., Lazor, K., & Trybulkevych, K. (2022). Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine. *Romanian Journal of Military Medicine*, 125(1), 109–117
- Lane, R. E. (1976). The Nature of Human Values. By Milton Rokeach. *American Political Science Review*, 70(3), 965–966. <https://doi.org/10.2307/1959882>
- Maercker, A., Mohiyeddini, C., Müller, M., Xie, W., Hui Yang, Z., Wang, J., & Müller, J. (2009). Traditional versus modern values, self-perceived interpersonal factors, and posttraumatic stress in Chinese and German crime victims. *Psychology and psychotherapy*, 82(Pt 2), 219–232. <https://doi.org/10.1348/147608308X380769>
- McAllister, L., Callaghan, J. E. M., & Fellin, L. C. (2018). Masculinities and emotional expression in UK servicemen: ‘Big boys don’t cry’? *Journal of Gender Studies*, 28(3), 257–270. <https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1429898>

- Müller, M., Forstmeier, S., Wagner, B., & Maercker, A. (2011). Traditional versus modern values and interpersonal factors predicting stress response syndromes in a Swiss elderly population. *Psychology, Health & Medicine*, 16(6), 631–640. <https://doi.org/10.1080/13548506.2011.564192>
- Prykhodko, I., Matsehora, Y., Kolesnichenko, O., Prikhodko, A., Bolshakova, A., Bilyk, O., Kuzina, V., & Slurdenko, D. (2025). Army Values of the Ukrainian Soldier: Its Contents and Its Assessment by Combatants. *Journal of Military Ethics*, 24(1), 86–100. <https://doi.org/10.1080/15027570.2025.2468015>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Wittchen, H. U., Schönfeld, S., Kirschbaum, C., Thurau, C., Trautmann, S., Steudte, S., Klotsche, J., Höfler, M., Hauffa, R., & Zimmermann, P. (2012). Traumatic experiences and posttraumatic stress disorder in soldiers following deployment abroad: how big is the hidden problem? *Deutsches Arzteblatt international*, 109(35-36), 559–568. <https://doi.org/10.3238/arztebl.2012.0559>
- Zimmermann, P., Firnkes, S., Kowalski, J., Backus, J., Siegel, S., Willmund, G., & Maercker, A. (2014). Personal values in soldiers after military deployment: associations with mental health and resilience. *European journal of psychotraumatology*, 5. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.22939>
- Zimmermann, P., Alliger-Horn, C., Köhler, K., Varn, A., Zollo, M., Reichelt, A., Lovinusz, A., Willmund, G., Rau, H., Heim, E., Maercker, A., & Wesemann, U. (2018). Depressivität und Wertorientierungen im Verlauf von militärischen Auslandseinsätzen. *Trauma & Gewalt*, 12, 18–25. <https://doi.org/10.21706/TG-12-2-0>
- Zimmermann, P., Firnkes, S., Kowalski, J., Backus, J., Alliger-Horn, C., Willmund, G., Hellenthal, A., Bauer, A., Petermann, F., & Maercker, A. (2015). Zusammenhänge zwischen Psychischer Symptomatik und Persönlichen Werten bei Bundeswehrsoldaten nach einem Auslandseinsatz [Mental disorders in German soldiers after deployment – impact of personal values and resilience]. *Psychiatrische Praxis*, 42(8), 436–442. <https://doi.org/10.1055/s-0034-1370242>

References

- Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(5), 913–929. <https://doi.org/10.1037/a0016617>
- Boffa, J. W., Short, N. A., Gibby, B. A., Stentz, L. A., & Schmidt, N. B. (2018). Distress tolerance as a mechanism of PTSD symptom change: Evidence for mediation in a treatment-seeking sample. *Psychiatry research*, 267, 400–408. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.03.085>
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S. K., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: early adolescents' value development at war time. *Journal of adolescence*, 36(4), 651–655. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.009>
- Dollinger, S. J., & Kobayashi, R. (2003). Value correlates of collegiate alcohol abuse. *Psychological reports*, 93(3 Pt 1), 848–850. <https://doi.org/10.2466/pr0.2003.93.3.848>
- Galdós, J. S., & Sánchez, I. M. (2010). Relación del tratamiento por dependencia de la cocaína con los valores personales de apertura al cambio y conservación [Relationship between cocaine dependence treatment and personal values of openness to change and conservation]. *Adicciones*, 22(1), 51–58. <https://doi.org/10.20882/adicciones.214>
- Graham, G. (2010). *The disordered mind: An introduction to philosophy of mind and mental illness*. London: Routledge
- Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2013). Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*, 40(3), 521–543. <https://doi.org/10.1177/0095327X13478405>

- Jones, E., & Wessely, S. (2003). "Forward psychiatry" in the military: Its origins and effectiveness. *Journal of traumatic stress*, 16(4), 411–419. <https://doi.org/10.1023/A:1024426321072>
- Kleinman, A., & Good B. (1985). *Culture and depression: Studies in the anthropology and cross-cultural psychiatry of affect and disorder*. Berkeley: University of California Press
- Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Matsehora, Ya., Bolshakova, A., Bilyk, O., Storozhuk, N., Lazor, K., & Trybulkevych, K. (2022). Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine. *Romanian Journal of Military Medicine*, 125(1), 109–117.
- Kolesnichenko, O. S., Prykhodko, I. I., Matsehora, Ya. V., Yurieva, N. V., Lyman, A. A., & Baida, M. S. (2020). *Prykladna psykhotodiahnostyka v Natsionalnii hvardii Ukrainy* [Applied psychodiagnostics in the National Guard of Ukraine] (I. I. Prykhodko, Red.). Kharkiv: NA NHU. [in Ukrainian]
- Lane, R. E. (1976). The Nature of Human Values. By Milton Rokeach. *American Political Science Review*, 70(3), 965–966. <https://doi.org/10.2307/1959882>
- Maercker, A., Mohiyeddini, C., Müller, M., Xie, W., Hui Yang, Z., Wang, J., & Müller, J. (2009). Traditional versus modern values, self-perceived interpersonal factors, and posttraumatic stress in Chinese and German crime victims. *Psychology and psychotherapy*, 82(Pt 2), 219–232. <https://doi.org/10.1348/147608308X380769>
- Makarenko, N. (2024). *Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery viiskovykh iz riznym rivnem PTSR* [Peculiarities of the value-semantic sphere of military personnel with different levels of PTSD]. *Scientific Collection "InterConf+"*, 41(185), 246–250. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2024.027> [in Ukrainian]
- Matsehora, Ya. V., Kolesnichenko, O. S., Prykhodko, I. I., & Baida, M. S. (2023). *Osoblyvosti viiskovykh tsinnosti u viiskovosluzhbovtiv-uchasnykh boiovykh dii z posttravmatychnymy stresovymy reaktsiyamy* [Peculiarities of military values in military personnel participating in hostilities with post-traumatic stress reactions]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, 1(5), 36–50. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.1.4> [in Ukrainian]
- McAllister, L., Callaghan, J. E. M., & Fellin, L. C. (2018). Masculinities and emotional expression in UK servicemen: 'Big boys don't cry'? *Journal of Gender Studies*, 28(3), 257–270. <https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1429898>
- Müller, M., Forstmeier, S., Wagner, B., & Maercker, A. (2011). Traditional versus modern values and interpersonal factors predicting stress response syndromes in a Swiss elderly population. *Psychology, Health & Medicine*, 16(6), 631–640. <https://doi.org/10.1080/13548506.2011.564192>
- Prykhodko, I. I., Matsehora, Ya. V., & Baida, M. S. (2023). *Psykholohichne vidnovlennia ukrainskykh viiskovosluzhbovtiv pislia tryvaloї uchasti v boiovykh diiakh* [Psychological recovery of Ukrainian military personnel after prolonged participation in combat operations]. *Chest i zakon*, 4(87), 121–131. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295208> [in Ukrainian]
- Prykhodko, I., Matsehora, Ya., Kolesnichenko, O., Prikhodko, A., Bolshakova, A., Bilyk, O., Kuzina, V. & Slurdenko, D. (2025). Army Values of the Ukrainian Soldier: Its Contents and Its Assessment by Combatants. *Journal of Military Ethics*, 24(1), 86–100. <https://doi.org/10.1080/15027570.2025.2468015>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Wittchen, H. U., Schönfeld, S., Kirschbaum, C., Thurau, C., Trautmann, S., Steudte, S., Klotsche, J., Höfler, M., Hauffa, R., & Zimmermann, P. (2012). Traumatic experiences and posttraumatic stress disorder in soldiers following deployment abroad: how big is the hidden problem? *Deutsches Arzteblatt international*, 109(35-36), 559–568. <https://doi.org/10.3238/arztebl.2012.0559>

Zhuravlova, L., & Krotiuk, K. (2020). *Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery viiskovosluzhbovtiv z riznym dosvidom uchasti v boiovykh diiakh* [Peculiarities of the value-semantic sphere of military personnel with different experience of participation in combat operations]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky*, 10(55), 26–37. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10\(55\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10(55).03) [in Ukrainian]

Zimmermann, P., Alliger-Horn, C., Köhler, K., Varn, A., Zollo, M., Reichelt, A., Lovinusz, A., Willmund, G., Rau, H., Heim, E., Maercker, A., & Wesemann, U. (2018). Depressivität und Wertorientierungen im Verlauf von militärischen Auslandseinsätzen. *Trauma & Gewalt*, 12, 18–25. <https://doi.org/10.21706/TG-12-2-0>

Zimmermann, P., Firnkes, S., Kowalski, J., Backus, J., Alliger-Horn, C., Willmund, G., Hellenthal, A., Bauer, A., Petermann, F., & Maercker, A. (2015). Zusammenhänge zwischen Psychischer Symptomatik und Persönlichen Werten bei Bundeswehrsoldaten nach einem Auslandseinsatz [Mental disorders in German soldiers after deployment – impact of personal values and resilience]. *Psychiatrische Praxis*, 42(8), 436–442. <https://doi.org/10.1055/s-0034-1370242>

Zimmermann, P., Firnkes, S., Kowalski, J., Backus, J., Siegel, S., Willmund, G., & Maercker, A. (2014). Personal values in soldiers after military deployment: associations with mental health and resilience. *European journal of psychotraumatology*, 5. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.22939>

Summary

FEATURES OF THE MOBILIZED SERVICEMEN'S VALUE SPHERE AFTER PARTICIPATION IN COMBAT OPERATIONS

Stanislav Larionov,

*PhD in Psychological Sciences, Associate Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Ihor Prykhodko,

*Doctor of Science in Psychology, Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Introduction. The large-scale and intensive hostilities that began in Ukraine on February 24, 2022, require increasing mobilization of the civilian population for military service. Combat stress negatively affects the mental and physical state of military personnel, disrupts adaptation and behavior, and leads to a transformation of the value sphere.

The value sphere serves as the basis for individual decision-making and influences the interactions between people. It is a powerful guiding force that invariably determines behavior and forms attitudes. The value sphere of a serviceman's personality acts as an adaptation mechanism when performing combat missions to form new value formations and allows later to experience post-traumatic stress more gently.

The purpose of the article is to determine the features of the value sphere of mobilized military personnel who participated in combat operations, with different levels of post-traumatic stress.

Materials and Methods. The study of the value sphere involved 230 mobilized servicemen from Ukraine's security and defense forces, all of whom participated in combat operations and underwent psychological recovery through a specialized program. The period of participation in hostilities was from 6 to 10 months. The psychodiagnostic methods "Value Orientations" and "Traumatic Stress Questionnaire" were utilized to examine the characteristics of the value sphere among military personnel with varying levels of post-traumatic stress.

Results. Cluster analysis allowed us to identify five types of value spheres mobilized servicemen with different characteristics of the PTS: "valuing every moment of life" (74.32 %) strives for a balanced, comfortable, secure life, when performing combat missions, such servicemen have

no negative consequences of PTSD or minor manifestations; “patient” (15.30 %) constantly works to improve their own lives, when performing combat missions, such servicemen often react unproductively to stress, as a result of which signs of acute stress reactions appear and provoke the development of depressive manifestations, and subsequently PTSD; “formal performer” (4.37 %) is focused on professional activity as a means to meet material needs, they are vulnerable to acute stress reactions and increase the likelihood of developing depression and PTSD in the future; “friendly” (3.82 %) is focused on their close social environment, when performing combat missions, such servicemen almost do not have signs of PTSD; “inspirator” (2.19 %) strives to fight for the happiness of others, they have a high tolerance for stress, which is manifested by the ability to endure negative emotional or physical stress.

Conclusions. *Research has shown that a narrow focus on specific goals and methods for achieving them negatively affects the development of an individual’s value orientations. This limited perspective can diminish a person’s ability to cope with combat stress factors and increase the likelihood of developing PTSD among mobilized servicemen. Conversely, embracing value orientations that prioritize collective interests and freedom of action can help prevent PTSD in combatants. Future studies will examine the unique features of army values among mobilized servicemen.*

Keywords: *value sphere; mobilized servicemen; combat operations; post-traumatic stress; mental trauma.*

Байда Максим Степанович – доктор філософії з державної безпеки, Національна академія Національної гвардії України

Барко Вадим Іванович – доктор психологічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України

Большакова Анастасія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Василенко Лілія Анатоліївна – Національна академія Національної гвардії України

Васищев Володимир Сергійович – кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України

Ващенко Ігор Владиславович – кандидат історичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ

Головіна Маргарита Володимирівна – Національна академія Національної гвардії України

Данильченко Олександр Анатолійович – доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, Національна академія Національної гвардії України

Доценко Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ

Дубінін Дмитро Олегович – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Єгоров Євген Геннадійович – Національна академія Національної гвардії України

Зайцева Ольга Олександрівна – доктор філософії, доцент, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Керницький Олександр Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України

Круть Петро Павлович – кандидат філософських наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ

Ларіонов Станіслав Олександрович – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України

Мацегора Яніна Володимирівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Національна академія Національної гвардії України

Мяло Віталій Михайлович – Національна академія Національної гвардії України

Пашенко Андрій Олександрович – доктор філософії з психології, Національна академія Національної гвардії України

Першина Катерина Володимирівна – доктор філософії з державної безпеки, Національна академія Національної гвардії України

Приходько Ігор Іванович – доктор психологічних наук, професор, Національна академія Національної гвардії України

Стаднік Анатолій Володимирович – кандидат медичних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ БЕЗПЕКИ

Щопіврічний науковий журнал

№ 1 (1)/2025

Відповідальний за випуск: *І. І. Приходько*

Редактори: *Т. М. Требушкова*

Комп'ютерне складання і верстання:
О. І. Буджерак, Д. О. Личак

Формат 60×90^{1/8}. Ум. друк. арк. 17.
Наклад 100 прим. Зам. № 931

Видавець і виготовлювач Національна академія Національної гвардії України.

Майдан Захисників України, 3, м. Харків, 61001.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4794 від 24.11.2014 р.

Scientific research

ПСИХОЛОГІЯ БЕЗПЕКИ
THE PSYCHOLOGY OF SECURITY

Semiannual scientific journal

No. 1 (1)/2025

Responsible for the issue *I. Prykhodko*

Editors: *T. Trebushkova*

Computer assembly and layout:
O. Budzherak, D. Lychak

Format 60×90¹/₈. Approx. printed page 17.
Edition of 100 copies. In. № 931

Publisher and manufacturer – National Academy of the National Guard of Ukraine
Address: 3, Maidan Zakhysnykiv Ukrainy, Kharkiv, 61001.
Certificate of the publishing entity DK № 4794 dated 24.11.2014